

अध्ययन : एक (CHAPTER-ONE)

१. परिचय (Introduction)

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of Study)

नेपाल प्राकृतिक स्रोत र साधनले भरिपूर्ण भएको देश हो । यहाँ विभिन्न किसिमका प्राकृतिक साधन तथा स्रोतहरू रहेका छन् । त्यस मध्ये जलस्रोत पनि एउटा महत्वपूर्ण प्राकृतिक साधन हो । नेपालमा साना ठूला गरी भन्डै ६,००० नदी नालाहरूबाट ८३,००० मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्ने क्षमता रहेको छ । आर्थिक तथा प्राविधिक दृष्टिकोणले नेपालमा ४२००० मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्ने क्षमता रहेको छ । बिजुलीका जन्मदाता भनेर 'साइकल माइकल फराडे' लाई बुझिन्छ र बिजुलीको सबभन्दा पहिला प्रयोग भएको राष्ट्र भनेर बेलायतलाई चिनिन्छ । नेपालमा वि.सं. १९६८ जेठ ९ गते राणा प्रधानमन्त्री चन्द्र शमशेरको पालामा काठमाडौंको फर्पिङमा "चन्द्र ज्योति विद्युत गृह" को नाममा बिजुलीको स्थापना भएको थियो । यसको उत्पादन क्षमता ५०० किलोवाट रहेको छ । तत्कालीन बिजुली अड्डा त्यसपछि नेपाल विद्युत प्राविधिक कर्पोरेशन हुँदै २०४२ भाद्र १ गतेदेखि विद्युत प्राधिकरण भएको हो (नेपाल विद्युत प्राधिकरण, २०६७) ।

नेपालमा अहिलेसम्म उत्पादन भइरहेका जलविद्युत आयोजनाहरूमा सबभन्दा ठूलो "कालीगण्डकी जलविद्युत आयोजना" हो । यसको क्षमता १,४४,००० किलोवाट रहेको छ । हाल निर्माण कार्य सुरु भएका जलविद्युत आयोजनाहरूमा सबभन्दा ठूलो "माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना" हो । यसको क्षमता ४५६ मेगावाट रहेको छ । निजी क्षेत्रको लगानीमा सम्पन्न नेपालको पहिलो जलविद्युत आयोजना खिम्ति जलविद्युत आयोजना हो । जसबाट ६० मेगावाट विद्युत उत्पादन गरिएको छ । विश्वको सबैभन्दा बढी उचाइमा रहेको थामे जलविद्युत आयोजना हो जुन सोलुखुम्बु जिल्लामा रहेको छ । नेपालमा निर्माणधीन जलविद्युत आयोजनाहरू माथिल्लो तामाकोशी, कुलेखानी-३, चमेलिया, मध्य भोटेकोशी, राहुघाट, रसुवागढी, साञ्जेन, माथिल्लो सान्जेन हुन् भने प्रस्तावित जलविद्युत आयोजनाहरू ३४ वटा रहेका छन् (के.सी., २०७०) ।

नेपालमा अधिकांश ग्रामीण बस्ती छरिएर रहेको र राष्ट्रिय विद्युत प्रसारण लाइन पुऱ्याउन कठिन भएका क्षेत्रहरूमा वैकल्पिक तथा नवीकरणीय उर्जाको विकास र प्रवर्द्धन गरी सेवा पुऱ्याउनु आवश्यक देखिन्छ । ग्रामीण जनता परम्परागत उर्जा स्रोतमा निर्भर रहनु परिरहेको छ । प्रायः गरी महिला र बालबालिकाहरूले वन्यजन्य तथा अन्य इन्धनहरू संकलन तथा व्यवस्थापनको बोझ उठाउनु परिरहेको हुँदा पनि जनस्वास्थ्य र वातावरणमा प्रतिकूल असर पर्न गएको छ । नेपालको घरायसी उर्जा सम्मिश्रणमा दाउरा नै मुख्य स्रोत रहेको छ । खाना पकाउन र अन्य घरायसी काममा ६४ प्रतिशत भन्दा बढी दाउरा बालिन्छ, भने यो अंश ग्रामीण भेगमा झण्डै ७४ प्रतिशत र सहरमा करिब ३० प्रतिशत मात्र रहेको छ (राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७०) ।

१०० किलोवाट सम्म विद्युत उत्पादन क्षमता भएका परियोजनालाई लघु जलविद्युत आयोजना भनिन्छ । १ देखि २५ मेगावाटसम्म विद्युत उत्पादन क्षमता भएका परियोजनालाई साना जलविद्युत आयोजना भनिन्छ । २५ देखि १०० मेगावाट सम्म विद्युत उत्पादन क्षमता भएका परियोजनालाई मझौला जलविद्युत आयोजना भनिन्छ । १०० देखि १००० मेगावाटसम्म विद्युत उत्पादन क्षमता भएका परियोजनालाई ठूला जलविद्युत आयोजना भनिन्छ र १००० मेगावाट भन्दा माथि विद्युत उत्पादन क्षमता भएका परियोजनालाई वृहत जलविद्युत आयोजना भनिन्छ, 'टोडारो' प्रविधिबाट पनि विद्युत उत्पादन गर्न सकिन्छ (नेपाल विद्युत प्राधिकरण, २०७१) ।

देशका ५९ जिल्लाहरू राष्ट्रिय प्रसारण लाइनमा आवद्ध भएका छन् । गत योजना अवधिमा थप १८४ मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ६४ मेगावाट मात्र उत्पादन हुन सकेको छ भने करिब ९०० गाउँ विकास समितिमा विद्युत विस्तार भई थप ७ लाख परिवार विद्युत सेवाको पहुँचमा पुगेका छन् । राष्ट्रिय प्रसारण लाइनबाट करिब ५८ प्रतिशतले र अन्य स्रोतबाट ९ प्रतिशतले गरी कुल जनसङ्ख्याको ६७ प्रतिशत सम्म विद्युत सेवा प्राप्त गरेका छन् । पुहँच बढ्दै गरे तापनि सेवामा नियमितता नहुँदा प्रतिव्यक्ति बिजुली उपभोग न्यून रहेको छ (राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७०) ।

नेपालमा विद्युतको माग भन्दा पूर्ति कम भएको छ । नेपालमा वर्षेनी १०% ले विद्युतको माग बढ्दै गइरहेको छ । विद्युतको ८८० मेगावाट माग भइरहेको छ भने आपूर्ति ५८० मेगावाटको हाराहारीमा छ । अर्थात् माग भन्दा आपूर्ति ३०० मेगावाटले कम छ ।

तसर्थ माग र पूर्ति बराबर नभएकोले नेपाली जनताले लोडसेडिङ्ग खप्नु परेको छ । जब सम्म विद्युतको आपूर्ति कम रहन्छ, तबसम्म अर्थतन्त्रमा समस्या सृजना हुने गर्दछ । जब विद्युतको अभावमा वस्तु तथा सेवाको उत्पादन कम हुन्छ, तब वस्तुको माग बढी र पूर्ति कम हुन्छ साथै वस्तु तथा सेवाको मूल्यमा पनि वृद्धि हुने गर्दछ, तब आर्थिक संकटको सृजना हुने गर्दछ (नेपाल विद्युत प्राविधिकरण, २०६७) ।

हालसम्म लघु जलविद्युतबाट २६.२७ मेगावाट, सौर्यबाट १० मेगावाट, वायुबाट १८ मेगावाट विद्युत उत्पादन भएको छ भने ९९ वटा सौर्य खानेपानी आयोजना सञ्चालन, २ लाख ८४ हजार घरायसी, संस्थागत तथा सामुदायिक बायोग्याँस प्लान्ट जडान, २२७२ वटा सौर्य डायर/कुकर जडान, ९८१९ वटा सुधारिएको पानी घट्ट, ७ लाख ५३ हजार वटा सुधारिएका चुलोहरू जडान तथा १००० टन प्रतिवर्षका दरले बायो ब्रिकेटहरू प्रवर्द्धन भएका छन् । हालसम्म ९ जिल्लाहरूमा वायु उर्जा तथ्याङ्क संकलन तथा उर्जा नक्साङ्कन, ३ जिल्लामा तथ्याङ्क संकलन जारी छ । घुम्ती कोषका माध्यमबाट कुल ७२ लघु जलविद्युतमा १४४ वटा उद्यमहरूको व्यवसायीक योजना निर्माण भई ९०% अनुदान प्रदान भइरहेको साथै ६५ वटा उद्यम सञ्चालनमा रहेका छन् (राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७०) ।

नेपालमा उत्पादनका लागि सर्वेक्षणमा इजाजतपत्र प्राप्त १ मेगावाट भन्दा साना परियोजनाहरू २०० वटा रहेका छन् ती २०० वटा परियोजनाको कुल क्षमता १४७.१४६ मेगावाट रहेको छ । १ देखि २५ मेगावाट सम्मका परियोजनाहरू २१४ वटा रहेका छन् । ती २१४ परियोजनाको कुल क्षमता १४६२.११८ मेगावाट रहेको छ । २५ देखि १०० मेगावाट सम्मका परियोजनाहरू ५७ वटा रहेको छ । १०० मेगावाट भन्दा ठूला परियोजनाहरू ३७ वटा रहेका छन् । ती ३७ वटा परियोजनाको विद्युत उत्पादन गर्ने क्षमता ११११९.१२ मेगावाट रहेको छ (नेपाल जलस्रोत तथा उर्जा विकास मन्त्रालय, २०६८) ।

सन् २०२२ सम्म संयुक्त राष्ट्र संघद्वारा निर्धारित सहस्राब्दी विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्न नेपालले समेत प्रतिबद्धता जनाईसकेको छ । १२ औं योजनाको अन्त सम्ममा नेपालमा गरिबीको रेखा मुनिको जनसङ्ख्या २३.८% रहेको स्थिति छ । २०६८ सालको जनगणना अनुसार नेपालमा मुख्य उर्जाको स्रोतको रूपमा दाउरा प्रयोग गर्ने व्यक्तिको अनुपात ६४% लगभग दुई तिहाइ रहेको स्थिति छ । आर्थिक वर्ष २०६९/०७० सम्मको स्थिति हेर्दा विद्युतमा पहुँच प्राप्त जनसङ्ख्या ६७.३% मात्र रहेको छ । जसमध्ये राष्ट्रिय प्रसारण

लाईनबाट करिब ५८% र अन्य स्रोतबाट ९% विद्युतमा पहुँच प्राप्त गरेको उल्लेख गरिएको छ । १२ औं योजनाको अन्त अर्थात् आ.व. २०६९/०७० सम्मको अवधिमा राष्ट्रिय विद्युत प्रणालीमा आवद्ध जलविद्युत केन्द्रहरूको जडित क्षमता ७०५ मेगावाट रहेको देखिन्छ । जसमा प्राधिकरणबाट उत्पादित ४७३ मेगावाट र निजी क्षेत्रबाट उत्पादिन २३२ मेगावाट रहेको छ । तापिय विद्युत ५३ मेगावाट सहित राष्ट्रिय प्रसारण लाईनमा आवद्ध विद्युतको कुल जडित क्षमता ७५८ मेगावाट रहेको छ । देशका ५९ जिल्लाहरू राष्ट्रिय प्रसारण लाईनमा आवद्ध भएको छन् । १२ औं त्रिवर्षिय योजनाको अवधिमा थप १८४ मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ६४ मेगावाट मात्र उत्पादन हुन सक्यो । योजना अवधिमा करिब ९०० गा.वि.स. मा विद्युत सेवा विस्तार भई थप ७ लाख परिवारले विद्युत सेवा लिन सकेको देखिन्छ (नेपाल विद्युत प्राधिकरण, २०७२) ।

नेपालमा प्रचुरमात्रामा जलविद्युतको सम्भावना हुनुमा यहाँको भौगोलिक अवस्था नै मुख्य हो । नेपालको भू-धरातलका कारण बाँच्ने महिना हिउँ जमिरहने हिमालय पर्वत नै नदीहरूको स्थायी स्रोत हो । उच्च हिमाली क्षेत्रबाट मध्य पहाडी क्षेत्र हुँदै तराईतिर, अग्लोबाट होचो भू भागतर्फ बगिरहने नदीहरूबाट प्राप्त हुने उचाई (हेड) र स्थायी रूपमा प्राप्त हुने पानीको परिमाण नै जलविद्युतको मुख्य आधार हो । देशको विकासको लागि अपरिहार्य स्रोतका रूपमा पहिचान भएको यस्तो एकमात्र सुलभ जलस्रोतको विविध उपभोगमध्ये जलविद्युत क्षेत्रको विकासलाई प्राथमिकताको क्रममा राख्दै नेपाल सरकारको दशौं पञ्चवर्षिय योजना (२०५८/५९-२०६३/६४) ले मुलुकलाई आर्थिक सबलीकरण गर्ने उद्देश्य अनुरूप देशमा विद्यमान प्रचुर पानीको उपभोग गर्दै जलविद्युत विकासको साथै ग्रामीण विद्युतीकरणका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन भइरहेका छन् । पछिल्लो १० वर्षमा नेपालमा विद्युतको सालाखाला माग वार्षिक १० प्रतिशतका दरले वृद्धि भइरहेको छ (नेपाल विद्युत प्राधिकरण, २०७२) ।

१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem)

नेपाल प्राकृतिक स्रोत र साधन भरिपूर्ण भएको देश हो । यहाँ विभिन्न किसिमका साधन र स्रोतहरू रहेका छन् । त्यसमध्ये जलस्रोत पनि एउटा महत्वपूर्ण प्राकृतिक साधन हो । नेपालमा साना ठूला गरी झन्डै ६,००० नदी नालाबाट ८३,००० मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्ने क्षमता रहेको छ । नेपाल जलस्रोतमा धनी देश भएर पनि आर्थिक दृष्टिले

सबल र सक्षम बन्न सकेको छैन । राजनीतिक नेतृत्वले विकासका नारा जतिसुकै उराले पनि देश विकासको पूर्वाधार मानिएको जलविद्युतको विकास सकारात्मक रूपमा अघि बढेको छैन । सरकारले निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्ने नीति अघि सारेको भएपनि परिणाम सकारात्मक देखिएको छैन । विदेशी दातृ निकायहरूको सहयोगमा प्रतिबद्धताहरूले पनि हाम्रो जलविद्युतको विकासको अभियानलाई गन्तव्यमा पुऱ्याउन सकेको छैन । हाम्रो यी असफलताका कारणहरू विभिन्न किसिमका हुने गर्दछन् । यो क्षेत्रलाई हेर्ने विभिन्न निकायका जिम्मेवारी पनि फरक फरक हुन सक्दछन् । यो अभियानलाई अघि बढाउन सबै क्षेत्रको सहयोग अपरिहार्य छ (नेपाल विद्युत प्राधिकरण, २०७०) ।

आयोजनाहरू निर्धारित समयमा सम्पन्न नहुनु र लागत बढ्दै जानु, आयोजना सञ्चालनका लागि विभिन्न सरोकारवाला निकायहरू बिच समन्वय हुन नसक्नु, नेपाल विद्युत प्राधिकरणको वितरण निकाय संस्थागत क्षमता कमजोर रहनु, यस क्षेत्रको भोगिरहेका प्रमुख समस्या हुन भने राष्ट्रव्यापी प्रसारण लाइन क्षमताको अभाव, नदीको वहावमा आधारित जलविद्युत उत्पादन पद्धतिको कारण सुख्खा याममा जडित क्षमता अनुसारको विद्युत उत्पादन नहुनु, निजी क्षेत्रबाट समेत प्रतिबद्धता अनुसार समयमा विद्युत उत्पादन हुन नसक्नु तथा विद्युत चुहावट भएका कारण माग अनुसार विद्युत उर्जा आपूर्ति हुन नसक्नु यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू हुन् । निजी क्षेत्रबाट तत्काल विद्युत उत्पादन हुन सक्ने क्षेत्रमा आन्तरिक प्रसारण लाइको निर्माण नहुनु, विद्युतको Power House निर्माणको लागि जग्गा प्राप्त नहुनु जस्ता कारणले लघु जलविद्युत उत्पादनमा निजी क्षेत्रको योगदान सीमित हुन पुगेको छ ।

विद्युत उर्जा विकासको उचित व्यवस्थापन हुन नसक्दा हाल विद्युतको माग बमोजिम आपूर्ति हुन सकेको छैन, जसले गर्दा मुलुक लोडसेडिङको अवस्थाबाट गुञ्जिरहेको छ । त्यसको लागि ने.वि.प्रा. ले अल्पकालिन, मध्यकालिन र दीर्घकालिन योजना प्रक्षेपण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । सो बमोजिम ने.वि.प्रा. ले हाल गरिरहेको उत्पादन, प्रसारण तथा वितरणका कार्यलाई निरन्तरता दिदै आगामी कार्य योजना कार्यान्वयनका लागि लगानीको स्रोत बढाउन वार्षिक आय वृद्धि गरिनु आवश्यक छ । सो को लागि हालको सञ्चालन घाटालाई समबिन्दु बनाई त्यस पछि लगानी गर्न सक्ने पुजी

निर्माण गर्नको लागि पनि महशुल बढाइ आर्थिक अवस्था सुधार्नु अपरिहार्य देखिन्छ (नेपाल विद्युत प्राधिकरण, २०७१) ।

हाम्रो देश नेपालको अधिकांश भाग ग्रामीण इलाकाले निर्माण भएको छ । नेपालमा भौगोलिक बनावट अनुसार ग्रामीण इलाकामा लघुजलविद्युत उत्पादन गर्ने सम्भावना हुँदाहुँदै पनि लघु जलविद्युत चाहे अनुसार उत्पादन गर्न सकिएको छैन । नेपालमा दिन प्रतिदिन बढ्दै गएको व्यापार घाटालाई समाधान गर्न ठूला परिमाणमा जलविद्युत उत्पादन गरी निर्यात गर्ने हो भने व्यापारघाटा कम गर्न सकिन्छ । पेट्रोलियम पदार्थको आयातमा गइरहेको अरबौ रकम बचाउन सकिन्छ । अर्कोतिर खेर गइरहेको कच्चा पदार्थको प्रशोधन गरी विदेशमा निर्यात गर्न सकेमा व्यापारमा तुलनात्मक लाभ समेत प्राप्त गर्न सकिन्छ । उचित निती, योजना र इच्छा शक्ति नहुने हो भने यस्तो सम्भावना सम्भावनामै सिमित रहने छ । बागलुङ जिल्लाको ग्वालिचौर गाउँ विकास समिति, (गा.वि.स.) मा निर्माण भएको लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको अध्ययन अनुसन्धानबाट उक्त परियोजनामा रहेका समस्याहरूको खोजी गरिएको छ ।

१.३ अध्ययनको उद्देश्यहरू (Objectives of the Study)

यस अध्ययनको साधारण उद्देश्य लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको आर्थिक (कृषि तथा गैरकृषि) र शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको अध्ययन गर्नु हो भने विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्न रहेका छन् :

१. लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रमा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्नु ।
२. लघु जलविद्युत परियोजनामा कार्यरत श्रमिकको पारिवारिक आर्थिक अवस्थाको विश्लेषण गर्नु ।
३. लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्नु ।

१.४ अनुसन्धान प्रश्नहरू (Research Questions)

अनुसन्धान प्रश्नहरू निम्न रहेका छन् :

१. के लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको कृषि क्षेत्रमा सकारात्मक प्रभाव पारेको छ ?
२. के लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको गैर कृषि क्षेत्रमा सकारात्मक प्रभाव पारेको छ ?
३. लघु जलविद्युत परियोजनामा कार्यरत श्रमिकको पारिवारिक आर्थिक अवस्था कस्तो छ ?
४. लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको शैक्षिक क्षेत्रमा कस्तो प्रभाव पारेको छ ?

१.५ अध्ययनको महत्व (Significance of the Study)

केन्द्रीय प्रसारण लाइन पुगन नसकेका विकट र पहाडी क्षेत्रहरूमा अन्धकारलाई हटाई त्यहाँका जनताको जीवनस्तरलाई माथि उकास्न १०० किलोवाट भन्दा कम क्षमता भएको जल विद्युतको उत्पादन गर्नु नै लघु जलविद्युत परियोजना हो । नेपाल एउटा भौगोलिक विविधता भएको राष्ट्र हो । नेपालको भूबनोटले गर्दा केन्द्रीय प्रसारण लाइन पुगन नसकेको क्षेत्रमा लघु जलविद्युत परियोजनाको निर्माण गर्न जोड दिनुपर्दछ । नेपालको पहाडी तथा ग्रामीण भागमा लघु जलविद्युत परियोजना निर्माण तथा विकास गर्नको लागि सरकारले स्थानीय स्तरमै निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरी प्राविधिक सहयोगका साथै आर्थिक अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्दछ । नेपाल प्राकृतिक सम्पदामा धनी देश हो । समय क्रमसँगसँगै जनसङ्ख्या वृद्धि पनि भइरहेको छ । नेपालमा भएको जनसङ्ख्या वृद्धिले गर्दा अहिले कुल भूभागको ३९.६ प्रतिशत क्षेत्रफल मात्र वन सम्पदाले ओगटेको छ । नेपालमा इन्धनको रूपमा दाउराको प्रयोग गर्ने, ग्रामीण तथा पहाडी इलाकामा साना तथा लघु जलविद्युत परियोजनाको निर्माण गर्न सकेको खण्डमा बढ्दो वनविनाशलाई रोक्न सकिन्छ ।

नेपाल जलसम्पदामा ब्राजिल पछिको दोस्रो धनी देश हो । प्राविधिक दृष्टिकोणले ४२,००० मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्ने क्षमता रहेको छ । नेपालको परिप्रेक्ष्यमा विद्युतको निर्माण र विकास हुनु भनेकै आर्थिक पक्षको विकास हुनु हो । यदि नेपालका पहाडी वा ग्रामीण इलाकामा लघु जलविद्युतको विकास गर्न सकेको खण्डमा शिक्षा, स्वास्थ्य, सञ्चार जस्ता विकासका पूर्वाधारको निर्माण गर्न सकिन्छ । लघु जलविद्युतको विकासले गर्दा कृषि व्यवसाय लगायत आर्थिक र शैक्षिक क्षेत्रमा समेत सकारात्मक प्रभाव पार्न जान्छ । लघु

जलविद्युतको निर्माण गरी खेर गएको पानीलाई खेतबारीमा सिंचाइ गर्न सकिएको खण्डमा नगदेवाली तथा खाद्यवाली राम्रोसँग फस्टाउन पुग्दछ । मनसुनमा आधारित रहेका खेतबारीबाट राम्रो उत्पादन हुने गर्दछ । साथै लघु जलविद्युतको विकास र निर्माणले खाद्यमिल, तेलमिल, जुटमिल काष्ठमिल, स-साना तथा मझौला उद्योग सञ्चालन गर्न सकिन्छ । जसले गर्दा रोजगारीका अवसरहरूको सिर्जना र वृद्धि हुनु गई विदेश पलायन हुने युवा शक्तिलाई केही हदसम्म भए तापनि रोक्न सकिन्छ । हाम्रो देश नेपालमा ८३,००० मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्ने क्षमता रहेता पनि ०.९१ प्रतिशत विद्युत उत्पादन भएको छ । यसरी हाम्रो देशमा उत्पादन भएको विद्युतलाई हेर्दा जलविद्युतको विकास र निर्माण गर्नु अपरिहार्य छ । बागलुङ जिल्लाको ग्वालिचौर गा.वि.स. मा सञ्चालन भएको लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक र शैक्षिक क्षेत्रमा कस्तो किसिमको प्रभाव पारेको छ ? परियोजनाको निर्माणले स्थानिय जनतालाई प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा के कस्तो फाइदा दिएको छ ? जस्ता प्रश्नहरूको उत्तर खोजिएको छ । तसर्थ यस अध्ययनबाट निकालिएको निष्कर्षले लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा रहेका समस्याहरूको निदान गरी जलविद्युतको विकास र विस्तार गर्नको लागि उपर्युक्त कार्यक्रम तर्जुमा गर्न सम्बन्धित निकायलाई आधार प्रदान गर्ने छ ।

यस अध्ययनको महत्वलाई बुँदागत रूपमा यसप्रकार उल्लेख गरिन्छ ।

- १) लघु जलविद्युत परियोजना सम्बन्धी ज्ञानको विस्तार गर्न सहयोगी बन्नेछ ।
- २) लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा रहेका समस्याहरूको खोजी गरी जलविद्युतको विकास र विस्तार गर्नको लागि उपर्युक्त कार्यक्रम तर्जुमा गर्न सम्बन्धित निकायलाई सहयोगप्रदान गर्ने छ ।
- ३) लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजना सम्बन्धी चासो राख्ने सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको जिज्ञासा मेटाउने साधन बन्ने छ भनि आशा गरिएको छ ।
- ४) लघु जलविद्युत सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्न चाहनेहरूको लागि सन्दर्भ सामग्री बन्नेछ ।
- ५) यस अध्ययनले लघुजलविद्युत परियोजनासँग सम्बन्धित राष्ट्रिय नीति निर्माण गर्नका लागि नीति निर्माता र योजनाविदहरूलाई सहयोग पुऱ्याउने छ ।

१.६ अध्ययनको सीमाहरू (Limitations of the Study)

यस अध्ययनलाई प्रभावकारी, यथार्थपरक, औचित्यपूर्ण र उपयोगी बनाउन तथा समय र अर्थ लगायतका सीमितताको कारण निश्चित सीमाभित्र बाँधिएको छ । यस अनुसन्धानलाई निम्न अनुसार सीमावद्ध गरिएको छ ।

१. यो अध्ययन पूर्णतः बागलुङ जिल्लाको ग्वालिचौर गा.वि.स. मा मात्र सीमित रहेको छ ।
२. यो अध्ययन पहिलो खण्डको लब्धीखोला लघुजलविद्युत परियोजनामा सीमित गरिएको छ ।
२. पहिलो खण्डको लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित वडा १, २, ३ र ७ लाई अध्ययन क्षेत्रको रूपमा लिइएको छ ।
४. यो अध्ययनमा लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक (कृषि र गैरकृषि) तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको मात्र अध्ययन गरिएको छ ।
५. यो अध्ययनमा लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित जनतालाई मात्र समावेश गरिएको छ ।
६. यस अध्ययनमा प्राथमिक तथा द्वितीय दुवै तथ्याङ्कको प्रयोग गरिएको छ ।
७. यस अध्ययनबाट आएको निष्कर्षलाई अन्य क्षेत्रमा सामान्यीकरण गर्न सकिदैन ।
८. यो अध्ययनलाई २०७१ देखि २०७२ सालको तथ्याङ्कमा सीमित गरिएको छ ।
९. यो अध्ययन प्रश्नावली अवलोकन सूची, छलफल निर्देशिका जस्ता तिनवटा साधन र अन्तर्वार्ता, प्रत्यक्ष अवलोकन, लक्षित समूह छलफल जस्त तिनवटा प्रविधिहरू प्रयोग गरी निर्माण गरिएको छ ।
१०. तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरणको लागि तालिका र वृत्तचित्रको प्रयोग गरिएको छ ।

१.७ महवपूर्ण शब्दावलीहरूको कार्यात्मक परिभाषा (Operational Definition of Keys Terms)

टोडारो प्रविधि : खोलामा सिधै टर्वाई राखेर विद्युत उत्पादन गर्ने प्रविधि ।

साना जलविद्युत : १ देखि २५ मेगावाट सम्म विद्युत उत्पादन क्षमता भएका परियोजना ।

लघु जलविद्युत : १०० किलोवाटसम्म विद्युत उत्पादन क्षमता भएका परियोजना ।

ठूला जलविद्युत : १०० देखि १००० मेगावाट सम्म विद्युत उत्पादन क्षमता भएका परियोजना ।

वृहत जलविद्युत : १००० मेगावाट भन्दा माथि विद्युत उत्पादन क्षमता भएका परियोजना ।

कृषक : खेतीपाती र पशुपालन गर्ने मानिस ।

गैरकृषि : खेतीपाती, पशुपालन बाहेक अन्य व्यापार व्यवसाय सञ्चालन गर्ने मानिस ।

आम्दानी : वस्तु तथा सेवा विक्री वितरण गरेबापत प्राप्त गरिएको रकम ।

खर्च : वस्तु तथा सेवा खरीद गर्दा प्राप्त गरिने रकम ।

नाफा : आम्दानी, खर्च बिचको अन्तर ।

नमूना : कुल जनसङ्ख्याबाट छनोट गरिएको प्रतिनिधिमूलक समूह ।

प्रत्यक्ष अवलोकन : अनुसन्धातकर्ता अध्ययन क्षेत्रमा आफै गई गरिएको अवलोकन ।

परिवार : एउटै छानामुनी बसी एउटै खाना उपभोग गर्ने सदस्यहरू

हेड : उच्च उचाई भएको

१.८ अध्ययनको संगठन (Organization of the Study)

यस अध्ययनलाई पाँच अध्यायमा विभाजन गरिएको छ । यस अध्ययनलाई निम्न रूपमा संगठित गरिएको छ ।

अध्याय एकमा परिचय राखिएको छ । यस शीर्षक अन्तर्गत अध्ययनको पृष्ठभूमि, समस्याको कथन, अध्ययनको उद्देश्य, अनुसन्धान प्रश्न, अध्ययनको महत्व, अध्ययनको सीमा, महत्वपूर्ण शब्दावलीहरूको कार्यात्मक परिभाषा, अध्ययनको संगठन राखिएको छ । अध्याय दुईमा सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा राखिएको छ । यस शीर्षक अन्तर्गत सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन, पूर्व साहित्यको अध्ययन, पुनरावलोकनको प्रस्तुत अध्ययनमा प्रभाव, अनुसन्धान अन्तर, अवधारणात्मक ढाँचा र कार्यात्मक ढाँचा राखिएको छ । अध्याय तिनमा अनुसन्धान विधि र प्रक्रियाहरू राखिएको छ । यस शीर्षक अन्तर्गत अध्ययन ढाँचा र विधि, तथ्याङ्कका स्रोतहरू, जनसङ्ख्या, नमुना आकार र नमुना छनोट रणनीति अध्ययनको क्षेत्र, तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू र तरिकारहरू, तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया, तथ्याङ्कको प्रस्तुतिकरण र विश्लेषणका तौरतरिकाहरू राखिएको छ । अध्याय चारमा नतिजाको प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण राखिएको छ । यस शीर्षक अन्तर्गत बागलुङ जिल्लाको परिचय, ग्वालिचौर गा.वि.स. को परिचय, लब्धीखोला लघुजलविद्युत परियोजनाको परिचय, वार्षिक आमदानी, खर्च र नाफा, लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको आर्थिक क्षेत्र, अन्तर्गत कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रमा पारेको प्रभाव, परियोजनामा कार्यरत श्रमिकको पारिवारिक आर्थिक अवस्था र परियोजनाले स्थानीय जनताको आर्थिक र शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव, सारांशहरू आदिको बारेमा विस्तृत विवरण प्रस्तुत गरिएको छ, भने अध्याय पाँच मा निष्कर्ष र सुझाव राखिएको छ । यस शीर्षक अन्तर्गत निष्कर्ष, सुझाव, नीति सम्बन्धी सुझावहरू प्रयोगात्मक क्षेत्रसँग सम्बन्धित सुझावहरू, आगामी अनुसन्धान सँग सम्बन्धित सुझावहरू राखिएको छ, र त्यसपछि अनुसूचीहरू र सन्दर्भसूचीहरू राखिएको छ ।

अध्याय : दुई (CHAPTER-TWO)

२. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा (Review of Related Literature and Conceptual Framework)

यस अध्यायमा अनुसन्धान शीर्षकसँग सम्बन्धित पाठ्यपुस्तक जर्नल, अनुसन्धान प्रतिवेदन स्रोत सामाग्री लगायत अन्य अभिलेखहरूको अध्ययन र पुनरावलोकन गरिएको छ । यो अनुसन्धान प्रस्तावना तयार पार्दा पुनरावलोकन गरिएका अभिलेखहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Theoretical Literature)

प्रजापति, (२०६९) काअनुसार लोडसेडिङ्गको कारण दैनिक आर्थिक तथा सामाजिक क्रियाकलाप प्रभावित भएर हैरान भएका नेपाली जनता जलस्रोतमा विश्वकै दोस्रो धनी भनिएको मुलुकमा आधा दिन मात्रै आउने बिजुलीममा चित्त बुझाउन बाध्य छन् । हुन पनि ८३,००० मेगावाट बिजुली उत्पादन गर्ने सम्भावना भएको मुलुकमा ७०० मे.वा. को हाराहारीमा मात्रै बिजुली उत्पादन भइरहेको तथ्याङ्क पढेर लघुताभास गर्नुपर्ने बाध्यता छ, आम नेपालीलाई प्राविधिक रूपमै पनि ४२,००० मे.वा. बाट बिजुली उत्पादन गर्न सकिने सम्भावना सरकारी तवरमै सार्वजनिक भइरहेको यति लामो समय वितिसक्दा पनि कुल सम्भावनाको एक प्रतिशत पनि बिजुली उत्पादन हुन नसक्नु दुःखको कुरा हो ।

गौतम, (२०६९) काअनुसार लोडसेडिङ्गको मुख्य कारण भनेको माग आपूर्तिको असमानता हो । विद्युत वा उर्जा उत्पादनको अहिलेकै नीति कायम रहे यो समस्या हिजो र आज मात्र होइन भोलि पनि रहिरहने छ । देशमा अहिलेसम्म आवश्यक जलविद्युत उत्पादन हुन नसकेको कुरा जगजाहेरै छ । राज्य चाँडो विद्युत उत्पादन गर्ने र त्यसका लागि आवश्यक वातावरण बनाउन लागि पर्नुपर्ने हो । तर यो क्षेत्रमा व्यापक भ्रष्टाचार छ । मन्त्रालय, डि.ओ.इ.डि., विद्युत प्राधिकरण जताततै र हरेक क्षेत्रमा भ्रष्टाचार छ । फिल्डमा पनि लगानीकर्ता वा उद्यमीलाई हुने शोषण अति बढी छ । यो क्षेत्रमा केही गर्छु भनेर आउने वास्तविक लगानीकर्ताहरू निराश हुने अवस्था छ । यहाँ त वास्तविक लगानीकर्ता भन्दा लगानी कर्ता भनाउँदाको बढी चलखेल छ । यसलाई कसरी नियन्त्रण गर्ने भन्ने बारे

राज्यले सोचको देखिन्छ । यसमा कडा नियम बनाउने कोशिस पनि गरेको हो तैपनि पहिले देखि चल्दै आएको यस प्रकारको खराब संस्कारलाई हटाउन त्यति सजिलो हुने देखिदैन । हुन त राज्यको स्थिति नै त्यस्तो देखिएको छ । देशको उर्जा समस्याबारे बोलेर कोही पनि थाक्दैन तर लोडसेडिङ्ग हटाउनको लागि तत्कालिन, अल्पकालिन र दीर्घकालिन योजना बनाएर जसरी अगाडि बढ्नुपर्ने हो, त्यो हुन सकेको छैन । यसको लागि नीति निर्मातामा सही दृष्टिकोणको अभाव देखिन्छ ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरण, (२०७०) काअनुसार पछिल्लो समयमा मुलुक राजनैतिक सङ्क्रमणबाट मुक्त हुने क्रममा संविधान सभाको पुनः निर्वाचन मार्फत लोकतान्त्रिक बाटोमा पथ अग्रसर भएको छ । जनताको अभिमतबाट विकास भएको राजनैतिक परिस्थितिले जनभावना अनुसारको संविधान जारी गर्दै मुलुकको समग्र विकासका लागि आवश्यक विद्युत क्षेत्रको विकासलाई ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ । सार्वजनिक क्षेत्र, निजी क्षेत्र र सार्वजनिक निजी, साभ्केदारी तिनवटै मोडलहरूबाट जलविद्युत आयोजनाहरूको विकास गरी विद्युतमा मुलुकलाई आत्मनिर्भर गरी दीर्घकालमा मुलुकलाई आर्थिक समृद्धिको बाटोतर्फ उन्मुख गराउन सरकार, नेपाल विद्युत, प्राधिकरण अग्रसर हुनुपर्ने देखिन्छ । विद्युत विकासका लागि भ्रष्टचार मुक्त व्यवस्थापन, लगानी कर्ता र उद्यमीको लगानीको सुरक्षित जस्ता प्राथमिक विषयवस्तुको सम्बोधन गर्नु तत्कालिन आवश्यक रहेको छ । उर्जा क्षेत्रको समस्या समाधानको लागि तत्कालिन, अल्पकालिन र दीर्घकालिन योजना बनाएर जसरी अगाडि बढ्नुपर्ने हो त्यही अनुसार हुन सकिरहेको छैन । यसमा नीति निर्माताहरूको दीर्घकालिन सोचको अभाव देखिन्छ ।

वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, (२०७०) काअनुसार लघु जलविद्युतका विभिन्न प्रविधिहरू मध्ये पेल्ट्रिक सेट एक सरल र सस्तो प्रविधि हो । यसका लागि खानेपानी योजनामा प्रयोग गर्ने पाइप वा सो जस्तै सानो पाइप प्रयोग गर्न सकिन्छ । यो एउटा स्थानिय स्तरमा विकास गरिएको प्रविधि हो । पेल्ट्रिक सेटमा पेल्टन टर्बावाइन र जेनेरेटर एकैसाथ जोडिएको हुन्छ । पेल्ट्रिक सेटबाट विद्युत उत्पादन गर्ने साधारणतया पानी भार्ने उचाइ (हेड) ३० देखि ६० मिटर र पानीको मात्रा लगभग ३ देखि १० लिटर प्रतिसेकेण्ड हुनु पर्दछ ।

लम्साल, (२०७१) का अनुसार विश्वको सर्वाधिक जलविद्युत उत्पादन क्षमता भएका देशहरूमध्ये नेपाल पनि हो । यहाँका करीब ६ हजार नदीनाला र भौगोलिक बनावटका आधारमा आर्थिक लाभ मिल्ने गरी ४२,००० मे.वा. विद्युत उत्पादन गर्न सकिने सम्भावना छ । जलस्रोतको भण्डार हुँदाहुँदै पनि करिब ७३ मे.वा. मात्र उत्पादन गर्न सकिएको छ । विद्युतमा जनताको पहुँच करिब २६ लाखमा नै सिमित रहेको छ । हाम्रो देशको हाराहारीमा नै विद्युत उत्पादन शुरू गरेका देशहरू आज हामीभन्दा निकै अगाडि लम्की सकेका छन् । अधिकांश देशहरू अन्य साधनका साथै विद्युत उत्पादनको वृद्धिलाई समेत ख्याल गरेर हामीभन्दा निकै विकास भएको राष्ट्रको रूपमा अगाडी आइसकेका छन् । करिब ३३ प्रतिशत जनता अन्धकारमा बसे तापनि उत्पादित विद्युत खेर गइरहेको पाइन्छ । भू-बनोटका आधारमा हेर्दा जलविद्युत उत्पादनका दृष्टिकोणले हेर्दा जलविद्युत विकास गर्न लघु तथा साना जलविद्युत उत्पादन कार्यका लागि जोड दिनु पर्दछ । हालसम्म विद्युत विकासका लागि भएका सरकारी प्रयास अपूर्ण देखिन्छ । प्रसारण लाइनको अभावका कारणले देशमा उत्पादित विद्युत खेर गइरहेको छ । उचित लगानी, जलविद्युत मैत्री वातावरण, स्रोत र साधनको प्रयोगलाई वृद्धि गरी विद्युत उत्पादन वृद्धि गर्नुका साथै भारत लगायत तेस्रो मुलुकमा निर्यात गर्न सके देशको आर्थिक विकासको सम्भावना प्रबल देखिन्छ ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरण, (२०७२) का अनुसार नेपालमा प्रचुरमात्रमा जलविद्युतको सम्भावना हुनुमा यहाँको भौगोलिक अवस्था नै मुख्य हो । नेपालको भू-धरातलका कारण बाह्रै महिना हिउँ जमिरहने हिमालय पर्वत नै नदीहरूको स्थायी स्रोत हो । उच्च हिमाली क्षेत्रबाट मध्य पहाडी क्षेत्र हुँदै तराई तिर अग्लोबाट होचो भू-भागतर्फ बगीरहने नदीहरूबाट प्राप्त हुने उचाई (हेड) र स्थायीरूपमा प्राप्त हुने पानीको परिमाण नै जलविद्युतको मुख्य आधार हो । देशको विकासको लागि अपरिहार्य स्रोतका रूपमा पहिचान भएको यस्तो एकमात्र सुलभ जलस्रोतको विविध उपयोगमध्ये जलविद्युत क्षेत्रको विकासलाई प्राथमिकताको क्रममा राख्दै नेपाल सरकारको दशौं पञ्चवर्षिय योजना (२०५८/५९-२०६३/६४) ले मुलुकलाई आर्थिक सवलीकरण गर्ने उद्देश्य अनुरूप देशमा विद्यमान प्रचुर पानीको उपयोग गर्दै जलविद्युत विकासको साथै ग्रामीण विद्युतीकरणका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन भइरहेको छन् । पछिल्लो १० वर्षमा नेपालमा विद्युतको सालाखाला माग वार्षिक १० प्रतिशतका दरले वृद्धि भइरहेको छ ।

२.२ पूर्व साहित्यको अध्ययन (Review of Emperical Literature/Previous Study)

Pandey, (2005) ले तयार गर्नुभएको एक शोधपत्रमा नेपालमा जलविद्युत शक्तिको वर्तमान अवस्थाको अध्ययन गर्नु मुख्य उद्देश्य राखिएको छ । साथै नेपालमा जलविद्युतको अवस्था र यसले राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभाव अध्ययन गर्नु, आर्थिक विकासमा जलस्रोतको महत्व विश्लेषण गर्नु, नेपालमा जलविद्युत विकासमा देखापरेका समस्याहरू पत्ता लगाई आवश्यक सुझावहरू दिनु गरी चार वटा विशिष्ट उद्देश्यहरू राखिएको छ । विशेष गरी द्वितीय स्रोतमा आधारित भई तथ्याङ्कहरूको संकलन र व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुगेको यस अनुसन्धानमा प्राप्त तथ्याङ्कहरूलाई नक्सा, वृत्तचित्र, स्तम्भ चित्र आदिबाट प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण गरिएको छ । यस अनुसन्धानमा नेपालमा जलविद्युत उत्पादनको प्रयाप्त सम्भावना हुँदा हुँदै पनि पुँजीको अभाव, प्राविधिक ज्ञानको अभाव विद्युतको माग र आपूर्ति बिच असन्तुलन, उपयुक्त योजना निर्माणको अभाव र उत्पादिन विद्युतको वितरण र प्रसारणमा कठिनाइ जस्ता समस्याका कारण जलविद्युतको विकासमा अवरोध सृजना भएको छ । यी समस्याहरूको समाधानका लागि विभिन्न क्षेत्रमा दक्ष श्रमिक उत्पादन गर्नको लागि प्राविधिक तालिम केन्द्रहरूको स्थापना गर्नुपर्ने, दुर्गम क्षेत्रमा साना तथा लघु जलविद्युत आयोजनाहरूको निर्माण तथा विकास गर्नुपर्ने, राष्ट्रिय विकासको लागि समन्वयात्मक योजना बनाउनुपर्ने र विद्युतको माग अनुसार आपूर्ति बढाउन सोलार, वायोग्यास जस्ता वैकल्पिक उर्जाका स्रोतहरूले विकास गर्नुपर्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

Dahal, (2004) ले तयार गर्नुभएको एक अध्ययनमा सिक्किमको आर्थिक विकासमा जलविद्युत आयोजनाको प्रभाव विश्लेषण गर्नु साधारण उद्देश्य राखिएको छ भने जलविद्युत उत्पादनको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्नु, सामाजिक पूर्वाधारको विकासमा जलविद्युतको प्रभाव अध्ययन गर्नु, जलविद्युतको घरायसी उपभोग र यसले जनताको जीवनस्तरमा पारेको प्रभावको अध्ययन गर्नु र स्थानीय जनताको आय आर्जनमा जलविद्युत आयोजनाको भूमिकाको अध्ययन गर्नु, जस्ता ५ वटा उद्देश्यहरू राखिएको छ । प्राथमिक र द्वितीय स्रोतहरूको प्रयोग गरी तथ्याङ्कहरूको संकलन, व्याख्या र विश्लेषण गरिएको यस अनुसन्धानमा देशको सन्तुलित विकास गर्नको लागि ग्रामीण विद्युतीकरणमा जोड दिनुपर्दछ जसको लागि स्थानीय स्तरमा साना तथा लघु जलविद्युत आयोजनाहरूको निर्माण, विकास

र विस्तार गर्नुपर्दछ । यसको साथै देशको आर्थिक र सामाजिक विकास गरी देशको आधुनिकीकरणको लागि जलविद्युत अपरिहार्य भइसकेको छ भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

रानाभाट, (२०६७) ले तयार गर्नुभएको विजयपुर सिँचाइ योजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव शिर्षकको शोध पत्रमा आयोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव अध्ययन गर्नु, आयोजनामा जनसहभागिताको विश्लेषण गर्नु जस्ता उद्देश्य राखी तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गरिएको छ । प्राथमिक र द्वितीय स्रोतको प्रयोग गरी सङ्कलन गरिएको तथ्याङ्कलाई ग्राफ, चार्ट र तालिकाबाट व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । आयोजनाको निर्माणले रोजगारीको सृजना, आर्थिक क्रियाकलापमा वृद्धिभएको उल्लेख गरिएको छ ।

आचार्य, (२०६९) ले तयार गर्नु भएको एक शोधपत्रमा रिडीखोला साना जलविद्युत आयोजनाले स्थानिय जनताहरूको आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको अध्ययन गर्नु साधारण उद्देश्य राखिएको छ भने रिडीखोला साना जलविद्युत आयोजनाहरूको वर्णन गर्नु, आयोजनाले स्थानिय जनताहरूको आर्थिक सामाजिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्नु, आयोजनाबाट उत्पादित जलविद्युतमा जनताको पहुँच पत्ता लगाउनु र आयोजनामा देखिएका समस्याहरू पत्ता लगाउनु जस्ता ५ वटा विशिष्ट उद्देश्यहरू राखिएको छ । प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतहरूको प्रयोग गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको यस अनुसन्धानमा गुल्मी जिल्लाको रुरु गा.वि.स. र पाल्पा जिल्लाको सिद्धेश्वर गा.वि.स. लाई जनसङ्ख्या मानेर उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिको माध्यमबाट रुरु गा.वि.स. का वडा नं. ७, ८ र ९ दिगाम गा.वि.स. को वडा नं. ६ र पाल्पा जिल्लाको सिद्धेश्वर गा.वि.स. को वडा नं. १ का आयोजनाबाट प्रभावित ४७ घरधुरीमध्ये ४० प्रतिशत अर्थात् २० घरधुरी र आयोजनाका १०० जना कामदारहरू मध्येबाट १० प्रतिशत अर्थात् १० जनालाई चिठ्ठा प्रथाद्वारा नमुनाको रूपमा छनोट गरेर आवश्यक तथ्याङ्कहरूको सङ्कलन गरी संकलित तथ्याङ्कहरूलाई तालिका, चित्र, वृत्तचित्र आदिको माध्यमबाट प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण गरिएको छ । यस अनुसन्धानमा रिडीखोला साना जलविद्युत आयोजनाले स्थानिय जनताहरूको रोजगारीमा वृद्धि गरी आर्थिक क्रियाकलापमा उल्लेख्य सुधार गरेको, सामाजिक जिवनमा पनि सकारात्मक प्रभाव पारेको र आयोजनाको निर्माणले गुल्मी र पाल्पा जिल्लाका बासिन्दाहरूले भरपर्दो विद्युत सेवा पाउनुको साथै लोडसेडिङको समस्याबाट मुक्त रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

खराल, (२०७०) ले तयार गर्नुभएको दरमखोला लघु जलविद्युत आयोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव नामक शीर्षकको शोध प्रस्तावनामा दरमखोला लघु जलविद्युतले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको अध्ययन गर्नु साधारण उद्देश्य राखिएको छ भने दरमखोला लघु जलविद्युत आयोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्नु, शैक्षिक क्षेत्रको प्रभाव विश्लेषण गर्नु र उक्त लघु जलविद्युत आयोजनाको अवस्था पहिचान गर्नु जस्ता ३ वटा विशिष्ट उद्देश्यहरू राखिएका छन् । गुल्मी जिल्लाको वामी गा.वि.स. का ९ वटा वडाहरूमध्ये वडा नं. १, २, ३ र ५ मा रहेका ५०० घरधुरीलाई चिह्न प्रणालीद्वारा २० प्रतिशतका दरले १०० घरधुरीलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ र सङ्कलित तथ्याङ्कहरूलाई, चित्र, वृत्तचित्र आदिको माध्यमबाट प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण गरिएको छ । दरम खोला लघु जलविद्युतले स्थानीय जनताको जीवनस्तरमा वृद्धि गरेको, विभिन्न किसिमका घरेलु उद्योगहरूको स्थापना गर्न सहयोग गरेको, लोडसेडिङको समस्या नरहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

कुइकेल, (२०७१) ले तयार गर्नु भएको एक शोधपत्रमा सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको पाङ्ग्रेटार गा.वि.स. मा स्थापना भएको सुनकोशी जलविद्युत आयोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्ने साधारण उद्देश्य राखिएको छ भने सुनकोशी जलविद्युत आयोजनाको पहिचान गर्नु र सुनकोशी जलविद्युत आयोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव पत्ता लगाउनु जस्ता २ वटा विशिष्ट उद्देश्य राखिएको छ । प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतहरूको प्रयोग गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको थियो । सुनकोशी जलविद्युत आयोजनाबाट प्रभावित रहेका ९ वटा वडामध्ये ५ वटा वडा १, २, ३, ७ र ८ वडाका नमूना छनोटमा परेका ५१० घरधुरीबाट स्तरीकृत नमूना छनोट विधिका माध्यमबाट ११० घरधुरी अर्थात् कुल घरधुरीका २१.५७ प्रतिशत घरधुरीलाई नमूनाका रूपमा छनोट गरिएको छ । सुनकोशी जलविद्युत आयोजनामा आधारित भई अध्ययन क्षेत्र भित्र सञ्चालनमा रहेका ११० वटा साना तथा घरेलु उद्योगहरूमध्ये सबै उद्योग व्यवसायहरूलाई नमूनाको रूपमा छनोट गरिएको छ र सुनकोशी जलविद्युत आयोजनाका प्रमुखलाई पनि उद्देश्यात्मक नमूना छनोट विधिका आधारमा छनोट गरिएको छ । आयोजनाको सम्पूर्ण खर्च र आम्दानी नेपाल सरकारको नीति नियमअनुसार लेखाजोखा गरिएको छ । आयोजनाको निर्माणले औद्योगिक व्यवसायीक क्रियाकलाप वृद्धि भएको छ ।

रोजगारीका अवसरहरूमा पनि वृद्धि भएको छ र शैक्षिक अवस्थामा पनि वृद्धि भएको छ । विद्युतको निर्माणले त्यहाँका मानिसकाको व्यवसायीक वृद्धि भए सँगसँगै आर्थिक सुधारले गर्दा अभिभावकको विद्यालय शिक्षामा खर्च गर्न सक्ने क्षमतामा वृद्धि भएकोले निजी विद्यालयमा विद्यार्थीको चाप बढ्न पुगेको देखिन्छ । स्थानिय रूपमा सम्पूर्ण विद्युत खपत भइनसकेकोले बढी भएको विद्युतलाई राष्ट्रिय प्रसारण लाईनमा जोडी जिल्लाभर वितरण गरिएको छ । शैक्षिक चेतनामा भएको वृद्धिले निजी विद्यालयहरूमा मात्र नभएर सरकारी विद्यालयमा पनि शैक्षिक सुधारको गति अघि बढ्नुपर्दछ भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

कट्टेल, (२०७२) ले तयार गर्नुभएको एक शोत्रपत्रमा इलाम जिल्लाको आमचोक गा.वि.स. को फाकफोक खोला चौथो : लघु जलविद्युत आयोजनाले स्थानीय जनतामा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्नु सधारण उद्देश्य राखिएको छ भने फाकफोक खोला चौथो जलविद्युत आयोजनाको वर्तमान अवस्थाको पहिचान गर्नु, आयोजाले स्थानिय जनताको आर्थिक अवस्थामा पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्नु, आयोजनाले स्थानिय जनताको शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्नु, आयोजनाले स्थानिय जनताको शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्नु र आयोजनाका समस्याको पहिचान गरी समाधानका लागि सुझावहरू प्रदान गर्नु जस्ता चार वटा विशिष्ट उद्देश्यहरू राखिएको छ । यो अध्ययन मुख्यतया आमचोक गा.वि.स. का ५ वटा वडाहरू १, २, ३, ४ र ५ मा बसोबास गर्ने ६२० घरधुरीबाट समान सम्भावनायुक्त नमुना छनोट विधीको माध्यमबाट १६ प्रतिशत अर्थात् १०० घरधुरी र आयोजनाको विद्युतमा आश्रित भएर उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गर्दै आएका ३१ उद्योग व्यवसायबाट उद्देश्यमूलक र सम्भावनायुक्त नमुना छनोट विधीको माध्यमबाट २० उद्योग व्यवसाय, आयोजनाका ४ जना कर्मचारी र आयोजना सञ्चालक समितिका प्रमुखसँग प्रश्नावलीको माध्यमबाट प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ता लिई आवश्यक विवरण संकलन गरिएको थियो । आयोजनाले स्थानिय आर्थिक क्रियाकलापमा वृद्धि गरेको, स्थानिय घर जग्गाको मूल्यमा वृद्धि गरेको छ । सिँचाई सुविधाको पहुँचमा वृद्धि गरेको छ । आयोजनाको निर्माण हुनु भन्दा अघि ३६ व्यापार व्यवसाय थिए आयोजनाको निर्माण पश्चात् ८० व्यवसाय सञ्चालनमा आएका छन् । आयोजनाको निर्माण पश्चात् ग्रामीण जिवन शैलीमा परिवर्तन हुँदै गएको पाइएको छ । महिलाहरूले हरेक दिनको ढिकी, जातो गर्नुपर्ने बाध्यताबाट मुक्ति पाएको पाइएको छ । आयोजना प्रभावित क्षेत्रमा ५० व्यवसाय सञ्चालनमा रहेको जसले १३२ जना कामदारलाई प्रत्यक्ष रूपमा रोजगार प्रदान गरेको छ ।

शिक्षामा पनि विभिन्न किसिमका प्राविधिक र आधुनिक शैक्षणीक सामग्री इमेल, इन्टरनेट जस्ता साधनको प्रयोग गर्दै आइरहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

विक, (२०७२) ले तयार गर्नु भएको एक शोधपत्रमा गिरड्दी खोला लघु जलविद्युत आयोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको अध्ययन गर्नु साधारण उद्देश्य राखिएको छ भने गिरड्दी खोला लघु जलविद्युत आयोजनाको वर्तमान आर्थिक अवस्था पहिचान गर्नु, गिरड्दी खोला लघु जलविद्युत आयोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक अवस्थामा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्नु र उक्त आयोजनाले स्थानिय जनताको शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्नु जस्ता तिनवटा विशिष्ट उद्देश्यहरू राखिएको छ । गिरड्दी खोला लघु जल विद्युत आयोजनाको स्थापना पश्चात् १, २, ४, ५, ६, ७ र ८ वटा वडा लोडसेडिङ्ग मुक्त रहेका छन् । जहाँ ८६८ घरधुरीले विद्युत सेवा उपभोग गरिरहेका छन् । गिरड्दी खोला लघु जलविद्युत आयोजनाबाट ७५ कि.वा. विद्युत उत्पादन गरिएको छ । प्राथमिक र द्वितीय तथ्याङ्कका स्रोतहरू उपयोग गरी दगातुन्डाँडा गा.वि.स. का तिन वटा वडा ६, ७, ८ अर्थात् ४६९ घरधुरीबाट समान सम्भावनायुक्त नमुना छनोट विधिको माध्यमबाट ११७ घरधुरीलाई र २० वटा उद्योगलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ । जहाँ ४ जना कामदार १ जना आयोजना मेनेजर (प्रमुख) लाई पनि नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ । आयोजनाको स्थापना हुनुभन्दा अघि ७३ व्यापार व्यवसाय थिए र आयोजनाको निर्माण पश्चात् १८९ व्यापार व्यवसाय सञ्चालन भएका छन् । घरेलु तथा साना उद्योग, आयोजनाको निर्माण हुनु भन्दा अघि १२ वटा थिए भने आयोजनाको निर्माण पश्चात् ६८ वटा रहेका छन् । विद्यालयमा विभिन्न किसिमका आधुनिक शैक्षणीक सामग्रीहरू इमेल, इन्टरनेटको प्रयोग गर्दै आइरहेको छ । जसले रोजगारीका अवसरहरूमा वृद्धि गरेको छ भने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

२.३ पुनरावलोकनको प्रस्तुत अध्ययनमा प्रभाव (Implication of the Review for the Study)

प्रजापति, (२०६९) काअनुसार नेपालमा ८३,००० मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्ने क्षमता रहेको र प्राविधिक दृष्टिकोणले ४२,००० मे.वा. बिजुली उत्पादन गर्ने सम्भावना हुँदाहुँदै पनि कुल सम्भावनाको एक प्रतिशत पनि बिजुली उत्पादन गर्न सकिएको छैन । गौतम, (२०६९) काअनुसार जलविद्युत उत्पादनको क्षेत्रमा व्यापक भ्रष्टचार छ । मन्त्रालय,

डि.ओइ.डि., विद्युत प्राधिकरण जताततै भ्रष्टचार छ । लगानीकर्ता र उद्यमीलाई हुने शोषण अति छ । वास्तविक लगानीकर्ता भन्दा लगानीकर्ता भनाउँदाको बढी चलखेल छ । नेपाल विद्युत प्राधिकरण, (२०७०) काअनुसार सार्वजनिक क्षेत्र निजी क्षेत्र र सार्वजनिक, निजी, साभेदारी तिनवटै मोडलहरूबाट जलविद्युत आयोजनाहरूको विकास गरी विद्युतमा मुलुकलाई आत्मनिर्भर गरी दीर्घकालमा मुलुकलाई आर्थिक समृद्धिको बाटोतर्फ उन्मुख गराउन सरकार, नेपाल विद्युत प्राधिकरण अग्रसर हुनुपर्ने देखिन्छ । वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र, (२०७०) काअनुसार पेल्ट्रिक सेट स्थानिय स्तरमा निर्माण गरिएको सरल र सस्तो प्रविधि हो । अन्य प्रविधिहरूबाट भन्दा यस प्रविधिबाट विद्युत उत्पादन गर्न सजिलो र कम खर्चिलो हुन्छ । लम्साल, (२०७१) काअनुसार नेपालमा जम्मा ७१३ मे.वा. मात्र विद्युत उत्पादन गरिएको छ । हाम्रो देशको हाराहारीमा विद्युत उत्पादन गरेका देश आज हामी भन्दा निकै अगाडि बढेका छन् । उचित लगानी गरी जलविद्युत उत्पादन गरी भारत लगायत तेस्रो मुलुकमा निर्यात गर्न सके आर्थिक विकासको सम्भावना प्रबल हुन्छ । नेपाल विद्युत प्राधिकरण, (२०७२) काअनुसार नेपालको भौगोलिक धरातलीय स्वरुप अनुरूप बाह्रै महिना हिउ परिरहने पर्वतीय श्रृङखलाले जल विद्युतको उच्च सम्भावना देखिन्छ । नेपालको दशौं पञ्च वर्षिय योजना अनुरूप प्रचुर पानीको उपयोग गरी ग्रामीण विद्युतीकरणका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन भइरहेका छन् ।

Pandey, (2005) ले तयार गर्नुभएको नेपालमा जलविद्युत शक्तिको वर्तमान अवस्था शीर्षकको शोधपत्रमा नेपालमा जलविद्युत उत्पादनको प्रयाप्त सम्भावना रहेको र पूँजीको अभाव, प्राविधिक ज्ञानको अभाव, उपयुक्त योजना निर्माणको अभाव जस्ता समस्या हटाई दक्ष श्रमिक उत्पादन गर्नको लागि प्राविधिक तालिम केन्द्रहरूको स्थापना गरी केन्द्रीय प्रसारण लाइन पुग्न नसकेका क्षेत्रमा लघु जलविद्युतको उत्पादन गर्न सके देशको अर्थतन्त्र माथि उकास्न सक्ने निष्कर्ष निकालिएको छ । Dahal, (2004) ले तयार गर्नुभएको सिक्किमको आर्थिक विकास जलविद्युत आयोजनाको प्रभाव शीर्षकमा देशमा सन्तुलित विकास गर्न ग्रामीण स्तरमा साना तथा लघु जलविद्युतको विकास र विस्तार गर्नुपर्दछ । देशको सामाजिक र आर्थिक विकास गरी आधुनिकीकरण गर्न जलविद्युत अपरिहार्य भएको निष्कर्ष निकालिएको छ । रानाभाट, (२०६७) ले तयार गर्नुभएको विजयपुर सिँचाई योजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव शीर्षकमा आयोजनाको निर्माणले रोजगारीको सृजना र आर्थिक क्रियाकलाप वृद्धि भएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

आचार्य, (२०६९) ले तयार गर्नुभएको रिडीखोला साना जलविद्युत आयोजनाद्वारा स्थानिय जनताको आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव शोधपत्रमा आयोजनाको निर्माणले साना तथा घरेलु उद्योगको विकास र विस्तार, स्थानिय जनताको रोजगारीमा वृद्धि गरी आर्थिक क्रियाकलापमा उल्लेख सुधार गर्नुका साथै गुल्मी र पाल्पा जिल्लामा भरपुर विद्युत सेवा उपलब्ध गराई लोडसेडिङबाट मुक्त भएको निष्कर्ष निकालिएको छ । खराल, (२०७०) ले तयार गर्नु भएको दरमखोला लघुजलविद्युत आयोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव एक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्रमा दरमखोला लघु जलविद्युत आयोजनाको निर्माणले स्थानिय जनताको जीवनस्तरमा वृद्धि गरेको र लोडसेडिङको समस्या नरहेको साथै विभिन्न संघ संस्था र निजी क्षेत्रको सहभागितामा विद्युत विकासलाई अगाडि बढाउनुपर्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

कुइकेल, (२०७१) ले तयार गर्नुभएको सनुकोशी जलविद्युत आयोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव अध्ययन शीर्षकको शोधपत्रमा सनुकोशी जलविद्युतले त्यहाँका स्थानिय बासिन्दामा औद्योगिक व्यवसायिक क्रियाकलापमा वृद्धि गरी रोजगारीका अवसरहरू पनि वृद्धि गरेको निष्कर्ष निकालिएको छ । कट्टेल, (२०७२) ले तयार गर्नुभएको फाकफोक खोला चौथो लघु जलविद्युत आयोजनाले स्थानिय जनतामा पारेको प्रभावको विश्लेषण शीर्षकको शोधपत्रमा फाकफोक लघुजलविद्युतको निर्माणले त्यहाँका स्थानिय महिलाहरूले हरेक दिनको ढिकी जातोबाट मुक्ति पाएका छन् र आयोजनाको निर्माणले ५० व्यवसायले १३२ जना कामदारलाई रोजगार समेत दिएको निष्कर्ष निकालिएको छ । वि.क., (२०७२) ले तयार गर्नुभएको गिरडदी खोला लघु जलविद्युत आयोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्रमा बागलुङ जिल्लाको दतातुन्डाँडा गा.वि.स. मा लघु जलविद्युतले घरेलु तथा साना उद्योगको विकास गरी रोजगारीका अवसरहरू वृद्धि गरेको छ र विद्यालयमा विभिन्न किसिमका आधुनिक शैक्षणिक सामग्रीहरू प्रयोग गर्दै आइरहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

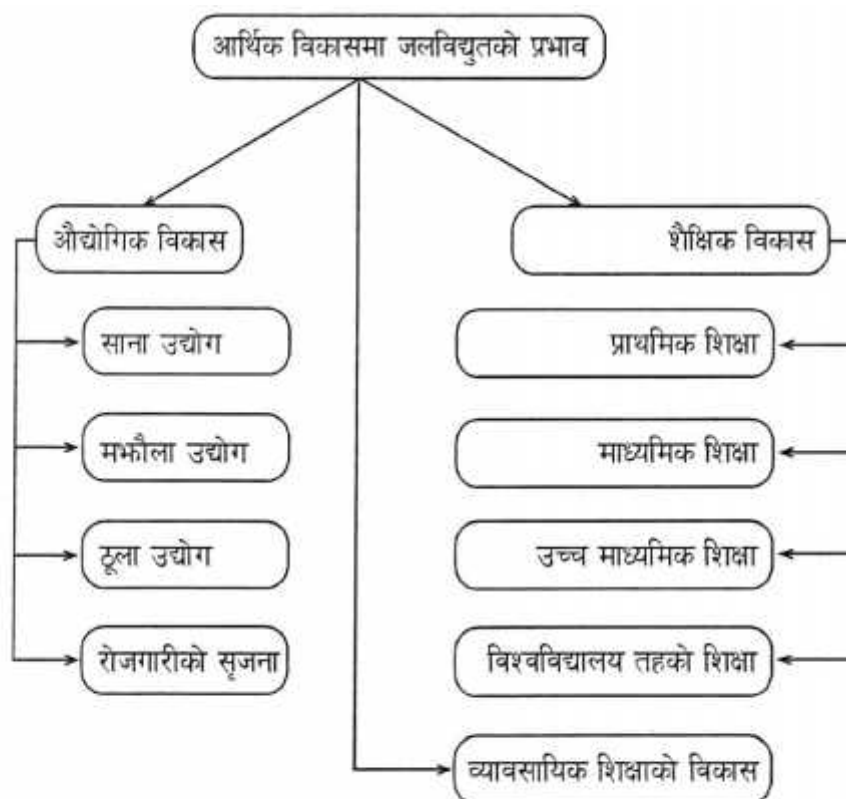
२.४ अनुसन्धान अन्तर (Research Gap)

बागलुङ जिल्लाको ग्वालिचौर गा.वि.स. मा सञ्चालनमा रहेको लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित नमुना छनोटमा परेका स्थानीय जनताको आर्थिक र

शैक्षिक अवस्थामा पारेको प्रभावलाई अध्ययन गर्दा कृषि क्षेत्रमा संलग्न, गैरकृषि क्षेत्र अन्तर्गत व्यापार व्यवसायमा संलग्न उद्यमी तथा व्यापारी, परियोजनामा कार्यरत श्रमिकको आम्दानी, खर्च, बचत र शैक्षिक अवस्थालाई छुट्टा छुट्टै रूपमा व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ र परियोजना सञ्चालन भए देखि अहिले १२ वर्षको समय अवधिमा परियोजनाको आम्दानी, खर्च र बचत कति रहेको छ सो कुरालाई समेत उल्लेख गरिएकोले अन्य अनुसन्धानमा भन्दा यसमा अन्तर रहेको छ ।

२.५ अवधारणात्मक ढाँचा (Conceptual Framework)

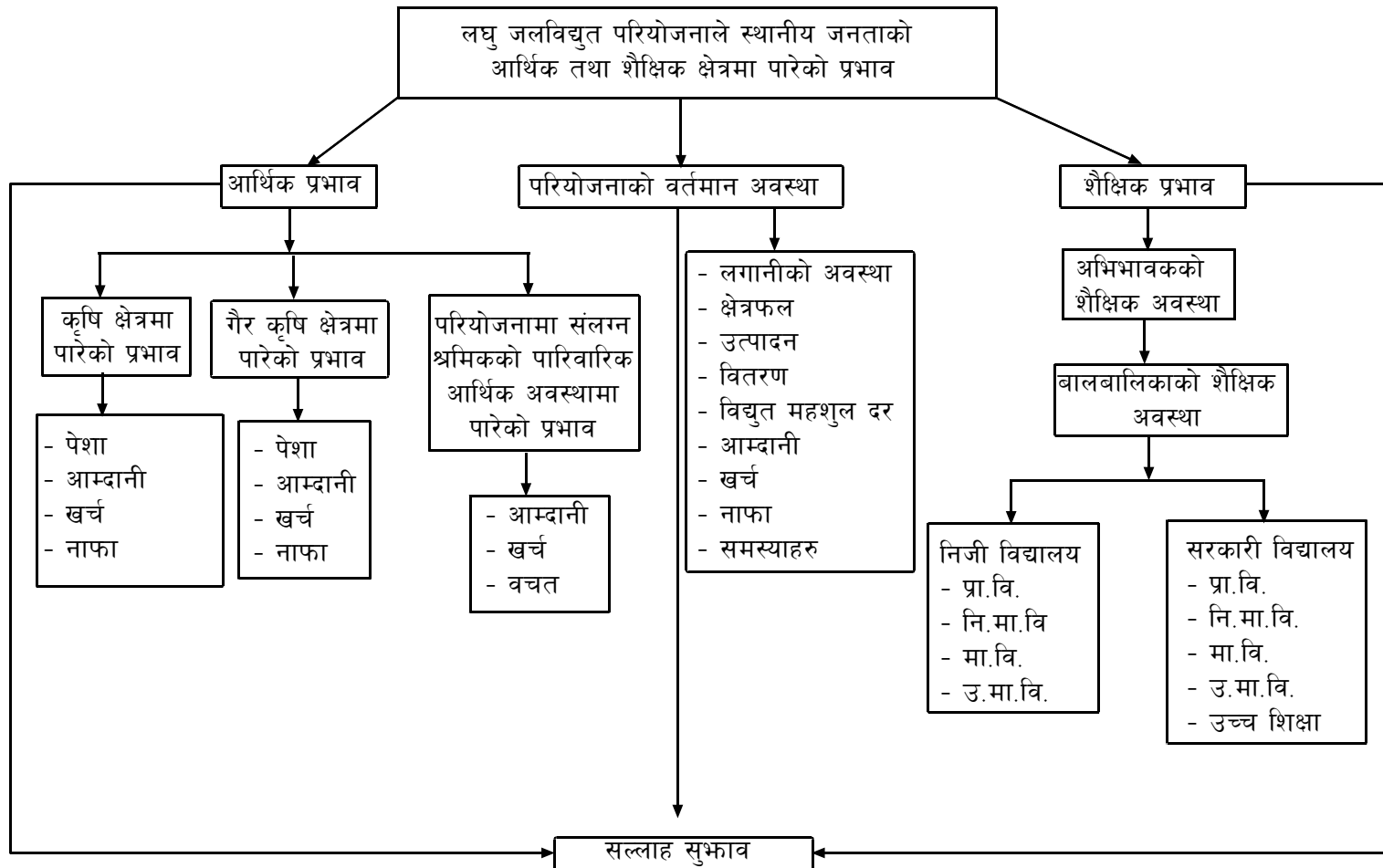
लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको अवधारणात्मक संरचना यसप्रकार रहेको छ ।

स्रोत : Dahal, N. (2004)

२.६ कार्यात्मक ढाँचा (Functional Framework)

यस लघुविद्युत परियोजनाबाट प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा प्रभावित व्यक्तिहरूको आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्था अध्ययनको निम्ति कार्यात्मक ढाँचा यस प्रकार रहेको छ ।

अध्याय: तीन (CHAPTER-THREE)

३. अध्ययनको विधि र तौरतरिकाहरू (Methods and Procedures of the Study)

कुनै पनि अनुसन्धानमा उद्देश्य प्राप्तिका लागि आवश्यकता अनुसार विभिन्न विधि र प्रक्रियाको प्रयोग गरिएको हुन्छ। अनुसन्धान विधि र प्रक्रिया तय गर्दा सम्बन्धित समस्याको उद्देश्य र प्रकृति अनुसार तय गरिनु पर्ने भएकोले यस अनुसन्धानमा निम्नानुसारको विधि प्रयोग गरिएको छ।

३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि (Design and Method of the Study)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजाले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको बारेमा अध्ययनलाई पुर्णता दिन आवश्यक पर्ने सामग्रीहरू जुटाउनको लागि अनुसन्धान गर्दा प्राथमिक र द्वितीय तथ्याङ्कको प्रयोग गरिएको छ। साथै प्राप्त तथ्याङ्कलाई तालिकिरण, वृत्तचित्रबाट प्रस्तुत गरिएको हुनाले यस अध्ययनमा रहेका तथ्याङ्कहरूको स्वरूप परिमाणात्मक (Quantitative) र गुणात्मक (Qualitative) रहेको छ। यो अध्ययन व्याख्यात्मक र विश्लेषणात्मक ढाँचामा आधारित छ।

३.२ तथ्याङ्कको स्रोतहरू (Sources of Data)

कुनै पनि अध्ययन अनुसन्धानका उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि सङ्कलित तथ्याङ्कहरू भरपर्दो र विश्वासिलो हुनुपर्दछ। भरपर्दो स्रोतबाट लिइएको तथ्याङ्क नै सही र विश्वासिला हुने भएकाले अनुसन्धानको गहिराई र गहनता पूरा गर्न सके सम्म त्यस्ता भरपर्दो स्रोतहरूलाई मात्र तथ्याङ्कको रूपमा लिनुपर्दछ। यस अनुसन्धानमा तथ्याङ्कहरू मुख्यतया प्राथमिक र द्वितीय गरी २ किसिमको तथ्याङ्कको प्रयोग गरिएको छ।

३.२.१ प्राथमिक तथ्याङ्कको स्रोतहरू (Sources of Primary Data)

यस अनुसन्धानमा प्राथमिक तथ्याङ्कका स्रोतका लागि नमुना छनोटमा परेका लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाका सञ्चालक, उक्त परियोजनामा कार्यरत श्रमिक,

कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न जनताहरू यस अध्ययनका प्राथमिक तथ्याङ्कका स्रोतहरू हुन् ।

३.२.२ द्वितीय तथ्याङ्कको स्रोतहरू (Sources of Secondary Data)

यस अनुसन्धान कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन तथा पूर्णता दिनका लागि प्राथमिक तथ्याङ्क मात्र पर्याप्त नहुने भएकोले द्वितीय तथ्याङ्कको स्रोतहरूलाई पनि लिइएको छ । यस अन्तर्गत प्रकाशित तथा अप्रकाशित पुस्तक, पत्रपत्रिका, गा.वि.स. र जिल्ला विकास समिति, (जि.वि.स.) राष्ट्रिय योजना आयोग, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग र नेपाल राष्ट्र बैंकबाट आवश्यक सूचनाहरू संकलन गरिएको छ ।

३.३ जनसङ्ख्या, नमुना आकार र नमुना छनोट रणनीति (Population, Sample Size and Sampling Strategy)

यस अध्ययनको जनसङ्ख्या र उक्त जनसङ्ख्याबाट छनोट गरिएको नमुना र विधि यस प्रकार रहेको छ ।

३.३.१ जनसङ्ख्या (Population)

यस अध्ययनको लागि आवश्यक प्राथमिक तथ्याङ्कको सङ्कलन लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित स्थानिय बासिलाई नै जनसङ्ख्या मानिएको छ । जसमा ग्वालिचौर गा.वि.स. का ९ वटा वडामा रहेका ९६८ घरधुरीमा ४३२२ जनसङ्ख्या रहेको छ । जसमा महिलाको जनसङ्ख्या २०९० र पुरुषको जनसङ्ख्या २२३२ रहेको छ । यो अध्ययन वडा नं. १, २, ३ र ७ मा सिमित भएकोले ती वडामा जनसङ्ख्या २५७२ रहेको छ । वडा नं. १, २, ३ र ७ मा कुल घरधुरी सङ्ख्या ५८२ र परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिक परियोजना प्रमुख १ गरी जम्मा ५८८ यस अध्ययनको जनसङ्ख्या रहेको छ ।

३.३.२ नमुना आकार (Sample Size)

अध्ययन क्षेत्रमा रहेका कुल घरधुरी सङ्ख्या ५८२ मध्ये व्यापार व्यवसायमा संलग्न घरधुरी १९४ र खेती किसानमा संलग्न घरधुरी सङ्ख्या ३८८ बाट क्रमश ६३ र १५०, परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिक र १ परियोजना प्रमुख गरी जम्मा २१९ अर्थात् ३७.६२ प्रतिशत अध्ययनको नमुना आकार हो ।

३.३.३ नमुना छनोट रणनीति (Sampling Strategy)

स्रोत, साधन र समयको सिमितताको कारण सम्पूर्ण जनसङ्ख्यालाई लिएर अध्ययन गर्ने कार्य कठिन भएकाले सम्पूर्ण जनसङ्ख्याको प्रतिनिधित्व हुने गरी नमुना छनोट गरिएको छ। जसलाई यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ।

१. यस अध्ययनमा बागलुङ जिल्ला ग्वालिचौर गा.वि.स. लाई अध्ययन क्षेत्रको रूपमा छनोट गरिएको छ। किनकी ग्वालिचौर गा.वि.स. अनुसन्धान कर्ताको आफ्नै गा.वि.स. भएको र अध्ययनकर्तालाई तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न सजिलो हुने भएको हुँदा उक्त गा.वि.स. लाई छनोट गरिएको हो।
२. ग्वालिचौर गा.वि.स. का ९ वटा वडाहरू मध्ये वडा नं. १, २, ३ र ७ मा लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले विद्युत सेवा वितरण गरेको कारणले यी ४ वटा वडाहरूलाई उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिको माध्यमबाट नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ।
३. लब्धीखोला लघुजलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित वडा १, २, ३ र ७ मा जम्मा ५८२ घरधुरीबाट समानुपातिक नमुना छनोट विधि (Proportinate Sampling Method) अन्तर्गत चिठ्ठा विधि (Lottery Method) को सहायतामा व्यापार व्यवसायमा संलग्न १९४ घरधुरी मध्ये नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरी अर्थात् ३२.४७ प्रतिशत र कृषिक्षेत्रमा संलग्न ३८८ घरधुरी मध्ये नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरी अर्थात् ३८.६५ प्रतिशत गरी जम्मा ३६.५९ प्रतिशत घरधुरीलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ।
४. लब्धीखोला लघुजलविद्युत परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकहरूलाई संगणना विधि (Census Method) का आधारमा शतप्रतिशत सबैलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ।
५. लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाका प्रमुख सञ्चालक १ जनालाई संगणना विधि (Census Method) को आधारबाट नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ।

जसलाई तलको तालिकाबाट प्रष्ट पार्न सकिन्छ।

तालिका १ : अध्ययन क्षेत्रको नमुना घरधुरी विवरण, २०७२

वडा नं.	जम्मा घरधुरी	कृषक घरधुरी	नमुना छनोटमा परेका कृषक घरधुरी	उद्यमी/व्यापारी घरधुरी	नमुना छनोटमा परेका उद्यमी तथा व्यापारी घरधुरी	परियोजनामा कार्यरत श्रमिक	परियोजना सञ्चालक
१	१४३	१०८	६०	३५	१२	४	१
२	११७	१०३	५०	१४	८		
३	१६१	९९	२१	६२	१८	१	
७	१६१	७८	१९	८३	२५		
जम्मा	५८२	३८८	१५०	१९४	६३	५	१

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिकामा लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित वडा १, २, ३ र ७ मा क्रमश १४३, ११७, १६१, १६१ गरी जम्मा ५८२ घरधुरी रहेका छन् । यी ५८२ घरधुरी मध्ये वडा १, २, ३ र ७ मा क्रमश १०८, १०३, ९९, ७८ गरी जम्मा ३८८ घरधुरी कृषक परिवार रहेका छन् । यी ३८८ घरधुरी कृषक परिवार मध्ये वडा १, २, ३ र ७ मा क्रमश ६०, ५०, २१ र १९ गरी १५० घरधुरी कृषकलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ त्यस्तै गरी वडा १, २, ३ र ७ मा क्रमश ३५, १४, ६२, ८३ गरी जम्मा १९४ घरधुरी व्यापारी तथा उद्यमीका घरधुरी रहेका छन् । यी १९४ घरधुरी व्यापारीका घरपरिवार मध्ये वडा १, २, ३ र ७ मा क्रमश १२, ८, १८ र ५ गरी ६३ घरधुरी व्यापारीहरूलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ भने परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिक र १ जना परियोजना सञ्चालकलाई पनि नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ ।

३.४ अध्ययनको क्षेत्र (Study Areas/Field)

नेपालको पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको बागलुङ जिल्लाको ग्वालिकौर गा.वि.स. मा सञ्चालन भएको लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाका उपभोक्ता यसको अध्ययन क्षेत्र रहेको छ ।

३.५. तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू (Tools of Data Collection)

यस शोधपत्र तयार गर्दा निम्नानुसारका तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनका लागि आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न र यसलाई पूर्णता दिनको लागि यसमा प्रयोग गरिएका तथ्याङ्क सङ्कलन साधन र प्रविधिहरू निम्नानुसार प्रयोग गरिएको छ ।

३.५.१ प्रश्नावली (Questionnaire)

प्रश्नावली तथ्याङ्क सङ्कलन मुख्य साधनको रूपमा रहेको छ । यस अध्ययनमा अनुसन्धानको लागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नको लागि प्रश्नावली तयार गरिएको थियो । नमुना छनोटमा परेका कृषि क्षेत्रमा संलग्न १५० घरधुरी कृषक र गैर कृषि क्षेत्रमा संलग्न ६३ व्यापारी तथा उद्यमी, परियोजनामा कार्यरत ५ श्रमिक, परियोजना सञ्चालक र छनोट जनसङ्ख्याको शैक्षिक विवरणात्मक प्रश्न गरी ५ प्रकारको प्रश्नावली तयार गरिएको थियो । लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव पत्ता लगाउनका लागि यी प्रश्नावली तयार गरिएको थियो । उक्त प्रश्नावली मध्ये अनुसूची १ मा कृषि क्षेत्रमा संलग्न नमुना छनोटमा परेका घरपरिवारको लागि तयार पारिएको प्रश्नावली, अनुसूची २ मा गैर कृषि क्षेत्रमा संलग्न नमुना छनोटमा परेका उद्यमी तथा व्यापारिका घरपरिवारको लागि तयार पारिएको प्रश्नावली, अनुसूची ३ मा लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा कार्यरत श्रमिकहरूको लागि तयार पारिएको प्रश्नावली, अनुसूची ४ मा परियोजना सञ्चालक र अनुसूची ५ मा छनोट जनसङ्ख्याको शैक्षिक विवरणात्मक प्रश्नावली राखिएको छ ।

३.५.२ अवलोकन सूची (Observation List)

यस अध्ययनको उद्देश्यलाई पुरा गर्नको लागि अध्ययनकर्ता लब्धीखोला लघुजलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित नमुना छनोटमा परेका कृषि पेशामा संलग्न किसान, व्यापारीहरू तथा परियोजनामा कार्यरत श्रमिकको घरको अवस्था, जग्गा जमिन, भौतिक सामग्रीहरू रहनसहन, लवाइखवाइको अवलोकनका लागि अवलोकन सूचीको निर्माण गरिएको थियो । जसको नमुना अनुसूची ६ मा राखिएको छ ।

३.५.३ छलफल निर्देशिका (Discussion Guide)

यस लब्धीखोला लघु जलविद्युतको आम्दानी, खर्च र नाफा के कति रहेको छ । परियोजनाले नियमित रूपमा विद्युत सेवा प्रदान गरेको छ, कि छैन ? र परियोजनामा कार्यरत श्रमिकहरूको दुर्घटना विमा गरिएको छ कि छैन ? र परियोजनामा कार्यरत श्रमिकहरूको मासिक तलब भत्ता कति रहेको छ ? परियोजना निर्माण गर्दा कुन कुन संस्थाले के के सहयोग प्रदान गरेका छन् ? परियोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक र शैक्षिक क्षेत्रमा के कस्तो प्रभाव पारेको छ । जस्ता विषयहरूमा छलफल गरिएको थियो । जसका लागि तयार पारिएको निर्देशिका सूची अनुसूची ७ मा राखिएको छ ।

३.६ तथ्याङ्क सङ्कलनका तरिकाहरू (Techniques of Data Collection)

यस अध्ययनमा आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नका लागि निम्न विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

३.६.१ अन्तर्वार्ता (Interview)

बागलुङ जिल्लाको ग्वालिचौर गा.वि.स. मा निर्माण भएका लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा, कार्यरत श्रमिक र त्यहाँका नमुना छनोटमा परेका कृषि र गैर कृषि क्षेत्रमा आश्रित स्थानीय जनताहरूलाई उक्त परियोजनाले आर्थिक र शैक्षिक क्षेत्रमा कस्तो प्रभाव पारेको छ भनी प्रत्यक्ष मौखिक अन्तर्वार्ताको माध्यमद्वारा उनीहरूको आमने सामने बसी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको थियो ।

३.६.२ प्रत्यक्ष अवलोकन (Direct Observation)

यस अध्ययनको उद्देश्य पूरा गर्न अध्ययनकर्ता लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित नमुना छनोटमा परेका किसान, व्यापारी र श्रमिकको २०७२-९-१० देखि १३ गते सम्म प्रत्यक्ष अवलोकन गरिएको थियो । जसमा उनीहरूको घरको अवस्था, पारिवारिक माहोल, जग्गा जमिन भौतिक सामग्रीहरूको अवस्था, रहनसहन, लवाइखवाई, आथित्य सत्कार के कस्तो रहेको छ भनी अध्ययनकर्ताको प्रत्यक्ष उपस्थितिमा अवलोकन गरिएको थियो ।

३.६.३ लक्षित समूको छलफल (Focused Group Discussion)

यस अध्ययनको उद्देश्य पूरा गर्नको लागि लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाका प्रमुख सञ्चालक, परियोजनामा कार्यरत ५ श्रमिक, नमुना छनोटमा परेका १० किसान र १० व्यापारी गरी जम्मा २६ जनाको समूह लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको विद्युत गृह भित्र र वि.सं. २०७२/९/२५ गते शनिवारका दिन करिब ३ घण्टाको समय निर्धारण गरी स्वयम् अध्ययनकर्ताले छलफल सञ्चालन गरी उत्तर टिपोट गरिएको थियो । यसरी टिपेका उत्तर विश्लेषण गरी त्यसबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको थियो । यो छलफल गर्दा खुल्ला प्रश्नपत्र निर्माण गरिएको थियो ।

३.७ तथ्याङ्क सङ्कलनका तौरतरिकाहरू (Data Collection Procedures)

यस अध्ययन मुख्य तथा प्राथमिक तथ्याङ्कमा आधारित छ । यस अध्ययनको क्रममा अनुसन्धान कर्ता आफैले सम्बन्धित व्यक्तिहरूसँग प्रत्यक्ष रूपमा भेटघाट गरी प्रश्नावली अन्तर्वार्ताबाट आवश्यक सूचनाहरू संकलन गरिएको छ । साथै यसलाई पूरा गर्न द्वितीय तथ्याङ्कको पनि सहायता लिएको छ । यसका लागि विभिन्न प्रकाशित तथ्याङ्क, आर्थिक सर्वेक्षण, जि.वि.स. गा.वि.स. को प्रतिवेदन, विभिन्न पत्रपत्रिकाका साथै पुराना शोधपत्रबाट आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरू लिएको छ । जसको माध्यमबाट अध्ययनको निष्कर्षलाई विश्वसनियता एवम् वैधता प्रदान गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

३.८ तथ्याङ्क प्रस्तुतिकरण र विश्लेषणका तौरतरिकाहरू (Data Analysis and Interpretation Procedures)

यस अध्ययनमा अनुसन्धानका लागि सङ्कलन गरिएका तथ्याङ्कलाई व्यवस्थित तरिकाले शीर्षक अनुसार तालिका र वृत्तचित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त तथ्याङ्कलाई विश्लेषणात्मक तथा परिमाणात्मक विधिद्वारा अध्ययनको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

अध्याय : चार (CHAPTER-FOUR)

४. नतिजाको प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण (Interpretation and Analysis of Result)

अध्याय तीनमा उल्लेख गरिएका तथ्याङ्क सङ्कलनका विभिन्न विधिहरूको प्रयोग गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिसकेपछि प्राप्त भएका तथ्याङ्कहरूलाई यस अध्यायमा प्रस्तुत गरिएको छ । साथै प्रारम्भिक रूपमा संकलित कोरा तथ्याङ्कहरूबाट कुनै सूचना व्यक्त नहुने हुँदा तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । यस अध्यायमा अध्ययन मुख्य उद्देश्यहरू पूरा गर्नका लागि प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा विभिन्न बुँदाहरूमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१ बागलुङ जिल्लाको परिचय (Introduction of Baglung District)

नेपाल एक पहाडी भुभागले भरिएको देश भएको र हिमाल, तराई, भित्री मधेशको तुलनामा पहाडी विकट भौगोलिक बनाटले बनेका धेरै जिल्लाहरूमा धौलागिरी अञ्चलका चार वटा जिल्ला मध्येको बागलुङ जिल्ला पनि एउटा पहाडी भुभागमा अवस्थित जिल्लामा पर्दछ । भोजपुरको पुलको जिल्लाको उपनामले समेत चिनिने यस जिल्ला नेपाल भित्रको सानो नेपाल जस्तै आकारले बनेको छ । प्रशासनिक विभाजन अनुसार यस जिल्लाको पूर्वमा पर्वत, पश्चिममा रोल्पा र रुकुम, उत्तरमा म्याग्दी तथा दक्षिणमा प्युठान र गुल्मी जिल्ला पर्दछन् । यस जिल्लालाई राजनैतिक विभाजनका हिसाबले ३ निर्वाचन क्षेत्र १३ इलाका, ५९ गा.वि.स. र १ नगरपालिकामा विभाजन गरिएको छ । धौलागिरी हिमालको काखमा कालीगण्डकीको किनारमा प्रसिद्ध कालिका भगवती जस्ता पवित्र स्थलको संगमलाई परापूर्व देखि संगालेर आफ्नो अस्तित्वमा रहेको बागलुङ जिल्लालाई ढोरपाटन शिकार आरक्ष, घुम्टेको धुरी हाडिकोटको धुरी रामकोट मन्दिर, घोडाबाधेको चौर, गलकोट दरबार, संसारकोटको डाँडो, रुद्रावती ताल, निलदह आदि स्थलहरू पर्यटकीय एवम् धार्मिक हिसाबले महत्वपूर्ण मानिन्छन् । मध्य पहाडी लोकमार्गको सबैभन्दा बढी भाग ओगट्ने र १० वटा शहर विस्तार मध्य परेको बुर्तिबाङ जस्ता ठाउँले पनि जिल्लाको पहिचानलाई अझ शिखरमा पुऱ्याएको छ (जिल्ला विकास योजना आर्थिक वर्ष २०७०/७१) ।

बागलुङ जिल्लामा मालढुङ्गा देखि बागलुङ बजारको सम्मको ५ कि.मि. सडक कालोपत्र भएको छ भने जिल्लाको मेरुदण्डको रूपमा रहेको निर्माणधिन मध्यपहाडी लोकमार्गको जिल्लाका अधिकांश भुभाग समेट्ने बागलुङ बजार देखि निसी भलकोटसम्मको लोकमार्ग मध्ये बागलुङ देखि बुर्तिबाडसम्मको लोकमार्ग खण्ड कालोपत्र गर्नका लागि निर्माण कार्य भइरहेका छ । यस जिल्लाको ५७ वटा गा.वि.स. हरूमा प्रायः हिउँदमा जिप चल्न सक्ने मोटरबाटोले छोइसकेको छ भने दुई वटा गा.वि.स. मा अभै हिउँदमा जिप चल्न सक्ने मोटरबाटो समेत छैन भने सडक चलेका मध्ये करिब दर्जन भन्दा बढी गा.वि.स. हरूमा बस सञ्चालन हुने गरेको छ । करिब ११०० कि.मि. कच्ची सडक जिल्लामा निर्माण भइसकेको छ । त्यसै गरी ८ वटा पक्की पुल रहेका छन् । करिब एक दर्जन जति पक्की पुलहरू निर्माणधीन अवस्थामा रहेका छन् । सरकारी कार्यालयहरूमा कतिपय भवनहरू निर्माण भइसकेका छन् भने कतिपय निर्माणधिन अवस्थामा छन् । गा.वि.स. मा भवन, विद्यालय भवन र अन्य स्वास्थ्य चौकी तथा उप स्वास्थ्य चौकी भवनहरू आधा जसो निर्माण भएका छन् भने अधिकांश निर्माण गर्नुपर्ने अवस्थामा रहेका छन् (जिल्ला विकास योजना आ.व. २०७०/७१) ।

४.१.१ भौगोलिक अवस्था (Geographical Status)

पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत धौलागिरी अञ्चलमा पर्ने बागलुङ जिल्लाको भौगोलिक स्थिति अनुसार १८°१५' मिनेट उत्तर देखि २८°३७' मिनेट उत्तरी अक्षांश र ८३° पूर्व देखि ८३° ३६' मिनेटपूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ । यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफल १७८४ वर्ग किलोमिटर रहेको छ ।

४.१.२ जनसांख्यिकी अवस्था (Demographic Status)

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार बागलुङ जिल्लाको कुल जनसङ्ख्या २,६८,६१३ रहेको छ । जसमा पुरुषको जनसङ्ख्या १,१७,९९७ र महिलाको जनसङ्ख्या १,५०,६१६ रहेको छ । जिल्लाको वार्षिक जनसङ्ख्या वृद्धिदर १.४६ प्रतिशत रहेको छ । जिल्ला भरमा कुल घरधुरी सङ्ख्या ६१,५२२ रहेको छ । औषत घरधुरी आकार ५.१४ प्रतिशत रहेको छ । जिल्लाको जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि. १५१ जना रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना २०६८) ।

४.१.३ धर्म र संस्कृति (Religion and Culture)

बागलुङ जिल्लाका ९५ प्रतिशत मानिसहरू हिन्दु धर्म मान्ने गर्दछन् भने ५ प्रतिशत मानिसहरूले बौद्ध, मुस्लिम र अन्य धर्म मान्ने गरेको पाइन्छ। यहाँका मुख्य चाडपर्वहरू दशैं, तिहार, तिज, साउनेसक्रान्ति, माघेसक्रान्ति, जनैपूर्णिमा, नागपञ्चमी, शिवरात्री आदि हुन्। जन्म पश्चात् न्वारन गर्ने, पास्नी गर्ने, छैठी गर्ने, मृत्यु पश्चात् दाह संस्कार गर्ने क्रिया गर्ने, श्राद्ध गर्ने आदि जस्ता कार्यहरू आ-आफ्नै जातिय संस्कार अनुसार गर्दछन्।

४.१.४ जातजाति (Ethnicity)

बागलुङ जिल्लामा विभिन्न किसिमका जातजातिका मानिसहरू बसोबास गर्दछन्। मुख्यतया ब्राह्मण, क्षेत्री, मगर, कामी, दमाई साकी, नेवार गुरुङ, थकाली, छन्त्याल, सुनुवार आदि जातिका मानिसहरू बसोबास गर्दै आएको पाइन्छ।

४.१.५ आर्थिक अवस्था (Economics Status)

बागलुङ जिल्लाको मेरुदण्ड कृषि हो। जिल्लामा कुल १३,२०० हेक्टर खेतीयोग्य भूमि रहेको अनुमान छ। मुख्य बालीको रूपमा धान, मकै, गहुँ, कोदो, फावर, जुनेली, तोरी आलु आदि लगाइन्छ। मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी बाली उत्पादन गरी यहाँका कृषकले मनग्य आम्दानी प्राप्त गर्न सफल भएका छन्। यस जिल्लालाई मध्य पहाडी लोक मार्गले छोएको कारणले विभिन्न किसिमका घरेलु तथा साना उद्योगहरू, होटल, रेष्टुरेन्टहरू पसलहरू, सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू निर्माण एवम् सञ्चालन भएपछि यहाँका मानिसहरूको आम्दानीको स्रोतहरूमा समेत वृद्धि भएको छ। यहाँका अधिकांश मानिसहरू नेपाली सेना, इण्डियन सेना तथा ब्रिटिश सेनामा भर्ति भएका छन्। सन् २०१० को तथ्याङ्क अनुसार बागलुङ जिल्लामा इण्डियन सेनाबाट पेन्सन निकलसकेका मानिसहरूले वार्षिक रूपमा US \$ २० (मिलियन) आम्दानी प्राप्त गरेको तथ्य छ।

४.२ ग्वालिकौर गा.वि.स. को परिचय (Introduction of Gwalichour VDC)

बागलुङ जिल्ला भन्दा करीव ७० कि.मि. पश्चिम रहेको र मध्यपहाडी लोकमार्गले छोएको दगातुन्डाँडा, रणसिंकटेनी, भिमगिठे, जलजला जस्ता गा.वि.स. को विचमा रहेको, बढीघाट खोलाको छेउमा अवस्थित ग्वालिकौर गा.वि.स. एक रमणीय स्थल हो। ग्वालिकौर

गा.वि.स. न्वार, मसार, टारी, बायादिप, खौलार , ताल अदुवावारी, भिरकटेरा छहरा, दागँ, दागाँचौर, खार, सिमाक जस्ता रमाइला वस्तीहरू मिलेर बनेको छ । यस गा.वि.स. मा १ हुलाक, १ चौकी, १ स्वास्थ्य चौकी, १ गा.वि.स. भवन रहेका छन् । यहाँको मुख्य पेशा भनेको कृषि हो भने यहाँ साना ठूला गरी १९४ वटा घरेलु तथा साना उद्योग, साना तथा ठूला होटल तथा रेष्टुरेन्ट, पसलहरू, मेडिकलहरू, आदि निर्माण र सञ्चालन भएका छन् । चमेरे गुफा, थानपति माईको मन्दिर, शिवाय डाँडाको शिवजीको मन्दिर जस्ता धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू रहेका छन् । यहाँ उत्पादन हुने बालीहरूमा धान, मकै मुख्य बाली हो । अन्य बालीहरूमा आलु, फापर, जौ, भटमास, तोरी, खुर्सानी अदुवा, काउली, गोलभेडाको साथै अन्य हरिया सागपातहरू हुन् । कृषि पछिको अर्को आमदानीको प्रमुख स्रोत पशुपालन हो । यहाँ गाई, भैसी दुध उत्पादन र प्राङ्गारिक मल उत्पादनको लागि पालिन्छ ।

यस गा.वि.स. को तल्लो भागमा सालको वन पाइन्छ भने माथिल्लो भागमा उत्तीस बकैना, पैयु, चिलाउने, चाँप, धूपी, पिपल, लहरे पिपल, काप्रो, लाकुरी, उन्यु निगालो, तितेपाती वनमारा, कन्टकारी, सिउडी, केतुकी, ऐसेलु, गुरास, सिल्टिमुर् सल्लो, कालीकाफल, आदि प्रकारका वनस्पतीहरू पाइन्छन् । त्यस्तै फलफूलहरूमा नास्पाती, आरु, आरु बखडा, पलम, सुन्तला, भोगटे, कागती, निबुवा, विमीरो, ओखर केरा लगायतका फलफूलहरू पाइन्छन् (ग्वालिकौर गा.वि.स. को वस्तुगत विवरण, २०६८ ।

४.२.१ भौगोलिक अवस्था (Geographical Status)

नेपालको पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको धौलागिरी अञ्चलमा पर्ने बागलुङ जिल्लाको निर्वाचन क्षेत्र नं. ३ मा रहेको ग्वालिकौर गा.वि.स. को कुल क्षेत्रफल २३.४८७ वर्ग कि.मि. रहेको छ । यस गा.वि.स. को पूर्वमा बागलुङ जिल्लाकै दगातुन्डाँडा गा.वि.स., उत्तरमा जलजला र रणसिकिटेनी गा.वि.स. र पश्चिममा भिमगिठे गा.वि.स. पर्दछन् भने दक्षिणमा गुल्मी जिल्ला पर्दछ । समुन्द्र सतहदेखि ३०५ देखि २५१५ मिटर सम्मको उचाईमा यस गा.वि.स. रहेको छ । आश्विन, कार्तिक, फाल्गुणमा यहाँको हावापनी समतितोष्ण हुन्छ भने मंसिर, पुष र माघमा निकै जाडो हुन्छ । जेठको अन्त्य देखि आश्विको शुरु सम्म बंगालको मनसुनी वायुको कारण प्रशस्त वर्षा हुने गर्दछ ।

४.२.२ जनसांख्यिकी अवस्था (Demographic Status)

ग्वालिकौर गा.वि.स. को वस्तुगत विवरण २०६८ अनुसार यस गा.वि.स. मा ९६८ घरधुरी रहेका छन् । गा.वि.स. को कुल जनसङ्ख्या ४३२२ रहेको छ । जसमध्ये महिलाको सङ्ख्या २०९० रहेको छ । जुन कुल जनसङ्ख्याको ४८.३६ प्रतिशत हो । त्यसैगरी पुरुषहरूको सङ्ख्या २२३२ रहेको छ । जुन कुल जनसङ्ख्याको ५१.६५ प्रतिशत हो । त्यसै गरी महिलाहरूको सङ्ख्या भन्दा पुरुषहरूको सङ्ख्या ३.२९ प्रतिशतले बढी रहेको छ । यस गा.वि.स. मा रहेको जनसङ्ख्याको लैङ्गिक अनुपात १०६.७९ प्रतिशत रहेको छ ।

तालिका २ : ग्वालिकौर गा.वि.स. को घरधुरी र लिंगको आधारमा वडागत जनसङ्ख्या विवरण

वडा नं.	घरधुरी	जनसङ्ख्या		
		महिला	पुरुष	जम्मा
१	१४३	४१७	४०८	८२५
२	११७	२२१	२४४	४६५
३	१६१	३५०	४१४	७६४
४	४६	१५९	१६३	३२२
५	३४	१०२	११८	२२०
६	१२०	३१७	३३६	६५३
७	१६१	२५३	२६५	५१८
८	१४२	२१२	२१९	४३१
९	४४	५९	६५	१२४
जम्मा	९६८	२०९०	२२३२	४३२२

स्रोत : ग्वालिकौर गा.वि.स. को वस्तुगत विवरण, २०६८ ।

माथिको तालिका २ अनुसार ग्वालिकौर गा.वि.स. को जनसङ्ख्या ४३२२ रहेको छ । जसमध्ये महिलाको सङ्ख्या २०९० र पुरुषको सङ्ख्या २२३२ रहेको छ । गा.वि.स. को कुल घरधुरी ९६८ रहेका छन् । सबै भन्दा कम घरधुरी हुने वडा ५ नं हो । जसमा जम्मा ३४ घरधुरी रहेका छन् । जुन कुल घरधुरीको ३.५२ प्रतिशत हुन आउँछ । बढी घरधुरी हुने वडा ३ र ७ हो । जसमा १६१ घरधुरी रहेका छन् । जुन कुल घरधुरीको १६.६४ प्रतिशत हुन आउँछ । वडा अनुसारको जनसङ्ख्यामा पनि अन्तर देखिएको छ । सबै भन्दा कम जनसङ्ख्या भएको वडा ९ नं. हो । जहाँ १२४ जनसङ्ख्या रहेको छ । जुन कुल

जनसङ्ख्याको २.८७ प्रतिशत हुन आउँछ । त्यस्तैगरी सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या भएको वडा १ नं. हो । जहाँ जनसङ्ख्या ८२५ रहेको छ । जुन कुल जनसङ्ख्याको १९.०८ प्रतिशत हुन आउँछ ।

४.२.३ धर्म र संस्कृति (Religion and Culture)

ग्वालिकौर गा.वि.स. का अधिकांश मानिसहरू हिन्दु धर्म मान्ने गर्दछन् भने केही मानिसहरूले बौद्ध र मुस्लिम धर्म मान्ने गर्दछन् । यहाँका मुख्य चाडपर्वहरू दशैं, तिहार, तिज, न्वागी मेला, माघेसक्रान्ति, जनैपूर्णिमा, नागपञ्चमी, शिवरात्री आदि हुन् । यस गा.वि.स. का बाहुन तथा क्षेत्री जातिले हिन्दु धर्म संस्कार अनुसार पुरेता राखेर सबै कर्मकाण्ड गर्ने गर्दछन् । जन्म संस्कारमा दश दिन सुतक बार्ने चलन छ भने एघारौँ दिनमा चोख्याउने चलन छ । यहाँका धेरै जसो मगरहरूले हिन्दु धर्म मानेता पनि हिन्दु धर्ममा जस्तै पुरेता राखेर जन्म संस्कार गर्दैनन् । साथै जन्म पश्चात् न्वारन गर्ने, पास्नी गर्ने, छैठी गर्ने, मृत्यु पश्चात् दाह संस्कार गर्ने, क्रिया गर्ने, श्राद्ध गर्ने आदि जस्ता कार्यहरू आ-आफ्नो जातिय संस्कार अनुसार गर्दछन् ।

४.२.४ जातजाति (Ethnicity)

ग्वालिकौर गा.वि.स. मा ब्राह्मण, क्षेत्री, मगर, छन्त्याल, कामी, दमाई, सार्की, नेवार, थकाली, मिजार आदि जातजातिका मानिसहरू बसोबास गरेता पनि सङ्ख्यात्मक हिसाबले हेर्दा ब्राह्मणहरूको अत्यधिक बाहुल्यता रहेको छ ।

४.२.५ आर्थिक अवस्था (Economics Status)

ग्वालिकौर गा.वि.स. को मुख्य पेशा भनेको कृषि हो । यहाँका अधिकांश मानिसहरू कृषि पेशामा आश्रित रहेका छन् । त्यस्तैगरी यस गा.वि.स. लाई मध्य पहाडी लोकमार्गले छोएको र लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको निर्माणले व्यापार व्यवसायमा वृद्धि भएका छन् जसबाट स्थानीय बासिन्दाहरूको आयका स्रोतहरूमा समेत वृद्धि भएको छ ।

४.२.६ शैक्षिक अवस्था (Educational Status)

ग्वालिकौर गा.वि.स. मा ११ वटा बाल विकास केन्द्रहरू रहेको छन् भने ९ वटा सरकारी विद्यालय, १ वटा निजी विद्यालय, १ वटा क्याम्पस रहेका छन् जसलाई निम्न तालिकाद्वारा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३ : विद्यालय तथा क्याम्पस सङ्ख्याको विवरण

क्र.सं.	विद्यालय तथा क्याम्पस सङ्ख्या	शिक्षक/शिक्षिका र कर्मचारी सङ्ख्या	विद्यार्थी सङ्ख्या		कम्प्युटर सङ्ख्या
			छात्रा	छात्र	
१	श्री भानु उच्च माध्यमिक विद्यालयमा, ग्वालिकौर, ३ टारी	२३	२७७	२०२	२५ थान
२	श्री खार नि.मा.वि. ग्वालिकौर ७ खार	१३	१२७	११९	४ थान
३	पौदी नि.मा.वि., ग्वालिकौर १	१६	१५८	१३०	७ थान
४	श्री थानपति नि.मा.वि., दाँग ८ ग्वालिकौर	१०	१०५	१२२	४ थान
५	श्री चमेरे गुफा प्रा.वि.,भिरकटेरा ६ ग्वालिकौर	३	१०	१६	-
६	श्री शिद्ध प्रा.वि. ग्वालिकौर २	३	२०	१५	-
७	श्री अदुवा वारी प्रा.वि. ४ ग्वालिकौर	६	३२	३६	-
८	भिरकटेरा ताल प्रा.वि. ग्वालिकौर ६	३	१७	१७	-
९	दिवज्योति प्रा.वि. ३ वायादिप ग्वालिकौर	३	१०	६	-
१०	वेयलफर इङ्गलीस बोडिङ्ग स्कुल, ग्वालिकौर ३ खौलार	२३	१३०	११०	८ थान
जम्मा		१०३	८८६	७७३	४८
			१६५९		

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिका ३ अनुसार ग्वालिचौर गा.वि.स. मा रहेका ९ वटा सरकारी विद्यालय १ वटा निजी विद्यालय १ वटा क्याम्पसहरूमध्ये ५ वटा विद्यालयहरूमा कम्प्युटर पढाइने गरिन्छ । जहाँ श्री भानु उच्च माध्यमिक विद्यालयमा २५ थान, श्री खार नि.मा.वि. मा ४ थान पौदी नि.मा.वि. मा ७ थान, श्री थानपति नि.मा.वि. मा ४ थान, वेयलफर इङ्ग्लीस बोर्डिङ्ग स्कुलमा ८ थान गरी जम्मा ४८ थान कम्प्युटर रहेका छन् । त्यस्तै गरी १० विद्यालय र १ क्याम्पसमा शिक्षक शिक्षिका र कर्मचारी सङ्ख्या १०३ छात्रा ८८६, छात्र ७७६ गरी १६५९ विद्यार्थीहरू रहेका कुरा माथिको तालिकाले प्रष्ट पारेको छ ।

४.३ लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको वर्तमान अवस्था (Current Situation of Labdheekhola Micro Hydro Power Project)

ग्वालिचौर गा.वि.स. मा स्थापना भएको लब्धीखोला लघु जलविद्युतको परिचय, लगानीको अवस्था, क्षेत्रफल, विद्युत उत्पादन र वितरण, विद्युत महशुलदर, आम्दानी, खर्च र नाफालाई यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ ।

४.३.१ लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको परिचय (Introduction of Labdheekhola Micro Hydropower Project)

बागलुङ जिल्लाको पश्चिमा अवस्थित ग्वालिचौर गा.वि.स. मा दुईवटा लघु जलविद्युत परियोजनाहरू पहिलो खण्डको लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा ५६ किलोवाट, दोस्रो खण्डकाको लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा २७ कि वा निर्माण भई विद्युत सेवा प्रदान गरिरहेको छन् । यी लघु जलविद्युत परियोजनाहरू मध्ये पहिलो खण्डको लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा सबैभन्दा पहिलो लघु जलविद्युत परियोजना हो । बागलुङ जिल्लाको दगातुन्डाँडा र ग्वालिचौर गा.वि.स. को बिच भएर बगेको लब्धीखोलाको पानी उपयोग गरी ग्वालिचौर गा.वि.स. को वडा नं. १ चिउरीपाटामा विद्युत गृह निर्माण गरी विद्युत वितरण गरिएकोले यस परियोजनाको नाम लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजना रहन गएको हो । ग्वालिचौर गा.वि.स. एक पहाडी र ग्रामीण इलाका हो । जहाँ लब्धीखोला लघु जलविद्युत निर्माण हुनु भन्दा पहिलो अन्धकारमय भएको कारणले साथै ग्वालिचौर गा.वि.स. को समग्र विकास गर्ने उद्देश्यले वैकल्पिक उर्जा केन्द्रको संयोजकत्वमा पहिलो खण्डको लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको निर्माण भएको हो । जुन लघुजलविद्युत REDP (Rural Electrical Development Planning) ग्रामीण विद्युतीकरण

विकास परियोजनाको सहयोग, कृषि विकासबाट प्राप्त ऋण, जि.वि.स. र गा.वि.स. को सहयोगमा हिरालाल आचार्य, अध्यक्ष, नेत्रप्रसाद गौतम सचिव सहित १५ सदस्य समितिको संयोजकत्वमा २०५६ सालदेखि निर्माण कार्य शुरु भई २०६० साल देखि विद्युत सेवा प्रदान गर्दै आएको हो ।

देश चर्के लोडसेडिङको मारमा परिरहेको बेलामा ग्वालिकौर गा.वि.स. मा भरपर्दो विद्युत सेवा प्रदान गरी उज्यालो बनाउने कार्य यस परियोजनाको महत्वपूर्ण पक्ष हो । ग्वालिकौर गा.वि.स. एक मध्य पहाडी इलाकाले छोएको गा.वि.स. हो । लब्धीखोला लघु जलविद्युत निर्माण गर्नु भन्दा पहिले त्यहाँका स्थानीय बासिन्दा सञ्चारको महत्वपूर्ण साधनबाट वञ्चित भएका थिए । परियोजनाको आगमनपछि स्थानीय बासिन्दाहरूले अन्धकारमय जीवनबाट छुटकारा पाएका छन् । परियोजनाको आगमन पछि गा.वि.स. भित्र शिक्षा, स्वास्थ्य, सञ्चार, औद्योगिक विकास, व्यवसायिक खेती जस्ता क्षेत्रको विकासमा ठूलो सहयोग पुगेको छ । विद्यालयमा आधुनिक शैक्षणिक सामग्रीहरूको प्रयोग गर्न पाइएको छ । साथै कम्प्युटर शिक्षा दिन थालिएको छ । इमेल, इन्टरनेटको प्रयोग गरी विश्वमा घटेका नयाँ नयाँ घटनाहरूको खोज अनुसन्धान गरी ज्ञान आर्जन गर्न पाइएको छ । ढिकी र जातोमा कष्टपर जिवन बिताएका महिलाहरूले कुटनपिसन गर्नका लागि मिलको प्रयोग गरिरहेका छन् । परियोजनाको निर्माण पश्चात् गा.वि.स. मा विभिन्न किसिमका कलर ल्याप सहितको डेन्टल अस्पतालहरू निर्माण भएका छन् । यसका साथै परियोजनाले ५ जना स्थानीय बासिन्दारहरूलाई रोजगार दिदै आएको छ । लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजना निर्माण पछि गा.वि.स. मा धमाधम विकास निर्माणका कार्यहरू सुचारु भएका छन् । परियोजनामा आधारित भई विभिन्न किसिमका घरेलु तथा साना उद्योगहरू निर्माण भएका छन् । जसबाट स्थानीय जनताहरूको रोजगारी र आयस्तरमा वृद्धि भएका छन् ।

४.३.२ लब्धीखोला लघु जलविद्युतको लगानी (Investment of Labdheekhola Micro Hydropower)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत स्थापना गर्दा ग्रामीण विद्युतीकरण विकास परियोजनाको अनुदान, जि.वि.स. को अनुदान, गा.वि.स. को अनुदान र स्थानीय उपभोक्ताले फिर्ता गर्ने गरी कृषि विकास बैंकबाट प्राप्त ऋण गरी संयुक्तमा ५०,९०,००० (पचास लाख नब्बे

हजार) र स्थानीय उपभोक्ताको श्रमदानबाट परियोजना निर्माण गरी सञ्चालन गरिएको हो । जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४ : लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको लगानी सम्बन्धी विवरण

लगानी कर्ता	लगानी रकम	प्रतिशत
ग्रामीण विद्युतीकरण विकास परियोजना	३९,२०,०००	७७.०१
जि.वि.स.	५०,०००	०.९८
गा.वि.स.	७,००,०००	१३.७५
कृषि विकास बैंक	४,२०,०००	८.२६
जम्मा	५०,९०,०००	१००

स्रोत : लब्धीखोला लघु जलविद्युत आयोजनाको अभिलेख ।

माथिको तालिका ४ अनुसार ग्रामीण विद्युतीकरण विकास परियोजनाले E स्याप मार्फत प्राविधिक सहयोग गरेको थियो । प्रतिकिलोवाट ७०,००० (सत्तरी हजारका) दरले ५६ कि.वा. विद्युत निर्माण गर्न ३९,२०,००० अनुदान गरेको छ । जुन कुल लगानीको ७७.११ प्रतिशत हुन आउँछ । जि.वि.स. ले ५०,००० अनुदान गरेको छ । जुन कुल लगानीको ०.९८ प्रतिशत हुन आउँछ । गा.वि.स. ले ७,००,००० अनुदान गरेको छ । जुन कुल लगानीको १३.७५ प्रतिशत हुन आउँछ । कृषि विकास बैंकले ४,२०,००० ऋण प्रदान गरेको थियो जुन कुल लगानीको ८.२६ प्रतिशत हुन आउँछ ।

४.३.३ परियोजनाको क्षेत्रफल (Area of Project)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजना एपरो पेपेट कम्पनी मार्फत बाबुराम काफ्ले इन्जिनियर मार्फत, डेड रोपनी जग्गामा पावर हाउस (Power House) निर्माण भएको छ । जहाँ १ गते भवन चार कोठा सितको छ । परियोजनाको उचाई (Height) ६५ मिटर, कुलोको लम्बाइ ३३ सय मिटर रहेको छ । प्रतिसेकेन्ड २८० मिटर पानी लिने हिसाबले लघु जलविद्युत निर्माण गरिएता पनि विद्युत कुलोको लम्बाइ, चौडाई र उचाइ राम्रो भएको कारणले प्रति सेकेन्ड ३०० लिटर भन्दा बढी पानी आउने गर्दछ ।

४.३.४ विद्युत उत्पादन र वितरण (Production and Distribution of Electricity)

पहिलो खण्डको लब्धीखोला लघुजलविद्युत परियोजनाले २०६० साल देखि ५६ किलोवाट विद्युत उत्पादन गरेको छ। जसबाट ग्वालिचौर गा.वि.स. का वडा १, २, ३, ६ र ७ मा गरी ६४७ घरधुरीलाई विद्युत सेवा वितरण गरेको छ।

४.३.५ लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको विद्युत महशुल दर (Electricity Rate of Labdheekhola Micro Hydropower Project)

ग्वालिचौर गा.वि.स. मा सञ्चालन भएको पहिलो खण्डको लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले ५६ कि.वा. विद्युत उत्पादन र वितरण गरिरहेको छ। जसले ग्वालिचौर गा.वि.स. का वडा नं. १, २, ३, ६ र ७ का ६४७ घरधुरीलाई विद्युत सेवा प्रदान गर्दै आइरहेको छ। ग्वालिचौर गा.वि.स. बाट उत्पादिन विद्युतलाई निम्न विद्युत महशुलदरमा विक्री वितरण गरिएको छ।

तालिका ५ : लब्धीखोला लघु जलविद्युतको विद्युत महशुलदर सम्बन्धी विवरण

विद्युत उपभोगको प्रकार	मासिक महशुल दर
घरायसी उपभोग	११ युनिट सम्म ८० रूपैयाका दरले विद्युत महशुल दर उठाइन्छ। ११ युनिट भन्दा माथि प्रतियुनिट ७ रूपैयाका दरले विद्युत महशुल दर उठाइन्छ।
औद्योगिक उपभोग	१४० युनिट सम्म १००० का दरले विद्युत महशुलदर उठाइन्छ। १४० युनिट भन्दा माथि प्रतियुनिट ७ रूपैयाका दरले विद्युत महशुलदर उठाइन्छ।

स्रोत : लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको अभिलेख।

माथिको तालिका ५ अनुसार लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट उत्पादिन विद्युतलाई घरायसी उपभोगको लागि ११ युनिट सम्म ८० रूपैयाका दरले विद्युत महशुलदर उठाईन्छ। र प्रतियुनिट ७.२७ रूपैया पर्दछ। त्यस्तै गरी ११ युनिट भन्दा माथि प्रतियुनिट ७ रूपैयाका दरले विद्युत महशुदर उठाइन्छ। औद्योगिक उपभोगको लागि १४० युनिटसम्म १००० का दरले विद्युत महशुलदर उठाइन्छ। प्रतियुनिट ७.१४ रूपैया पर्दछ। १४० युनिट भन्दा माथि प्रतियुनिट ७ रूपैयाका दरले विद्युत महशुलदर उठाइन्छ।

४.३.६ परियोजनाको वार्षिक आम्दानी, खर्च र नाफा (Yearly Income, Expenditure and Profit of Project)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले २०६० साल देखि निरन्तर रूपमा विद्युत सेवा वितरण गर्दै आइरहेको छ । परियोजनाको आम्दानी अन्तर्गत विद्युत महशुलदरबाट प्राप्त हुने आम्दानीलाई लिइएको छ र खर्च अन्तर्गत उक्त परियोजनामा कार्यरत श्रमिकहरूको लागि दिइने तलबभत्तामा हुने खर्च, थप सामग्रीको खरीद तथा मर्मत संहारमा हुने खर्च आदि परेको छ । । परियोजनाको २०६० सादेखि २०७१ साल सम्म कुल आय, खर्च र नाफालाई यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६ : परियोजनाको वार्षिक आम्दानी, खर्च र नाफा सम्बन्धी विवरण

वर्ष	आम्दानी रु	खर्च रु	नाफा रु	वार्षिक नाफा प्रतिशत
२०६०	६,००,०००	५,९२,०००	८,०००	१.६९
२०६१	६,१२,०००	६,०२,०००	१०,०००	१.७४
२०६२	६,२४,०००	५,९७,०००	२७,०००	४.६७
२०६३	६,६०,०००	६,१२,०००	४८,०००	८.३०
२०६४	६,३६,०००	६,०७,०००	२९,०००	५.०१
२०६५	६,१२,०००	६,०२,०००	१०,०००	१.७३
२०६६	७,०८,०००	५,३२,०००	१,७६,०००	३०.४५
२०६७	७,४४,०००	६,७२,०००	७२,०००	१२.४६
२०६८	७,६८,०००	६,७२,०००	९६,०००	१६.६०
२०६९	७,८०,०००	७,३२,०००	४८,०००	८.३०
२०७०	७,६८,०००	७,३२,०००	३६,०००	६.२३
२०७१	७,८०,०००	७,६२,०००	१८,०००	३.१२
जम्मा	८२,९२,०००	७७,१३,०००	५,७८,०००	१००
औषत	६,९१,०००	६,४२,७५०	४८,१६७	८.३४

स्रोत : लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको वार्षिक प्रतिवेदनहरू ।

माथिको तालिका ६ अनुसार २०६० सालदेखि २०७१ सालसम्म लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको वार्षिक आम्दानी, खर्च, नाफा र वार्षिक नाफालाई प्रतिशतमा देखाइएको छ । २०६० साल देखि २०७१ साल सम्म १२ वर्षमा परियोजनाको कुल आम्दानी

रु ८२,९२,००० (बयासी लाख बयानब्बे हजार), औषत आम्रदानी र ६,९९,००० (छ लाख एकानब्बे हजार) कुल खर्च ७७,९३,००० (सत्तहतर लाख तेह्र हजार) तथा औषत खर्च ६,४२,७५० (छ लाख बयालिस हजार सात सय पचास) र कुल नाफा ५,७८,००० (पाँच लाख अठहतर हजार) तथा औषत नाफा ४८,९६७ (अठचालिस हजार एक सय सठ्सठ्ठी देखिएको छ । परियोजनाको वार्षिक औषत नाफा ८.३४ प्रतिशत रहेको छ । यो तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा समग्रमा परियोजना नाफामै रहेको देखिएको छ ।

४.३.७ ग्वालिकौर गा.वि.स. का व्यापार व्यवसाय (Trade Busienss in Gwalichaur VDC)

ग्वालिकौर गा.वि.स. र दगातुन्डाँडा गा.वि.स. को विचमा भएर बगेको लब्धी खोलाबाट स्थानीय स्तरमै सञ्चालित लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको आर्थिक क्षेत्रमा प्रत्यक्ष प्रभाव पारेको छ । परियोजनाको निर्माण पश्चात स्थानीय बासिन्दाहरूको आर्थिक क्षेत्रमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने व्यापार व्यवसायहरूको सङ्ख्यामा समेत वृद्धि भएका छन् । ग्वालिकौर गा.वि.स. मध्य पहाडी लोकमार्गले छोएको गा.वि.स. जहाँ यातायातको सुविधा भएको कारणले व्यापार व्यवसाय गर्न सहज भएको छ । परियोजनाको निर्माण हुनुभन्दा पहिले अध्ययन क्षेत्रमा व्यापार व्यवसाय एकदमै कम थिए भने परियोजनाको निर्माण पश्चात् अध्ययन क्षेत्रमा व्यापार व्यवसायमा वृद्धि भएर गएका छन् । यातायातको सुविधाले उत्पादित सामग्रीहरूलाई बर्तिबाङ्ग, सिमाक, जलजला, दगा जस्ता क्षेत्रमा लगि विक्री वितरण गरी आयआर्जनमा समेत वृद्धि भएको छ । फर्निचर उद्योगले वन पाखामा खेर गइरहेका काठ तथा बोटविरुवाहरूको समेत विक्री वितरण भइरहेका छन् । बिरामी पर्दा ल्याप परीक्षण गर्नको लागि गुल्मीको वामीटक्सार जानुपर्ने बाध्यता थियो तर परियोजनाको निर्माणले विभिन्न किसिमका परीक्षण सहितका औषधी पसलहरूको निर्माण भएका छन् र बिरामी पर्दा चेक जाँच गर्न समेत सहजकता सृजना भएको छ । यहाँ लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको स्थापना हुनुभन्दा पहिले र स्थापना भइसकेपछि अध्ययन क्षेत्रमा रहेका व्यापार व्यवसायहरूको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ । जसलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ७ : लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको स्थापना हुनुभन्दा पहिले र पछिको
गैरकृषि क्षेत्रका व्यापार व्यवसायहरूको विवरण

क्र.सं.	व्यापार व्यवसायको प्रकार	सङ्ख्या	
		२०६० सम्म	२०७२ सम्म
१.	किराना पसल	२३	५०
२.	फेन्सी पसल	८	१८
३.	भाडा पसल	१	३
४.	कुटानी, पिसाबी मिल	२	८
५.	फर्निचर उद्योग	-	४
६.	ग्रिल उद्योग	-	१
७.	कलर ल्याप	-	१
८.	साइवर	-	२
९.	I.M.E (अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा विनिमय)	-	१
१०.	दुर सञ्चार टावर (NTC नेपाल टेलिकम)	-	१
११.	फोटोकपी, लेमिलेशन र स्टेसनरी	१	५
१२.	फोटो स्टुडियो	१	३
१३.	टेलर (कपडा सिलाइ तथा प्रशिक्षण केन्द्र)	७	१५
१४.	ब्युटिपार्लर (श्रृङ्गार केन्द्र)	-	२
१५.	भाडा बनाउने आरन	-	३
१६.	विद्युतीय उपकरण बेचबिखन तथा मर्म संहार केन्द्र	-	७
१७.	व्यारेक (गाडी मर्मत, टावरमा हावा राख्ने)	-	१
१८.	क्रसर कारखाना	-	२
१९.	डेन्टल क्लिनिक	-	१
२०.	प्रयोगशाला सहितको औषधी पसल	-	१
२१.	चाउमिन उद्योग	-	२
२२.	होटल तथा रेष्टुरेन्ट साना ठूला	३०	६०
२३.	सहकारी	-	१
२४.	ज्वेलर्स	१	२
जम्मा		७४	१९४

माथिको तालिका ७ अनुसार अध्ययन क्षेत्रमा लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको स्थापना हुनुभन्दा अगाडिका व्यापार व्यवसाय र स्थापना पछिका व्यापार व्यवसायहरूलाई देखाइएको छ । परियोजनाको निर्माण अघि किराना पसल २३, फेन्सि पसल ८, भाडा पसल १, कुटानी पिसानी मिल २ फोटोकपी, लेमिलेशन र स्टेसनरी १, फोटो स्टुडियो १, टेलर ७ साना तथा ठूला होटल र रेष्टुरेन्ट ३० ज्वलेस र १ गरी जम्मा ७४ वटा व्यापार व्यवसाय थिए भने परियोजनाको निर्माण पश्चात् किराना पसल, फेन्सि पसल, भाडा बनाउने आरन, पसल, कुटानी पिसानी मिल, फर्निचर उद्योग, ग्रिल उद्योग, कलर ल्याप

साइवर, IME दुर सञ्चार टावर, फोटोकपी, लेमिलेशन, र स्टेशनरी, फोटो स्टुडियो, टेलर, व्युटिपार्लर, विद्युत उपकरण बेचविखन तथा मर्मत संहार केन्द्र, व्यारेक, क्रसर, डेन्टल, प्रयोगशाला सहितको औषधी पसल, चाउमिन उद्योग, साना, ठूला होटल तथा रेष्टुरेन्ट, सहकारी, ज्वेलर्सको सङ्ख्या १९४ पुगेको छ भने नमुना छनोटमा परेका व्यापार व्यवसायहरू यसप्रकार रहेका छन् ।

४.३.८ नमुना छनोटमा परेका कृषक र व्यापारीको उमेरगत विवरण (Agewise Distribution of Sampled Farmers and Businessman)

नमुना छनोटमा परेका कृषि क्षेत्रका १५० घरधुरी र व्यापारीका ६३ घरधुरी गरी जम्मा २१३ घरधुरीको उमेरगत विवरणलाई तलको तालिकाद्वारा देखाइएको छ ।

तालिका ८ : नमुना छनोटमा परेका किसान र व्यापारीका घरपरिवारको उमेर समूह, २०७२

क्र.सं.	उमेर समूह	कृषक सङ्ख्या	प्रतिशत	व्यापारी सङ्ख्या	प्रतिशत
१	०-५	८०	१२.०८	१७	६.१२
२	५-१५	१९९	३०.०६	६५	२३.३८
३	१५-५९	२९४	४४.४१	१७७	६३.६७
४	६० माथि	८९	१३.४५	१९	६.८३
	जम्मा	६६२	१००	२७८	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

तालिका ८ अनुसार कृषि पेशामा संलग्न नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरी किसानको १५-५९ वर्ष सम्मका सक्रिय जनसङ्ख्या २९४ जना अर्थात् ४४.४१ प्रतिशत रहेका छन् । ०-५ वर्ष उमेरका ८० जना अर्थात् १२.०८ प्रतिशत, ५-१५ वर्षका १९९ जना अर्थात् ३०.०६ प्रतिशत र ६० वर्ष भन्दा माथिका ८९ जना अर्थात् १३.४५ प्रतिशत रहेका छन् भने व्यापारमा संलग्न नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीका व्यापारीको १५-५९ वर्ष सम्मका सक्रिय जनसङ्ख्या १७७ अर्थात् ६३.६७ प्रतिशत रहेका छन् । ०-५ वर्ष उमेर समूहका १७ जना अर्थात् ६.१२ प्रतिशत, ५-१५ वर्षका ६५ जना अर्थात् २३.३८ प्रतिशत र ६० भन्दा माथिका १९ जना अर्थात् ६.८३ प्रतिशत रहेका छन् ।

४.३.९ परियोजनाका श्रमिकको उमेरगत विवरण (Agewise Distribution of Project Workers Labours)

परियोजनामा कार्यरत ५ श्रमिकका कुल जनसङ्ख्या २८ रहेका छन् । जसको उमेरगत विवरणलाई तलको तालिकाद्वारा देखाइएको छ ।

तालिका ९ : परियोजनामा कार्यरत श्रमिकको घरपरिवारको उमेर समूह, २०७२

क्र.सं.	उमेर समूह	श्रमिक परिवार सङ्ख्या	प्रतिशत
१	०-५	३	१०.७१
२	५-१५	७	२५
३	१५-५९	१४	५०
४	६०	४	१४.२९
	जम्मा	२८	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

तालिका ९ अनुसार परियोजनामा कार्यरत ५ श्रमिकको १५-५९ वर्ष सम्मका सक्रिय जनसङ्ख्या १४ जना अर्थात् ५० प्रतिशत रहेका छन् । ०-५ वर्ष उमेर समूहका ३ जना अर्थात् १०.७१ प्रतिशत, ५-१५ वर्षका ७ जना अर्थात् २५ प्रतिशत र ६० वर्ष भन्दा माथिका ४ जना अर्थात् १४.२९ प्रतिशत रहेका छन् ।

४.५ नमुना छनोटमा परेका स्थानीय किसानको आर्थिक अवस्था (Economic Conditions of Sampled Local Farmers)

पहिलो खण्डको लब्धीखोला जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित ग्वालिकौर गा.वि.स. का वडा १, २, ३ र ७ लाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ । यो ४ वटा वडामा रहेका नमुनाको रूपमा छनोट भएका १५० घरधुरी कृषकको आम्दानी, खर्च र बचतको वितरणलाई निम्नानुसार देखाइएको छ ।

४.५.१ किसानको वार्षिक आम्दानी (Annual Income of the Farmers)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित ग्वालिकौर गा.वि.स. वडा १, २, ३ र ७ मा रहेको ३८८ घरधुरीका कृषक मध्ये नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरीका

कृषकको स्रोतगत वार्षिक आमदानी, तहगत वार्षिक आमदानीलाई यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ ।

१. स्रोतगत वार्षिक आमदानी (Sourcewise Annual Income)

यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेका कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरी किसानहरू कृषि (व्यापार व्यवसाय), जागिर, वैदेशिक रोजगार आदिमा संलग्न रहेका छन् । उनीहरूको पेशागत आयलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १० : नमुना छनोटमा परेका किसानका आमदानीका स्रोतहरू, २०७१

क्र.सं.	आमदानीका स्रोतहरू	आय (रु.मा)	प्रतिशत
१.	कृषि (व्यापार व्यवसाय)	१,१२,२००००	३२.५४
२.	जागिर	३,४५६,०००	१०.०३
३.	वैदेशिक रोजगार	१,९८,००,०००	५७.४३
कुल वार्षिक औषत घर परिवार आमदानी \square ३४४७६००० \div १५० \square २,२९,८४०			
प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत आमदानी \square ३४४७६००० \div ६६२ \square ५२,०७९			

स्रोत स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका १० अनुसार नमुना छनोटमा परेका कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरीका किसानहरू मध्ये कृषिजन्य वस्तुको बिक्री वितरण जस्तै पशुपक्षी, खाद्यान्न, तरकारी तथा फलफुल आदिको बिक्रीबाट प्राप्त वार्षिक आय १,१२,२०,००० अर्थात् ३२.५४ प्रतिशत, जागिरबाट प्राप्त वार्षिक आय ३,४,५६,००० अर्थात् १०.०३ प्रतिशत, वैदेशिक रोजगारबाट १,९८,००,००० अर्थात् ५७.४३ प्रतिशत आमदानी प्राप्त भएको छ । समग्रमा कृषि (व्यापार व्यवसाय) जागिर, वैदेशिक रोजगारबाट कुल वार्षिक आय ३,४४,७६,००० प्राप्त भएको छ । कुल वार्षिक औषत घर परिवार आय २,२९,८४० प्राप्त भएको छ जुन कुल वार्षिक आयलाई कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरीले भाग गर्दा प्राप्त भएको हो भने प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत आय ५२,०७९ प्राप्त भएको छ जुन कुल वार्षिक आय ३,४४,७६,००० लाई कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरीका जनसंख्या ६६२ ले भाग गर्दा प्राप्त भएको हो ।

२. तहगत वार्षिक आम्दानी (Levelwise Annual Income)

यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरी कृषकहरूको तहगत वार्षिक आम्दानी, घरधुरी र प्रतिशतलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ११ : नमुना छनोटमा परेका किसानको तहगत वार्षिक आम्दानी विवरण २०७१

क्र.स.	वार्षिक आम्दानी (रु.मा)	घरधुरी संख्या	प्रतिशत
१.	१००००० सम्म	४६	३०.६६
२.	१००००० -२०००००	३९	२६
३.	२०००००-३०००००	३७	२४.६७
४.	३०००००-४०००००	२०	१३.३३
५.	४ लाख भन्दा माथि	८	५.३४
	जम्मा	१५०	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका ११ अनुसार कृषि पेशामा संलग्न नमूना छनोटमा परेका १५० घरधुरी कृषकको तहगत वार्षिक आम्दानीलाई देखाइएको छ । जसमा १ लाख सम्म वार्षिक आम्दानी गर्ने घरधुरी संख्या ४६ अर्थात् ३०.६६ प्रतिशत, १ लाख देखी २ लाख सम्म वार्षिक आम्दानी गर्ने घरधुरी ३९ अर्थात् २६ प्रतिशत, २ लाख देखी ३ लाख सम्म वार्षिक आम्दानी गर्ने घरधुरी ३७ अर्थात् २४.६७ प्रतिशत, ३ लाख देखी ४ लाख सम्म वार्षिक आम्दानी गर्ने घरधुरी २० अर्थात् १३.३३ प्रतिशत, ४ लाख भन्दा माथि वार्षिक आम्दानी प्राप्त गर्ने घरधुरी ८ अर्थात् ५.३४ प्रतिशत रहेको कुरा माथिको तालिकाले प्रष्ट पारेको छ ।

४.५.२ किसानको वार्षिक खर्च (Annual Expenditure of the Farmers)

यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरीका कृषकका घरपरिवारले कुन-कुन क्षेत्रमा र कुन-कुन तहमा कति-कति खर्च गर्दछन् भनी उनीहरूको तहगत वार्षिक खर्च र क्षेत्रगत वार्षिक खर्चलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. क्षेत्रगत वार्षिक खर्च (Sector wise Annual Expenditure)

नमुना छनोटमा परेका लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित १५० घरधुरीका कृषकले कुन-कुन क्षेत्रमा कति कति खर्च गर्दछन् भनी गरिएको सर्वेक्षणमा मुख्य गरेर उपभोग शिक्षा, स्वास्थ्य, चाडपर्व र अन्य जस्ता क्षेत्रमा खर्च गर्ने गरेको पाइयो । जसलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका १२ : नमुना छनोटमा परेका किसानको क्षेत्रगत वार्षिक खर्च, विवरण, २०७१

क्र.सं.	खर्च विवरण	जम्मा रकम (रु मा)	प्रतिशत
१	उपभोग	१,५०,००,०००	५१.५५
२	शिक्षा	४०,००,०००	१३.७५
३	स्वास्थ्य	६१,००,०००	२०.९६
४	चाडपर्व	२५,००,०००	८.५९
५	अन्य	१५,००,०००	५.१५
कुल वार्षिक खर्च		२,९१,००,०००	१००
कुल वार्षिक औषत घरपरिवार खर्च \square २,९१,००,००० \div १५० \square १,९४,०००			
प्रति व्यक्ति वार्षिक औषत खर्च \square २,९१,००,००० \div ६६२ \square ४३,९५८			

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका १२ अनुसार नमुना छनोटमा परेका कृषि पेशामा संलग्न १५० घरपरिवार सदस्यहरूले गर्ने खर्चमा उपभोगमा सबभन्दा बढी १,५०,००,००० अर्थात् ५१.५५ प्रतिशत, शिक्षामा ४०,००,००० अर्थात् १३.७५ प्रतिशत, स्वास्थ्यमा ६१,००,००० अर्थात् २०.९६ प्रतिशत, चाडपर्वमा २५,००,००० अर्थात् ८.५९ प्रतिशत र अन्यमा १५,००,००० अर्थात् ५.१५ प्रतिशत खर्च भएको छ । कुल वार्षिक खर्च २,९१,००,०००, कुल वार्षिक औषत घरपरिवार खर्च १,९४,००० भएको छ, जुन कुल वार्षिक खर्चलाई कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरीले भाग गर्दा प्राप्त भएको खर्च हो भने प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत खर्च ४३,९५८ भएको छ, जुन कुल वार्षिक खर्चलाई कृषि पेशामा संलग्न नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरीको जनसङ्ख्या ६६२ ले भाग गर्दा प्राप्त भएको खर्च हो ।

२. तहगत वार्षिक खर्च (Levelwise Annual Expenditures)

यस अध्ययन क्षेत्रका नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरीका कृषकका घरपरिवारको वार्षिक रूपमा गर्ने तहगत खर्चलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १३ : नमुना छनोटमा परेका किसानको तहगत खर्च विवरण, २०७१

क्र.सं.	वार्षिक खर्च	घरधुरी	प्रतिशत
१	१,००,०००	८०	५३.३३
२	१,००,०००-२,००,०००	३२	२१.३३
३	२,००,०००-३,००,०००	२४	१६
४	३,००,०००-४,००,०००	१०	६.६७
५	४ लाख भन्दा माथि	४	२.६७
	जम्मा	१५०	१००

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिका तालिका १३ अनुसार लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित किसानहरुको घरधुरी खर्चलाई तहगत रूपमा हेर्दा वार्षिक रूपमा १ लाख खर्च गर्ने घरधुरी ८० अर्थात् ५३.३३ प्रतिशत, १ लाख देखि २ लाख सम्म खर्च गर्ने घरधुरी ३२ अर्थात् २१.३३ प्रतिशत, २ लाख देखि ३ लाख सम्म खर्च गर्ने घरधुरी २४ अर्थात् १६ प्रतिशत, ३ लाख देखि ४ लाख सम्म खर्च गर्ने घरधुरी १० अर्थात् ६.६७ प्रतिशत र ४ लाख भन्दा माथि खर्च गर्ने घरधुरी ४ अर्थात् २.६७ प्रतिशत रहेका छन् । समग्रमा वार्षिक रूपमा १ लाख खर्च गर्ने घरधुरी सबभन्दा बढी ८० रहेका छन् ।

४.५.३ किसानको वार्षिक बचत (Annual Saving of the Farmers)

यस अध्ययनको नमुना छनोट परेका कृषि क्षेत्रमा संलग्न १५० घरधुरी कृषकको वार्षिक आर्थिक अवस्थालाई सर्वेक्षण गर्दा उनीहरुको आम्दानी खर्च र बचतलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

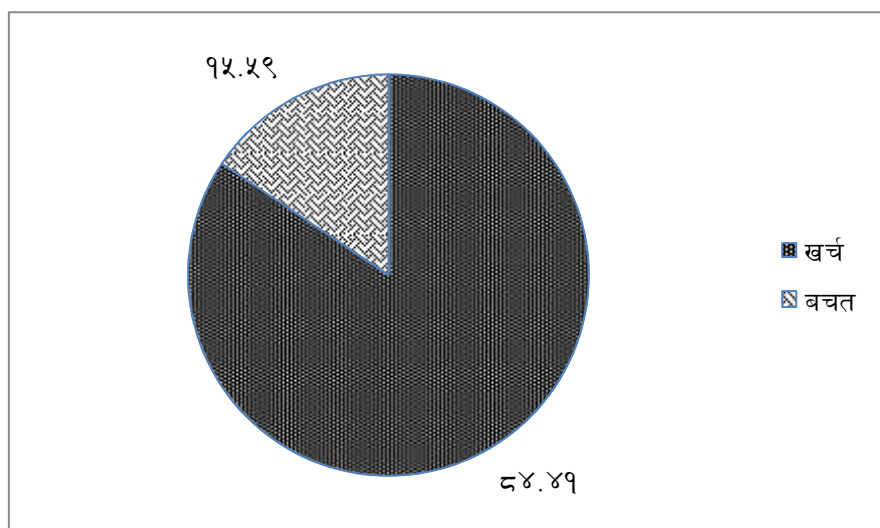
तालिका १४ : नमुना छनोटमा परेका किसानको वार्षिक बचत विवरण, २०७१

क्र.सं.	विवरण	जम्मा रकम (रु. मा)	प्रतिशत
१	आम्दानी	३,४४,७६,०००	१००
२	खर्च	२,९१,००,०००	८४.४१
३	बचत	५३,७६,०००	१५.५९
औषत प्रति घर परिवार वार्षिक बचत : $५३,७६,००० \div १५० = ३५,८४०$			

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका १४ अनुसार नमुना छनोटमा परेका कृषकको कुल वार्षिक आम्दानी ३,४४,७६,००० रहेको छ, भने कृषकको वार्षिक खर्च २,९१,००,००० अर्थात्, ८४.४१ प्रतिशत देखियो भने वार्षिक बचत ५३,७६,००० अर्थात् १५.५९ प्रतिशत रहेको छ । साथै औषत प्रति घर परिवार वार्षिक बचत ३५,८४० रहेको छ । जसलाई निम्नानुसार वृत्त चित्रमा देखाइएको छ ।

चित्र १ : किसानको वार्षिक बचत विवरण, २०७१

४.६ नमुना छनोटमा परेका उद्यमी/व्यापारीको आर्थिक अवस्था (Economic Conditions of Sampled Local Industrious/Businessman)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित ग्वालिचौर गा.वि.स. का वडा १, २, ३ र ७ मा नमुनाको रूपमा छनोट भएका ६३ घरधुरीका उद्यमी/व्यापारीको आम्दानी, खर्च र बचतको विवरणलाई निम्नानुसार देखाइएको छ ।

४.६.१ उद्यमी/व्यापारीको वार्षिक आम्दानी (Annual Income of the Industrious/Businessman)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित ग्वालिचौर गा.वि.स. का वडा १, २, ३ र ७ मा रहेका १९४ घरधुरीका उद्यमी/व्यापारी मध्ये नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीका व्यापारीको स्रोतगत वार्षिक आम्दानी, तहगत वार्षिक आम्दानीलाई यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ ।

१. स्रोतगत वार्षिक आम्दानी (Sourcewise Annual Income)

यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीका उद्यमी/व्यापारीहरू व्यापार व्यवसायमा मात्र सिमित नभई कृषि, जागिर, वैदेशिक रोजगार जस्ता क्षेत्रहरूमा संलग्न भई आम्दानी प्राप्त गरेको पाइयो । उक्त नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरी उद्यमी/व्यापारीको पेशागत आय निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १५ : नमुना छनोटमा परेका उद्यमी/व्यापारीका आम्दानीका स्रोतहरू, २०७१

क्र.सं.	आम्दानीका स्रोतहरू	आय (रु.मा)	प्रतिशत
१.	व्यापार व्यवसाय	१,६२,००,०००	६४.५६
२.	कृषि	१६,९२,०००	६.७४
३.	जागिर	३६,००,०००	१४.३५
४.	वैदेशिक रोजगार	३६,००,०००	१४.३५
	कुल वार्षिक आम्दानी	२,५०,९२,०००	१००
कुल वार्षिक औषत घर परिवार आम्दानी ☐ २,५०,९२,००० ÷ ६३ ☐ ३९८२८५.७१			
प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत आम्दानी ☐ २,५०,९२,००० ÷ २७८ ☐ ९०२५८.९९			

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका १५ अनुसार नमुना छनोटमा परेका कृषि पेशामा संलग्न ६३ घरधुरीका उद्यमी तथा व्यापारीहरू मध्ये व्यापार व्यवसायबाट वार्षिक आय १,६२,००,००० अर्थात् ६४.५६ प्रतिशत, कृषिबाट वार्षिक आय १६,९२,००० अर्थात् ६.७४ प्रतिशत, जागिरबाट वार्षिक आय ३६,००,००० अर्थात् १४.३५ प्रतिशत र वैदेशिक रोजगारबाट वार्षिक आय ३६,००,००० अर्थात् १४.३५ प्रतिशत आम्दानी प्राप्त भएको छ । समग्रमा व्यापार व्यवसाय, कृषि, जागिर र वैदेशिक रोजगारबाट २,५०,९२,००० आम्दानी प्राप्त भएको छ । कुल वार्षिक औषत घर परिवार आम्दानी ३,९८,२८२.७१ प्राप्त भएको छ । जुन कुल वार्षिक आयलाई व्यापार व्यवसायमा संलग्न नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीले भाग गर्दा प्राप्त भएको आय हो भने प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत आम्दानी ९०,२५८.९९ प्राप्त भएको छ जुन वार्षिक आय २,५०,९२,००० लाई व्यापार व्यवसायमा संलग्न ६३ घरधुरीका जनसंख्या २७८ ले भाग गर्दा प्राप्त भएको हो ।

३. तहगत वार्षिक आम्दानी (Levelwise Annual Income)

यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीका उद्यमी तथा व्यापारीहरूको तहगत वार्षिक आम्दानी, घरधुरी र प्रतिशतलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १६ : नमुना छनोटमा परेका उद्यमी/व्यापारीको तहगत वार्षिक आम्दानी विवरण,

२०७१

क्र.सं.	वार्षिक आम्दानी रु.मा	घरधुरी संख्या	प्रतिशत
१.	१००००० सम्म	१०	१५.८८
२.	१०००००-२०००००	१४	२२.२२
३.	२०००००-३०००००	१५	२३.८०
४.	३०००००-४०००००	१३	२०.६३
५.	४००००० भन्दा माथि	११	१७.४७
	जम्मा	६३	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका १६ अनुसार व्यापार व्यवसायमा संलग्न नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीको तहगत वार्षिक आम्दानीलाई देखाइएको छ । जसमा १ लाख सम्म आम्दानी गर्ने

घरधुरी १० अर्थात् १५.८८ प्रतिशत, १ लाख देखी २ लाख सम्म वार्षिक आम्दानी गर्ने घरधुरी १४ अर्थात् २२.२२ प्रतिशत, २ लाख देखी ३ लाख सम्म वार्षिक आम्दानी गर्ने घरधुरी १५ अर्थात् २३.८० प्रतिशत, ३ लाख देखी ४ लाख सम्म वार्षिक आम्दानी गर्ने घरधुरी १३ अर्थात् २०.६३ प्रतिशत र ४ लाख भन्दा माथि आम्दानी गर्ने घरधुरी ११ अर्थात् १७.४७ प्रतिशत रहेका छन् । समग्रमा २ लाख देखी ३ लाख सम्म आम्दानी गर्ने घरधुरी सबभन्दा बढी २३.८० प्रतिशत रहेका छन् ।

४.६.२ उद्यमी/व्यापारीको वार्षिक खर्च (Annual Expenditure of the Industrious/Businessman)

यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेको ६३ घरधुरीका व्यापारीले कुन-कुन क्षेत्रमा र कुन कुन तहमा कति-कति खर्च गर्दछन् भनी उनीहरूको तहगत वार्षिक खर्च र क्षेत्रगत वार्षिक खर्चलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. क्षेत्रगत वार्षिक खर्च (Sectorwise Annual Expenditure)

नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीका घर परिवारले उपभोग शिक्षा, स्वास्थ्य, चाडपर्व र अन्यमा कति-कति खर्च गरेका छन् जसलाई निम्न तालिकाद्वारा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १७ : नमुना छनोटमा परेका उद्यमी/व्यापारीको क्षेत्रगत वार्षिक खर्च विवरण, २०७१

क्र.सं.	खर्च विवरण	जम्मा रकम रु मा	प्रतिशत
१	उपभोग	१,००,००,०००	५६.५०
२	शिक्षा	३५,००,०००	१९.७७
३	स्वास्थ्य	२७,००,०००	१५.२५
४	चाडपर्व	१०,००,०००	५.६४
५	अन्य	५,००,०००	२.८३
	कुल वार्षिक खर्च	१,७७,००,०००	१००
कुल वार्षिक औषत घरपरिवार खर्च \square १,७७,००,००० \div ६३ \square २,८०,९५२.३८			
प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत खर्च \square १,७७,००,००० \div २७८ \square ६३,६६९.०६			

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका १७ अनुसार नमुना, छनोटमा परेका व्यापार व्यवसायमा संलग्न ६३ घरपरिवारका सदस्यहरूले गर्ने खर्चमा उपभोगमा सबभन्दा बढी १,००,००,००० अर्थात् ५६.५० प्रतिशत, शिक्षामा ३५,००,००० अर्थात् १९.७७ प्रतिशत, स्वास्थ्यमा २७,००,००० अर्थात् १५.२५ प्रतिशत, चाडपर्वमा १०,००,००० अर्थात् ५.६४ प्रतिशत र अन्यमा ५,००,००० अर्थात् २.८३ प्रतिशत खर्च गर्ने गरेको पाइएको छ भने जम्मा कुल वार्षिक खर्च १,७७,००,०००, कुल वार्षिक औषत घरपरिवार खर्च २,८०,९५२.३८ भएको छ जुन कुल वार्षिक खर्चलाई व्यापार व्यवसायमा संलग्न ६३ घरधुरीले भाग गर्दा प्राप्त भएको खर्च हो भने प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत खर्च ६३,६६९.०६ भएको छ जुन कुल वार्षिक खर्चलाई व्यापार व्यवसायमा संलग्न नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीका जनसङ्ख्या २७८ ले भाग गर्दा प्राप्त भएको खर्च हो ।

२. तहगत वार्षिक खर्च (Levelwise Annual Expenditure)

यस अध्ययन क्षेत्रका नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीका उद्यमी तथा व्यापारीका घरपरिवारले वार्षिक रूपमा गर्ने तहगत खर्चलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १८ : नमुना छनोटमा परेका उद्यमी/व्यापारीको तहगत खर्च विवरण, २०७१

क्र.सं.	वार्षिक खर्च	घरधुरी	प्रतिशत
१	१,००,०००	२०	३१.७५
२	१,००,०००-२,००,०००	२२	३४.९२
३	२,००,०००-३,००,०००	१०	१५.८७
४	३,००,०००-४,००,०००	६	९.५२
५	४ लाख भन्दा माथि	५	७.९४
	जम्मा	६३	१००

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका १८ अनुसार लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित व्यापारीको घरधुरीको खर्चलाई तहगत रूपमा हेर्दा वार्षिक रूपमा १ लाख सम्म खर्च गर्ने घरधुरी २० अर्थात् ३१.७५ प्रतिशत, १ लाख देखि २ लाख सम्म खर्च गर्ने घरधुरी २२ अर्थात् ३४.९२ प्रतिशत, २ लाख देखि ३ लाख सम्म खर्च गर्ने घरधुरी १० अर्थात् १५.८७

प्रतिशत, ३ लाख देखि ४ लाख सम्म खर्च गर्ने घरधुरी ६ अर्थात् ९.५२ प्रतिशत र ४ लाख भन्दा माथि खर्च गर्ने घरधुरी ६ अर्थात् ७.९४ प्रतिशत रहेका छन् ।

४.६.३ उद्यमी/व्यापारीको वार्षिक बचत (Annual Saving of the Industrious/Businessman)

यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेका व्यापार व्यवसायमा संलग्न ६३ घरधुरीका व्यापारीको वार्षिक आर्थिक अवस्थालाई सर्वेक्षण गर्दा उनीहरूको आमदानी, खर्च र बचतलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

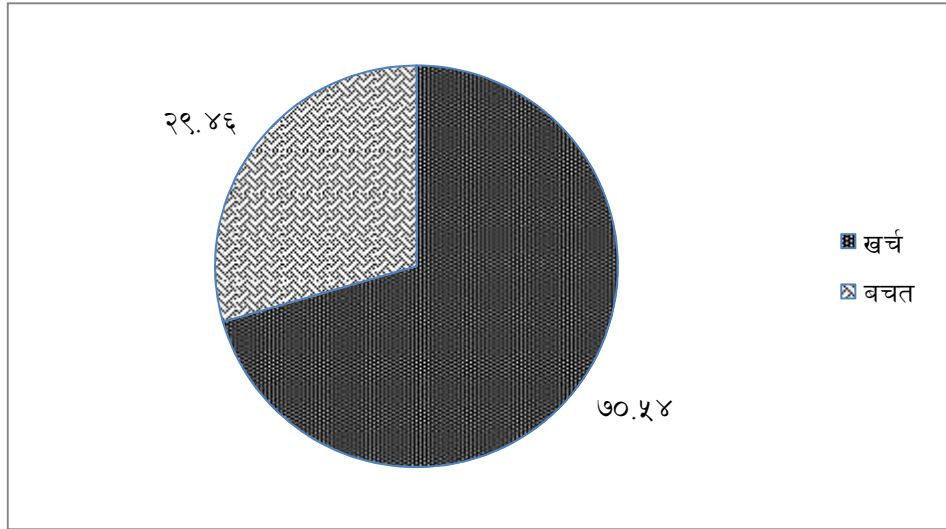
तालिका १९ : नमुना छनोटमा परेको उद्यमी/व्यापारीको वार्षिक बचत विवरण, २०७१

क्र.सं.	विवरण	जम्मा रकम रु मा	प्रतिशत
१	आम्दानी	२,५०,९२,०००	१००
२	खर्च	१,७७,००,०००	७०.५४
३	बचत	७३,९२,०००	२९.४६
औषत प्रतिघर परिवार वार्षिक बचत ☐ ७३,९२,०००÷६३ ☐ १,१७,३३३			

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका १९ अनुसार नमुना छनोटमा परेको व्यापारीको कुल वार्षिक आमदानी २,५०,९२,००० रहेको छ भने व्यापारीको वार्षिक खर्च १,७७,००,००० अर्थात् ७०.५४ प्रतिशत र बचत ७३,९२,००० अर्थात् २९.४६ प्रतिशत रहेको छ । साथै औषत प्रतिघर परिवार वार्षिक बचत १,१७,३३३ रहेको छ । जसलाई निम्नानुसार वृत्त चित्रद्वारा देखाइएको छ ।

चित्र २ : उद्यमी/व्यापारीको वार्षिक बचत विवरण, २०७१

४.७ स्थानीय किसान र व्यापारीको आर्थिक अवस्थाको तुलना (Economic Comparison of Local Farmer and Businessman)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरीका किसान र ६३ घरधुरीका उद्यमी तथा व्यापारीको स्रोतगत वार्षिक आमदानीको तुलनालाई यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.७.१ स्रोतगत वार्षिक आमदानीको तुलना (Comparison of Sourcewise Annual Income)

नमुना छनोटमा परेका कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरीका घरपरिवार र व्यापार व्यवसायमा संलग्न ६३ घरधुरीका घर परिवारले कृषि, व्यापार व्यवसाय, जागिर र वैदेशिक रोजगारबाट के कति आमदानी प्राप्त गरेका छन् ती आमदानीको तुलनालाई यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २० : किसान र व्यापारीको स्रोतगत वार्षिक आम्दानीको तुलना विवरण, २०७१

क्र.सं.	विवरण	किसानको वार्षिक आय	प्रतिशत	व्यापारीको वार्षिक आय	प्रतिशत
१.	कृषि (व्यापार व्यवसाय)	१,१२,२०,०००	३२.५५	१६,९२,०००	६.७४
२.	व्यापार व्यवसाय	-	-	१,६२,००,०००	६४.५६
३.	जागिर	३४,५६,०००	१०.०२	३६,००,०००	१४.३५
४.	वैदेशिक रोजगार	१,९८,००,०००	५७.४३	३६,००,०००	१४.३५
कुल वार्षिक आम्दानी		३,४४,७३,०००	१००	२,५०,९२,०००	१००
कुल वार्षिक औषत घरपरिवार आम्दानी		२,२९,८४०		३,९८,२८५.७१	
प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत आम्दानी		५२,०७९		९,०२५८.९९	

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका २० अनुसार नमुना छनोटमा परेका किसान र व्यापारीको स्रोतगत वार्षिक आम्दानीको तुलनालाई देखाइएको छ । कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरीका किसानले कृषि, जागिर, वैदेशिक रोजगारबाट कुल वार्षिक आम्दानी ३,४४,७३,००० कुल वार्षिक औषत घरपरिवार आम्दानी २,२९,८४० र प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत आम्दानी ५२,०७९ प्राप्त गरेका छन् भने व्यापार व्यवसायमा संलग्न ६३ घरधुरीका व्यापारीले कृषि व्यापार व्यवसाय, जागिर र वैदेशिक रोजगारबाट कुल वार्षिक आम्दानी २,५०,९२,०००, कुल वार्षिक औषत घरपरिवार आम्दानी ३,९८,२८५.७१, प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत आम्दानी ९०,२५८.९९ प्रतिशत रहेको पाइयो र समग्रमा उक्त तालिकाले के कुरा प्रष्ट पार्दछ भने कृषि पेशामा संलग्न कृषकको भन्दा व्यापारीको कुल वार्षिक औषत आम्दानी राम्रो रहेको पाइएको छ ।

४.८ श्रमिकको आर्थिक अवस्था (Economic Situation of Labour)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले २०६० साल देखि स्थानीय ५ जना श्रमिकलाई निरन्तर रूपमा रोजगार प्रदान गर्दै आइरहेको छ । उनीहरूको आम्दानी खर्च र बचतको विवरणलाई यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ ।

४.८.१ श्रमिकको वार्षिक आम्दानी (Annual Income of the Labours)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा कार्यरत ५ श्रमिकका घरपरिवारको स्रोतगत वार्षिक आम्दानी र तहगत वार्षिक आम्दानीलाई यस प्रकार उल्लेख गरिएको छ ।

१. स्रोतगत वार्षिक आम्दानी (Sourcewise Annual Income)

नमुना छनोटमा परेका ५ श्रमिकको घरपरिवारले कृषि, जागिर, व्यापारबाट प्राप्त गरेको आम्दानीका स्रोतहरूलाई यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका २१ : श्रमिकका घरपरिवारको स्रोतगत वार्षिक आम्दानी, २०७१

क्र.सं.	आम्दानीका स्रोतहरू	आय रु.मा	प्रतिशत
१.	कृषि	२,८८,०००	२४.६२
२.	जागिर	५,२२,०००	४४.६१
३.	व्यापार	३,६०,०००	३०.७७
४.	कुल वार्षिक आम्दानी	११,७०,०००	१००
कुल वार्षिक औषत घर परिवार आम्दानी \square ११,७०,००० \div ५ \square २,३४,०००			
प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत आम्दानी \square ११,७०,००० \div २८ \square ४१,७८५.७१			

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका २१ अनुसार परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकका घरपरिवारले कृषि पेशाबाट वार्षिक आम्दानी २,८८,००० अर्थात् २४.६२ प्रतिशत, जागिरबाट वार्षिक आम्दानी ५,२२,००० अर्थात् ४४.६१ प्रतिशत व्यापारबाट वार्षिक आम्दानी ३,६०,००० अर्थात् ३०.७७ प्रतिशत प्राप्त गरेको पाइयो । कुल वार्षिक आम्दानी ११,७०,००० रहेको छ । कुल वार्षिक घरपरिवार आम्दानी २,३४,००० रहेको छ जुन आम्दानी कुल वार्षिक

आम्दानीलाई परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकले भाग गर्दा प्राप्त भएको प्रतिफल हो । प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत आम्दानी ४१७८५.७१ रहेको छ उक्त आम्दानी कुल वार्षिक आम्दानीलाई ५ जना श्रमिकका घरपरिवारमा रहेका २८ जनसङ्ख्याले भाग गर्दा प्राप्त भएको प्रतिफल हो ।

२ . तहगत वार्षिक आम्दानी (Levelwise Annual Income)

परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकका घरपरिवारले प्राप्त गरेको तहगत वार्षिक आम्दानी, घरधुरी र प्रतिशतलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २२ : श्रमिकको तहगत वार्षिक आम्दानी विवरण, २०७१

क्र.सं.	वार्षिक आम्दानी	घरधुरी	प्रतिशत
१.	१५०००० सम्म	१	२०
२.	१५००००-२०००००	१	२०
३.	२०००००-२५००००	१	२०
४.	२५०००० भन्दा माथि	२	४०
	जम्मा	५	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका २२ अनुसार परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकका घरपरिवारको तहगत वार्षिक आम्दानीलाई देखाइएको छ । जसमा १,५०,००० सम्म वार्षिक आम्दानी गर्ने घरधुरी १ अर्थात् २० प्रतिशत १,५०,००० देखि २,००,००० सम्म वार्षिक आम्दानी गर्ने घरधुरी १ अर्थात् २० प्रतिशत, २,००,००० देखि २,५०,००० सम्म वार्षिक आम्दानी गर्ने घरधुरी १ अर्थात् २० प्रतिशत, २,००,००० देखि २,५०,००० भन्दा माथि वार्षिक आम्दानी गर्ने घरधुरी २ अर्थात् ४० प्रतिशत रहेका छन् ।

४.८.२ श्रमिकको वार्षिक खर्च (Annual Expenditure of the Labours)

परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकका घरपरिवारको क्षेत्रगत वार्षिक खर्च र तहगत वार्षिक खर्चलाई यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. क्षेत्रगत वार्षिक खर्च (Sectorwise Annual Expenditure)

परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकको वार्षिक रूपमा विभिन्न शिर्षक जस्तै उपभोग, शिक्षा, स्वास्थ्य, चाडपर्व र अन्य क्षेत्रमा खर्च गर्ने गरेको पाइयो । जसलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २३ : श्रमिकको क्षेत्रगत वार्षिक खर्च विवरण, २०७१

क्र.सं.	खर्च विवरण	जम्मा खर्च	प्रतिशत
१	उपभोग	५,००,०००	६०.२४
२	शिक्षा	१,५०,०००	१८.०८
३	स्वास्थ्य	१,००,०००	१२.०५
४	चाडपर्व	५०,०००	६.०२
५	अन्य	३०,०००	३.६१
	कुल वार्षिक खर्च	८,३०,०००	१००
कुल वार्षिक औषत घरपरिवार खर्च \square ८,३०,००० \div ५ \square १,६६,०००			
प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत खर्च \square ८,३०,००० \div २८ \square २९,६४२.८५			

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका २३ अनुसार परियोजनामा, कार्यरत ५ जना श्रमिकका घरपरिवारका सदस्यहरूले गर्ने खर्चमा उपभोगमा सबभन्दा बढी ५,००,००० अर्थात् ६०.२४ प्रतिशत शिक्षामा १,५०,००० अर्थात् १८.०८ प्रतिशत, स्वास्थ्यमा १,००,००० अर्थात् १२.०५ प्रतिशत, चाडपर्वमा ५०,००० अर्थात् ६.०२ प्रतिशत र अन्यमा ३०,००० अर्थात् ३.६१ प्रतिशत खर्च गरेको पाइएको छ । जम्मा कुल वार्षिक खर्च ८,३०,०००, कुल वार्षिक औषत घर परिवार खर्च १,६६,००० र प्रतिव्यक्ति वार्षिक औषत खर्च २९,६४२.८५ रहेको कुरा माथिको तालिकाले प्रष्ट पारेको छ ।

२. तहगत वार्षिक खर्च (Levelwise Annual Expenditure)

परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकका घर परिवारले वार्षिक रूपमा गर्ने तहगत खर्चलाई हेर्दा उपभोग, शिक्षा, स्वास्थ्य, चाडपर्व तथा अन्य शिर्षकमा गरी १५०००० देखी

२५०००० सम्म खर्च गर्ने गरेको पाइएको छ । जसलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २४ : श्रमिकको तहगत वार्षिक खर्च विवरण, २०७१

क्र.सं.	वार्षिक खर्च	घरधुरी	प्रतिशत
१.	१,५०,००० सम्म	१	२०
२.	१,५०,०००-२,००,०००	१	२०
३.	२,००,०००-२,५०,०००	१	२०
४.	२,५०,००० भन्दा माथि	२	४०
	जम्मा	५	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका २४ अनुसार परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकको घरधुरीको तहगत वार्षिक आम्दानीलाई देखाइएको छ । जसमा वार्षिक रूपमा १,५०,००० सम्म खर्च गर्ने घरधुरी १ अर्थात् २० प्रतिशत १,५०,००० देखि २,००,००० सम्म वार्षिक खर्च गर्ने घरधुरी १ अर्थात् २० प्रतिशत, २,००,००० देखि २,५०,००० सम्म वार्षिक खर्च गर्ने घरधुरी १ अर्थात् २० प्रतिशत र २,५०,००० भन्दा माथि वार्षिक खर्च गर्ने घरधुरी २ अर्थात् ४० प्रतिशत रहेका छन् ।

४.८.३ श्रमिकको वार्षिक बचत (Annual Saving of the Labours)

परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकका घरपरिवारको वार्षिक आर्थिक अवस्थालाई सर्वेक्षण गर्दा उनीहरूको आम्दानी, खर्च र बचतलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

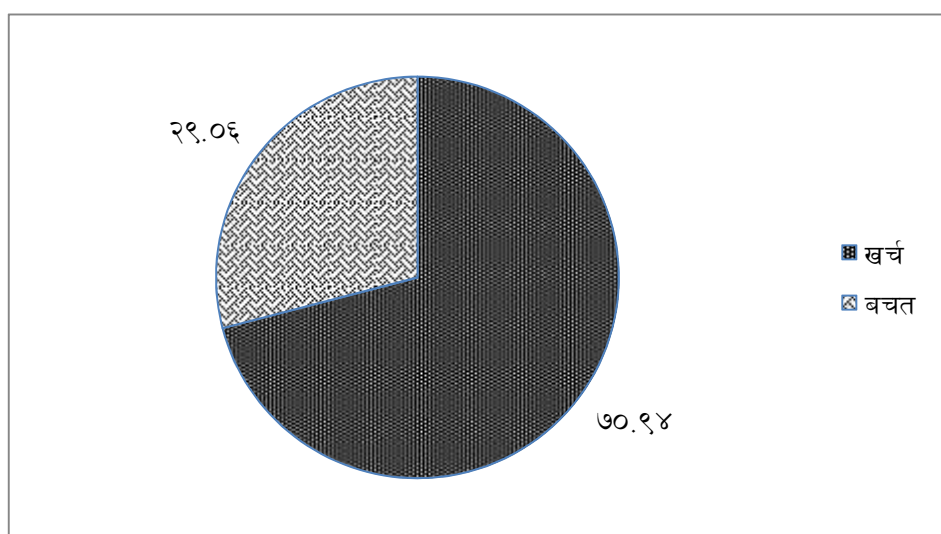
तालिका २५ : श्रमिकको वार्षिक बचत विवरण, २०७१

क्र.सं.	विवरण	जम्मा रकम रु मा	प्रतिशत
१	आम्दानी	११,७०,०००	१००
२	खर्च	८,३०,०००	७०.९४
३	बचत	३,४०,०००	२९.०६
औषत प्रतिघर परिवार वार्षिक बचत ☐ ३,४०,०००÷५ ☐ ६८,०००			

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका २५ अनुसार परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकको घरपरिवारको कुल वार्षिक आम्दानी ११,७०,००० रहेको छ, भने श्रमिकको कुल वार्षिक खर्च ८,३०,००० अर्थात् ७०.९४ प्रतिशत र वार्षिक बचत ३,४०,००० अर्थात् २९.०६ प्रतिशत, औषत प्रतिघर परिवार वार्षिक बचत ६८,००० रहेको छ । जसलाई निम्नानुसार वृत्त चित्रद्वारा देखाइएको छ ।

चित्र ३ : श्रमिकको वार्षिक बचत विवरण, २०७१

४.९ शैक्षिक अवस्था (Education Status)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाका नमुना छनोटमा परेका कृषक, उद्यमी तथा श्रमिकको शैक्षिक अवस्था क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.९.१ छनोटमा परेका किसानहरूको शैक्षिक अवस्था (Educational Status of Sample Farmers)

यस लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित कृषि क्षेत्रका नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरीका कृषकको कुल जनसङ्ख्या ६६२ जनाको शैक्षिक अवस्थालाई प्रस्तुत गरिएको छ । जहाँ कृषकको वर्तमान शैक्षिक अवस्थालाई साक्षर र निरक्षर गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. पारिवारिक साक्षरता/निरक्षरता (Familial Literacy/Illiterateness)

यस लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरीका कृषकको कुल जनसङ्ख्या ६६२ मध्ये ०-५ वर्ष उमेर समूहका ८० बालबालिका बाहेक ५८२ जना कृषक सदस्यहरू रहेका छन् भने उनीहरूको शैक्षिक अवस्थालाई साक्षर र निरक्षर गरी निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिकामा २६ : नमुना छनोटमा परेका किसानका घरपरिवारको शैक्षिक अवस्था, २०७२

क्र.सं	तह	महिला	पुरुष	महिला प्रतिशत	पुरुष प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
१	साक्षर	२१२	२५०	३६.४२	४२.९५	४६२	७९.३८
२	निरक्षर	८०	४०	१३.७५	६.८८	१२०	२०.६२
	जम्मा	२९२	२९०	५०.१७	४९.८३	५८२	१००

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका २६ अनुसार ५८२ जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर ४६२ जना अर्थात् ७९.३८ प्रतिशत र निरक्षर १२० जना अर्थात् २०.६२ प्रतिशत रहेका छन् । जसमध्ये महिला २१२ जना साक्षर अर्थात् ३६.४२ प्रतिशत र निरक्षर ८० जना अर्थात् १३.७५ प्रतिशत रहेका छन् भने पुरुष २५० जना साक्षर अर्थात् ४२.९५ प्रतिशत र निरक्षर ४० जना अर्थात् ६.८८ प्रतिशत रहेका छन् ।

२. तहगत पारिवारिक शैक्षिक अवस्था (Levelwise Educational Status)

कृषि क्षेत्रका नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरीका जम्मा ६६२ जनसङ्ख्या मध्ये ०-५ वर्षका ८० जना बालबालिका र निरक्षर १२० घटाउँदा जम्मा (६६२-८०-१२० = ४६२) जना साक्षर रहेका छन् । उक्त जनसङ्ख्या १-५ कक्षा पास नगरेका र प्रौढ शिक्षा लिएका गरी १२९ जनालाई घटाई (४६२-१२९=३३३) जना सदस्यहरूको शैक्षिक अवस्थालाई देखाइएको छ । जुन निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २७ : नमुना छनोटमा परेका किसानको घरपरिवारको तहगत शैक्षिक अवस्था
विवरण, २०७१

क्र.सं.	तह	महिला	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
१	प्रा.वि.	७०	४६.९८	९५	५१.६३	१६५	४९.५५
२	नि.मा.वि.	३२	२१.४८	३८	२०.६५	७०	२१.०३
३	मा.वि.	२३	१५.४४	२५	१३.५९	४८	१४.४२
४	उच्च मा.वि.	१६	१०.७४	१४	७.६०	३०	९
५	उच्च शिक्षा	८	५.३६	१२	६.५३	२०	६
	जम्मा	१४९	१००	१८४	१००	३३३	१००

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

तालिका २७ अनुसार यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरीको ६६२ जनसङ्ख्या मध्ये निरक्षर, ०-५ वर्षका बालबालिका, प्रौढ शिक्षा पढेका र ५ कक्षा पास नगरेका गरी जम्मा ३२९ जना रहेका छन् भने तालिका २७ मा (६६२-३२९) ३३३ जनाको शैक्षिक अवस्थालाई देखाइएको छ । जसमध्ये १४९ महिला र १८४ जना पुरुष रहेका छन् । ती मध्ये १६५ जनाले प्रा.वि. शिक्षा लिएको पाइयो अर्थात् ७० जना महिला र ९५ जना पुरुषले प्रा.वि. शिक्षा लिएको पाइयो । त्यसैगरी ३२ जना महिला, ३८ जना पुरुषले नि.मा.वि., २३ जना महिला, २५ जना पुरुषले मा.वि., १६ जना महिला, १४ जना पुरुषले उच्च मा.वि., ८ जना महिला, १२ जना पुरुषले उच्च शिक्षा लिएको पाइयो । कुल जनसङ्ख्यालाई हेर्दा १६५ जना प्रा.वि. अर्थात् ४९.५५ प्रतिशत, नि.मा.वि. ७० जना अर्थात् २१.०३ प्रतिशत, मा.वि. ४८ जना अर्थात् १४.४२ प्रतिशत उ.मा.वि. ३० जना अर्थात् ९ प्रतिशत र उच्च शिक्षा २० जना अर्थात् ६ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

३. किसानहरूको शैक्षिक अवस्था (Educational Status of Farmers)

यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरी कृषकको शैक्षिक अवस्थालाई निम्नानुसार तालिकाद्वारा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २८ : नमुना छनोटमा परेका घरमुली किसानहरूको शैक्षिक अवस्था, २०७२

क्र.सं.	तह	किसानका घरमुली सङ्ख्या	प्रतिशत
१	निरक्षर	५०	३३.३३
२	प्रा.वि.	६०	४०
३	नि.मा.वि	१५	१०
४	एस.एल.सी	१०	६.६७
५	+२	८	५.३३
६	+ २ भन्दा माथि	७	४.६७
	जम्मा	१५०	१००

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

तालिका २८ अनुसार यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेका कुल १५० घरधुरी किसानहरूको शैक्षिक अवस्थालाई हेर्दा निरक्षर ५० अर्थात् ३३.३३ प्रतिशत, प्रा.वि. तह उत्तीर्ण गर्ने ६० जना अर्थात् ४० प्रतिशत, नि.मा.वि. १५ जना अर्थात् १० प्रतिशत एस.एल.सी. १० जना अर्थात् ६.६७ प्रतिशत, + २ मा ८ जना अर्थात् ५.३३ प्रतिशत र + २ भन्दा माथि ७ जना अर्थात् ४.६७ प्रतिशत रहेको छ ।

४.९.२ छनोटमा परेका उद्यमी/व्यापारीको शैक्षिक अवस्था (Educational Status of sampled Industrious/Businessman)

यस लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित उद्योग/व्यापार क्षेत्रका नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीका व्यापारीको कुल जनसङ्ख्या २७८ जनाको शैक्षिक अवस्थालाई निम्न रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. पारिवारिक साक्षरता/निरक्षरता (Familial Literacy/Illiterateness)

यस लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित नमुना छनोटमा परेका ६३ उद्यमी तथा व्यापारीका घरधुरीको कुल जनसङ्ख्या २७८ मध्ये ०-५ वर्षका १७ बालबालिका बाहेक २६१ उद्यमी तथा व्यापारीका सदस्यहरू रहेका छन् भने उनीहरूको शैक्षिक अवस्थालाई सारक्षर र निरक्षर गरी निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २९ : नमुना छनोटमा परेका उद्यमी/व्यापारीका घरपरिवारको शैक्षिक अवस्था,
२०७२

क्र.सं	तह	महिला	पुरुष	महिला प्रतिशत	पुरुष प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
१	साक्षर	१००	११९	३८.३१	४५.६०	२१९	८३.९१
२	निरक्षर	२७	१५	१०.३५	५.७४	४२	१६.०९
	जम्मा	१२७	१३४	४८.६६	५१.३४	२६१	१००

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

तालिका २९ अनुसार २६१ जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर २१९ जना अर्थात् ८३.९१ प्रतिशत र निरक्षर ४२ जना अर्थात् १६.०९ प्रतिशत रहेका छन् । जसमध्ये महिला १०० जना साक्षर अर्थात् ३८.३१ प्रतिशत, र २७ जना निरक्षर अर्थात् १०.३५ प्रतिशत रहेका छन् भने पुरुष ११९ जना साक्षर अर्थात् ४५.६० प्रतिशत र १५ जना निरक्षर अर्थात् ५.७४ प्रतिशत रहेका छन् ।

२) तहगत पारिवारिक शैक्षिक अवस्था (Levelwise Educational Status)

उद्योग तथा व्यापार क्षेत्रका नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीका जम्मा २७८ जनसङ्ख्या मध्ये ०-५ वर्षका १७ जना बालबालिका र निरक्षर ४२ घटाउँदा जम्मा (२७८-१७-४२=२१९) जना साक्षर रहेका छन् । उक्त जनसङ्ख्या १-५ कक्षा पास नगरेका र प्रौढ शिक्षा लिएका गरी ४७ जनालाई घटाइ (२१९-४७=१७२) जना सदस्यहरूको शैक्षिक अवस्था देखाइएको छ । जसलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३० : नमुना छनोटमा परेका उद्यमी/व्यापारीका घरपरिवारको तहगत शैक्षिक
अवस्था, २०७२

क्र.सं.	तह	महिला	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
१	प्रा.वि.	३५	४४.८८	३२	३४.०४	६७	३८.९५
२	नि.मा.वि.	२०	२५.६४	२५	२६.५९	४५	२६.१७
३	मा.वि.	१२	१५.३८	१६	१७.०३	२८	१६.२८
४	उच्च मा.वि.	८	१०.२५	१३	१३.८२	२१	१२.२१
५	उच्च शिक्षा	३	३.८५	८	८.५२	११	६.३९
	जम्मा	७८	१००	९४	१००	१७२	१००

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

तालिका ३० अनुसार यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीका व्यापारीमा रहेका २७८ जना सदस्यहरू मध्ये निरक्षर, ०-५ वर्षका बालबालिका, प्रौढ शिक्षा पढेका र ५ कक्षा पास नगरको गरी जम्मा १०६ जना रहेका छन् भने तालिका ३० मा (२७८-१०६) १७२ जनाको शैक्षिक अवस्थालाई देखाइएको छ । जसमध्ये महिला ७८ र पुरुष ९४ जना रहेका छन् । ती मध्ये ६७ जना प्रा.वि. शिक्षा लिएको पाइयो जहाँ ३५ जना महिला र ३२ जना पुरुषले प्रा.वि. शिक्षा लिएका थिए । त्यसैगरी २० जना महिला २५ जना पुरुष गरी जम्मा ४५ जना नि.मा.वि., १२ जना महिला र १६ जना पुरुष गरी जम्मा, २८ जनाले मा.वि., ८ जना महिला र १३ जना पुरुष गरी जम्मा २१ जनाले उ.मा.वि., ३ जना महिला र ८ जना पुरुष गरी जम्मा ११ जनाले उच्च शिक्षा प्राप्त गरेको पाइयो । कुल प्रतिशतलाई हेर्दा प्रा.वि.मा ३८.९५ प्रतिशत, नि.मा.वि. मा २६.१७ प्रतिशत, मा.वि. मा १६.२८ प्रतिशत, उ.मा.वि. मा १२.२१ प्रतिशत र उच्च शिक्षामा ६.३९ प्रतिशत रहेको छ ।

३. उद्यमी/व्यापारीको शैक्षिक अवस्था (Educational Status of Indurtious /Businessman)

यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेका ६३ उद्यमी तथा व्यापारीका घरमुलीको शैक्षिक अवस्थालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३१ : नमुना छनोटमा परेका उद्यमी/व्यापारीको घरमुलीको शैक्षिक अवस्था, २०७२

क्र.सं.	तह	व्यापारीको घरमुली सङ्ख्या	प्रतिशत
१	निरक्षर	५	७.९४
२	प्रा.वि.	२०	३१.७४
३	नि.मा.वि	१०	१५.८८
४	एस.एल.सी	११	१७.४६
५	+२	९	१४.२९
६	+ २ भन्दा माथि	८	१२.६९
	जम्मा	६३	१००

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

तालिका ३१ अनुसार यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीका व्यापारीको घरमुलीको शैक्षिक अवस्थालाई हेर्दा निरक्षर ५ जना अर्थात् ७.९४ प्रतिशत, प्रा.वि. २० जना अर्थात् ३१.७४ प्रतिशत, नि.मा.वि. १० जना अर्थात् १५.८८ प्रतिशत, एस.एल.सी. ११ जना अर्थात् १७.४६ प्रतिशत, + २ मा ९ जना अर्थात् १४.२९ प्रतिशत र + २ भन्दा माथि ८ जना अर्थात् १२.६९ प्रतिशत रहेको छ ।

४.९.३ परियोजनाममा कार्यरत श्रमिकको शैक्षिक अवस्था (Educational Status of Project Workers Labours)

यस लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा कार्यरता ५ जना श्रमिकको घरपरिवारमा रहेका २८ जना सदस्यहरूको शैक्षिक अवस्थालाई निम्न रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. पारिवारिक साक्षरता/निरक्षरता (Familial Literacy/Illiterateness)

यस लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकको कुल जनसङ्ख्या २८ मध्ये ०-५ वर्ष उमेर समूहका ३ जना बालबालिका बाहेक २५ जना श्रमिकका घरपरिवारका सदस्यहरू रहेका छन् भने उनीहरूको शैक्षिक अवस्थालाई साक्षर र निरक्षर गरी तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३२ : श्रमिकका घरपरिवारको शैक्षिक अवस्था, २०७२

क्र.सं	तह	महिला	पुरुष	महिला प्रतिशत	पुरुष प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
१	साक्षर	१०	१२	४०	४८	२२	८८
२	निरक्षर	२	१	८	४	३	१२
	जम्मा	१२	१३	४८	५२	२५	१००

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका ३२ अनुसार २५ जना जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर २२ जना अर्थात् ८८ प्रतिशत र निरक्षर ३ जना अर्थात् १२ प्रतिशत रहेका छन् । जसमध्ये महिला १० जना साक्षर अर्थात् ४० प्रतिशत, २ निरक्षर अर्थात् ८ प्रतिशत रहेका छन् भने पुरुष १२ जना साक्षर अर्थात् ४८ प्रतिशत, १ जना निरक्षर अर्थात् ४ प्रतिशत रहेका छन् ।

२. तहगत पारिवारिक शैक्षिक अवस्था (Levelwise Educational Status)

परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकका जम्मा २८ जना सदस्यहरू मध्ये ०-५ वर्षका ३ जना बालबालिका र निरक्षर ३ घटाउँदा जम्मा (२८-३-३=२२) जना साक्षर रहेको पाइयो । उक्त जनसङ्ख्यामा १-५ कक्षा पास नगरेका र प्रौढ शिक्षा लिएका गरी ९ जना घटाइ (२२-९=१३) जना सदस्यहरूले शैक्षिक अवस्थालाई देखाइएको छ । जुन निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३३ : श्रमिकका घरपरिवारको तहगत शैक्षिक अवस्था, २०७२

क्र.सं.	तह	महिला	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
१	प्रा.वि.	२	३३.३३	१	१४.२८	३	२३.०८
२	नि.मा.वि.	३	५०	२	२८.५८	५	३८.४६
३	मा.वि.	१	१६.६७	२	२८.५८	३	२३.०८
४	उच्च मा.वि.	-	-	१	१४.२८	१	७.६९
५	उच्च शिक्षा	-	-	१	१४.२८	१	७.६९
	जम्मा	६	१००	७	१००	१३	१००

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका ३३ अनुसार परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकका घरपरिवार सदस्यहरू जम्मा २८ जना मध्ये निरक्षर, ०-५ वर्षका बालबालिका, प्रौढ शिक्षा पढेका र ५ कक्षा पास नगरेका गरी जम्मा १५ जना रहेका छन् भने तालिका ३३ मा (२८-१५) १३ जनाको शैक्षिक अवस्थालाई देखाइएको छ । जसमध्ये महिला ६ र पुरुष ७ रहेका छन् । ती मध्ये प्रा.वि. मा २ जना महिला र १ जना पुरुष, नि.मा.वि. मा ३ जना महिला र २ जना पुरुष, मा.वि.मा १ जना महिला र २ जना पुरुष, उ.मा.वि. मा र उच्च शिक्षामा महिला एउटा पनि रहेका छैनन् भने पुरुष उ.मा.वि. मा १ जना र उच्च शिक्षामा १ जना रहेका छन् । कुल प्रतिशतलाई हेर्दा प्रा.वि. मा २३.०८ प्रतिशत, नि.मा.वि. मा ३८.४६ प्रतिशत, मा.वि. मा २३.०८ प्रतिशत, उ.मा.वि. मा ७.३९ प्रतिशत, उच्च शिक्षामा ७.६९ प्रतिशत रहेको छ ।

३. श्रमिकको शैक्षिक अवस्था (Educational Status of Labours)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकको घरमुलीको शैक्षिक अवस्थालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३४ : परियोजनामा कार्यरत श्रमिकको घरमुलीको शैक्षिक अवस्था, २०७२

क्र.सं.	तह	श्रमिक घरमुली सङ्ख्या	प्रतिशत
१	निरक्षर	-	-
२	प्रा.वि.	२	४०
३	नि.मा.वि	-	-
४	एस.एल.सी	१	२०
५	+२	१	२०
६	+ २ भन्दा माथि	१	२०
	जम्मा	५	१००

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका ३४ अनुसार लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा कार्यरत ५ श्रमिकको शैक्षिक अवस्थालाई हेर्दा निरक्षर एउटा पनि रहेका छैनन् भने प्रा.वि. तह उत्तीर्ण गर्ने २ जना अर्थात् ४० प्रतिशत, नि.मा.वि. तह उत्तीर्ण गर्ने सङ्ख्या एक पनि रहेको छैन, एस.एल.सी तह उत्तीर्ण गर्ने १ अर्थात् २० प्रतिशत, + २ तह उत्तीर्ण गर्ने १ अर्थात् २० प्रतिशत र + २ भन्दा माथि उत्तीर्ण गर्ने सङ्ख्या १ अर्थात् २० प्रतिशत रहेको कुरा माथिको तालिकाले प्रस्ट पारेको छ ।

४.१० लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको आर्थिक प्रभाव (Economic Impact of the Labdheekhola Micro Hydropower Project)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरीका कृषक, ६३ घरधुरीका उद्यमी तथा व्यापारी साथै परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकका घरधुरीसँग प्रश्न सोध्दा निम्नानुसारको विवरण प्राप्त भएको छ ।

तालिका ३५ : परियोजनाको आर्थिक प्रभाव

क्र.सं.	विवरण	कृषकको घरधुरी सङ्ख्या	प्रतिशत	व्यापारीको घरधुरी सङ्ख्या	प्रतिशत	श्रमिकको घरधुरी सङ्ख्या	प्रतिशत
१	न्यून	३०	२०	३	४.७७	१	२०
२	मध्यम	५९	३९.३३	५	७.९३	२	४०
३	उच्च	६१	४०.६७	५५	८७.३०	२	४०
जम्मा		१५०	१००.००	६३	१००.००	५	१००.००

स्रोत : स्थगलत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका ३५ अनुसार लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित नमुना छनोटमा परेका कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरी, व्यापार व्यवसायमा संलग्न ६३ घरधुरी र परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकका घरधुरीलाई उक्त परियोजनाले आर्थिक क्षेत्रमा कस्तो प्रभाव पार्‍यो भनी प्रश्न सोध्दा कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरीमध्ये ३० घरधुरी अर्थात् २० प्रतिशतले न्यून, ५९ घरधुरी अर्थात् ३९.३३ प्रतिशतले मध्यम र ६१ घरधुरी अर्थात् ४०.६७ प्रतिशतले परियोजनाले उच्च प्रभाव पार्‍यो भन्ने प्रतिक्रिया दिएका छन् भने व्यापार व्यवसायमा संलग्न ६३ घरधुरी मध्ये ३ घरधुरी अर्थात् ४.७७ प्रतिशतले न्यून, ५ घरधुरी अर्थात् ७.९३ प्रतिशतले मध्यम र ५५ घरधुरी अर्थात् ८७.३० प्रतिशतले परियोजनाले उच्च प्रभाव पार्‍यो भन्ने प्रतिक्रिया दिएका छन् भने परियोजनामा संलग्न ५ श्रमिकका घरधुरी मध्ये १ घरधुरी अर्थात् २० प्रतिशतले न्यून, २ घरधुरी अर्थात् ४० प्रतिशतले मध्यम र २ घरधुरी अर्थात् ४० प्रतिशतले उच्च प्रभाव पार्‍यो भन्ने प्रतिक्रिया दिएका छन् ।

४.१०.१ किसान र व्यापारीको शैक्षिक प्रभाव (Education Impact of Farmers and Businessman)

परियोजनाबाट प्रभावित नमुना छनोटमा परेका कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरी कृषक र व्यापार व्यवसायमा संलग्न ६३ घरधुरी उच्चमी तथा व्यापारीको शैक्षिक प्रभावलाई यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ३६ : नमुना छनोटमा परेका किसान र व्यापारीको तहगत वार्षिक आम्दानी,
२०७२

क्र.सं	वार्षिक आम्दानी रु. मा	कृषकको घरधुरी	निजी विद्यालय	सरकारी विद्यालय	व्यापारीका घरधुरी	निजी विद्यालय	सरकारी विद्यालय
१	१०००००	४६	-	४६	१०	-	१०
२	१०००००-२०००००	३९	८	३१	१४	५	९
३	२०००००-३०००००	३७	१८	१९	१५	६	९
४	३०००००-४०००००	२०	१९	१	१३	१०	३
५	४००००० भन्दा माथि	८	८	-	११	११	-
	जम्मा	१५०	५३	९७	६३	३४	२९

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिका ३६ अनुसार नमुना छनोटमा परेका कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरी कृषकमध्ये १ लाख सम्म वार्षिक आम्दानी प्राप्त गर्ने घरधुरी ४६ रहेका छन् । ती सम्पूर्ण घरधुरीले नै आफ्ना बालबालिकाहरूलाई सरकारी विद्यालयमा अध्यापन गराउँछन् । १ लाख देखि २ लाख सम्म वार्षिक आम्दानी प्राप्त गर्ने घरधुरी ३९ रहेका छन् । जसमध्ये ८ घरधुरीका बालबालिकाहरू निजी विद्यालय र ३१ घरधुरीका बालबालिकाहरूले सरकारी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् । २ लाख देखि ३ लाख सम्म वार्षिक आम्दानी प्राप्त गर्ने घरधुरी ३७ रहेका छन् । जसमध्ये १८ घरधुरीका बालबालिकाहरूले निजी विद्यालय र १९ घरधुरीका बालबालिकाहरूले सरकारी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् । ३ लाख देखि ४ लाख सम्म वार्षिक आम्दानी प्राप्त गर्ने घरधुरी २० रहेका छन् । जसमध्ये १९ घरधुरीका बालबालिकाहरूले निजी विद्यालय र १ घरधुरीका बालबालिकाहरूले सरकारी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् । ४ लाख भन्दा माथि वार्षिक आम्दानी हुने घरधुरी ८ रहेका छन् । ती ८ घरधुरीका सम्पूर्ण बालबालिकाहरूले निजी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् । त्यस्तै गरी नमुना छनोटमा परेका व्यापार व्यवसायमा संलग्न ६३ घरधुरीका व्यापारी तथा उद्यमी मध्ये १

लाख वार्षिक आमदानी गर्ने घरधुरी १० रहेका छन् । ती सम्पूर्ण घरधुरीले नै आफ्ना सम्पूर्ण बालबालिकाहरूलाई सरकारी विद्यालयमा अध्यापन गराउँछन् । १ लाख देखि २ लाख वार्षिक आमदानी गर्ने घरधुरी १४ रहेका छन् । जसमध्ये ५ घरधुरीका बालबालिकाहरूले निजी विद्यालय र ९ घरधुरीका बालबालिकाहरूले सरकारी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् । २ लाख देखि ३ लाख सम्म वार्षिक आमदानी प्राप्त गर्ने घरधुरी १५ रहेका छन् । जसमध्ये ६ घरधुरीका बालबालिकाहरूले निजी विद्यालय र ९ घरधुरीका बालबालिकाहरूले सरकारी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् । ३ लाख देखि ४ लाख सम्म वार्षिक आमदानी गर्ने घरधुरी १३ रहेका छन् । जसमध्ये १० घरधुरीका बालबालिकाहरूले निजी विद्यालय र ३ घरधुरीका बालबालिकाहरूले सरकारी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् भने ४ लाख भन्दा माथि वार्षिक आमदानी हुने घरधुरी ११ रहेका छन् । जसमध्ये ती ११ घरधुरीका सम्पूर्ण बालबालिकाहरूले निजी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् । समग्रमा कृषि पेशामा संलग्न घरपरिवार मध्ये व्यापार व्यवसायमा संलग्न घरपरिवारका बालबालिकाहरूले आफ्ना बालबालिकालाई धेरै जसो निजी विद्यालयमा अध्यापन गराएको देखियो ।

४.१०.२ श्रमिकको शैक्षिक प्रभाव (Educational Impact of Labours)

परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिकका घरधुरीको शैक्षिक प्रभावलाई यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३७ : श्रमिकको तहगत वार्षिक आमदानी, २०७१

क्र.सं.	वार्षिक आमदानी रु. मा	घरधुरी	निजी विद्यालय	सरकारी विद्यालय
१	१५००००	१	-	१
२	१५००००-२०००००	१	-	१
३	२०००००-२५००००	१	१	-
४	२५०००० भन्दा माथि	२	२	-
	जम्मा	५	३	२

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका ३७ अनुसार परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिक मध्ये १ श्रमिकका घरपरिवारले वार्षिक रूपमा १५०,००० आमदानी प्राप्त गर्दछन् ती १ घरपरिवारका बालबालिकाहरूले सरकारी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् । १,५०,००० देखि २,००,०००

सम्म वार्षिक आम्दानी प्राप्त गर्ने घरधुरी १ रहेका छन् ती १ घरका बालबालिकाहरूले सरकारी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् । २,००,००० देखि २,५०,००० सम्म वार्षिक आम्दानी प्राप्त गर्ने घरधुरी १ रहेका छन् ती १ घरका बालबालिकाहरूले निजी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् । वार्षिक रूपमा २,५०,००० भन्दा माथि वार्षिक आम्दानी प्राप्त गर्ने घरधुरी २ रहेका छन् ती २ घरधुरीका बालबालिकाहरूले निजी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् ।

४.११ परियोजनामा देखापरेका समस्याहरू (Problems of the Project)

केन्द्रीय प्रसारण लाइन पुग्न नसकेको बागलुङ जिल्लाको ग्वालिचौर गा.वि.स. मा लब्धीखोला लघुजलविद्युत परियोजनाले ग्रामीण बस्तीहरूमा विद्युत सेवा प्रदान गरी ग्रामीण विद्युतीकरणको साथै ग्रामीण क्षेत्रको आर्थिक, शैक्षिक लगायत समग्र पक्षको विकास गर्नको लागि अहम भूमिका निर्वाह गरेको छ । यस परियोजनाको निर्माण भएपछि अध्ययन क्षेत्रको व्यापार व्यवसाय, औद्योगिक विकास रोजगारीका अवसरहरू, सञ्चारको पहुँच, आधुनिक शैक्षिक सामग्रीको प्राप्ति, कम्प्युटर इमेल, इन्टरनेट आदिको उल्लेख्य मात्रामा वृद्धि भएको छ । यसप्रकार यस परियोजनाले ग्वालिचौर गा.वि.स. को विकासमा महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याएता पनि यस परियोजनाका आफ्नै किसिमका समस्याहरू रहेका छन् जसलाई यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ ।

- १) परियोजनामा कार्यरत कामदारहरूलाई कुनै पनि किसिमका तालिमहरू नदिइएको,
- २) परियोजनामा कार्यरत श्रमिकहरूलाई दुर्घटना विमा नगरेको,
- ३) परियोजनाले दिएको तलबबाट ५ श्रमिकहरू सन्तुष्ट नदेखिएको,
- ४) पोलहरूको उचित व्यवस्थापन मर्मत संहारमा खासै ध्यान नदिइएको
- ५) वर्षायाममा मुहानबाट पानी चलाउन उपर्युक्त किसिमको बाँधको समस्या,
- ६) कम भोल्टेजको विद्युत आपूर्तिले गर्दा उपभोक्तालाई व्यवसायहरू सञ्चालन गर्न कठिन भएको साथै विद्युतीय उपकरणहरू विग्रन सक्ने समस्या देखिएको
- ७) विद्युत महशुलदर सरकारी दर रेट भन्दा बढी तोकियो आदि ।

४.१२ सारांश (Summary)

यस अध्ययनबाट प्राप्त महत्वपूर्ण तथा प्रमुख कुराहरूलाई सारांशको रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

- यो अध्ययन लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव (ग्वालिकौर गा.वि.स., बागलुङ) नामक शीर्षकमा तयार गरिएको छ ।
- यस अध्ययनको विशिष्ट उद्देश्यहरू लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रमा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्नु, लघु, जलविद्युत परियोजनामा कार्यरत श्रमिकको पारिवारिक आर्थिक अवस्थाको विश्लेषण गर्नु, लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्नु रहेको छ ।
- यो अध्ययन बागलुङ जिल्ला ग्वालिकौर गा.वि.स. को वडा १, २, ३ र ७ का पहिलो खण्डको लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित स्थानीय जनताको आर्थिक (कृषि र गैरकृषि) तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावमा केन्द्रित रहेको छ ।
- यो अध्ययनमा विशेष गरी लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा कस्तो प्रभाव पारेको छ ? परियोजनामा कार्यरत श्रमिकको पारिवारिक आर्थिक अवस्था कस्तो छ र परियोजनाले स्थानीय जनताको शैक्षिक क्षेत्रमा कस्तो प्रभाव पारेको छ जस्ता कुराहरूलाई समावेश गरिएको छ ।
- अध्ययन क्षेत्रमा रहेका कुल घरधुरी संस्था ५८२ मध्ये व्यापार व्यवसायमा संलग्न घरधुरी १९४ र खेती किसानमा संलग्न घरधुरी सङ्ख्या ३८८ बाट क्रमशः ६३ र १५० परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिक र १ परियोजना प्रमुख गरी जम्मा २१९ अर्थात् ३७.६२ प्रतिशत अध्ययनको नमुना आकार रहेको छ ।
- अध्ययन क्षेत्रमा तथ्याङ्क संकलन गर्दा प्राथमिक तथ्याङ्कको प्रयोग गरिएको छ र प्राथमिकबाट प्राप्त नभएका तथ्याङ्कलाई सहायक तथ्याङ्कबाट लिइएको छ । तथ्याङ्क सङ्कलनगर्दा अध्ययनलाई पूर्णतादिन साधनको रूपमा प्रश्नावली,

अवलोकन सूची छलफल निर्देशिका लिइएको छ भने तरिका तथा प्रविधिहरूमा अन्तर्वार्ता, प्रत्यक्ष अवलोकन, लक्षित समूह छलफललाई लिइएको छ ।

- कृषि क्षेत्रमा संलग्न नमुना छनोटमा परेका १५० घरधुरी किसानको कृषि, जागिर, वैदेशिक रोजगारबाट कुल वार्षिक आम्दानी ३,४४,७६,०००, औषत वार्षिक आम्दानी २,२९,८४० उपभोग, शिक्षा, स्वास्थ्य, चाडपर्व र अन्यमा कुल वार्षिक खर्च २,९१,००,०००, औषत वार्षिक खर्च १,९४,०००, वार्षिक बचत ५३,७६,००० र औषत वार्षिक बचत ३५,८४० रहेको छ ।
- व्यापार व्यवसायमा संलग्न नमुना छनोटमा परेका उद्यमी तथा व्यापारीको कृषि, व्यापार व्यवसाय, जागिर र वैदेशिक रोजगारबाट कुल वार्षिक आम्दानी २,५०,९२,०००, औषत वार्षिक आम्दानी ३,९८,२८५.७९ उपभोग, शिक्षा, स्वास्थ्य, चाडपर्व र अन्यमा कुल वार्षिक खर्च १,७७,००,००० औषत वार्षिक खर्च २,८०,९५२.३८, वार्षिक बचत ७३,९२,००० र औषत वार्षिक बचत १,१७,३३३ रहेको छ ।
- परियोजनामा कार्यरत श्रमिकको कृषि, जागिर र व्यापारबाट कुल वार्षिक आम्दानी ११,७०,०००, औषत वार्षिक आम्दानी २,३४,०००, उपभोग, शिक्षा, स्वास्थ्य, चाडपर्व र अन्यमा कुल वार्षिक खर्च ८,३०,०००, औषत वार्षिक खर्च १,६६,०००, वार्षिक बचत ३,४०,००० औषत वार्षिक बचत ६८,००० रहेको छ ।
- नमुना छनोटमा परेका कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरीका ६६२ सदस्यहरूको शैक्षिक अवस्थालाई हेर्दा ०-५ वर्ष उमेर समूहका ८० बालबालिका बाहेक साक्षर ४६२ जना अर्थात् ७९.३८ प्रतिशत, निरक्षर १२० अर्थात् २०.६२ प्रतिशत रहेका छन् ।
- नमुना छनोटमा परेका व्यापार व्यवसायमा संलग्न ६३ घरधुरी उद्यमी तथा व्यापारीको कुल जनसङ्ख्या २७८ मध्ये ०-५ वर्षका १७ बालबालिका बाहेक २६१ सदस्य मध्ये साक्षर २१९ अर्थात् ८३.९१ प्रतिशत, निरक्षर ४२ अर्थात् १६.०९ प्रतिशत रहेका छन् ।
- परियोजनामा कार्यरत ५ श्रमिकको कुल जनसङ्ख्या २८ मध्ये ०-५ वर्षका ३ बालबालिका बाहेक २५ जना सदस्यहरूमध्ये साक्षर २२ अर्थात् ८८ प्रतिशत, निरक्षर ३ अर्थात् १२ प्रतिशत रहेका छन् ।

- नमुना छनोटमा परेका कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरी किसान मध्ये ५३ घरधुरीका किसानका बालबालिकाहरूले निजी विद्यालय र ९७ घरधुरीका बालबालिकाहरूले सरकारी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् भने नमुना छनोटमा परेका ६३ घरधुरीका उद्यमी तथा व्यापारीहरूमध्ये ३४ घरधुरीका बालबालिकाहरूले निजी विद्यालयमा र २९ घरधुरीका बालबालिकाहरूले सरकारी विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् ।
- परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिक मध्ये २ श्रमिकका बालबालिकाहरूले सरकारी विद्यालय र ३ श्रमिकका बालबालिकाहरूले निजी विद्यालय अध्ययन गर्दछन् ।
- परियोजनामा कार्यरत ५ श्रमिकहरूले आफुले पाएको तलबबाट सन्तुष्टि नभएको दुर्घटना विमा पनि नगरिएको पाइयो ।
- पोलहरूको उचित व्यवस्थापन, मर्मत, संहारमा खासै ध्यान नदिएको वर्षायाममा मुहानबाट पानी चलाउन उपयुक्त किसिमको बाधको समस्या, कम भोल्टेजको विद्युत आपूर्तिले गर्दा उद्योग व्यवसायहरू सञ्चालन गर्न कठिन भएको र खेतीपातीमा सिचाइ गर्न समेत समस्या रहेको छ ।

अध्याय : पाँच (CHAPTER-FIVE)

५. निष्कर्ष र सुझावहरू (Conclusion and Recommendations)

यस अध्ययनमा राखिएको उद्देश्यहरू प्राप्त गर्नका लागि प्राप्त तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गरी सकेपछि प्राप्त नतिजाहरूलाई क्रमशः निष्कर्ष र सुझावका रूपमा प्रस्तुत गरिएको । साथै यस अध्ययनको सारांशलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१ निष्कर्ष (Conclusion)

बागलुङ जिल्लाको ग्वालिचौर गा.वि.स. मा अवस्थित लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको आर्थिक क्षेत्र (कृषि तथा गैरकृषि) र शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको अध्ययन गर्नु साधारण उद्देश्य तथा लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्नु, लघु जलविद्युत परियोजनामा कार्यरत श्रमिकको पारिवारिक आर्थिक अवस्थाको विश्लेषण गर्नु) लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्नु जस्ता तिनवटा विशिष्ट उद्देश्यहरू राखेको यो अनुसन्धान पूर्णतः ग्वालिचौर गा.वि.स. का वडा नं. १, २, ३ र ७ गरी ४ वटा वडामा केन्द्रित रहेको थियो । गा.वि.स. का यी ४ वटा वडामा रहेका कुल ५८२ उपभोक्ता घरधुरीबाट समानुपातिक नमुना छनोट विधि (Proportinate Sampling Method) अन्तर्गत चिठ्ठा विधि (Lottery Method) को सहायतमा व्यापार व्यवसायमा संलग्न १९४ घरधुरी मध्ये नमुना छनोटमा परेका ६३ व्यापारीका घरधुरी, कृषिक्षेत्रमा संलग्न ३८८ घरधुरी कृषक मध्ये नमुना छनोटमा परेका १५० कृषक घरधुरी, परियोजनामा कार्यरत ५ जना श्रमिक, १ परियोजना सञ्चालकलाई संगणना विधि (Census Method) आधारमा कुल २१९ अर्थात् ३७.६२ प्रतिशत घरधुरीलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरी प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको यस अनुसन्धानमा प्राप्त भएका तथ्याङ्कहरूको व्याख्या तथा विश्लेषण गर्दा निस्क्रेका निष्कर्षलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

- १) परियोजनाको निर्माणले सूचना तथा सञ्चारको क्षेत्रमा भएको विकास राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा घटेका ताजा घटना तथा नयाँ ज्ञानगुनका कुराहरू घरमै बसी बसी सुन्न र स्मरण गर्न पाइएको छ ।
- २) परियोजनाको निर्माणले ग्वालिचौर गा.वि.स. मा विभिन्न किसिमका घरेलु उद्योग तथा व्यापार व्यवसायहरूको सङ्ख्यामा वृद्धि हुनुका साथै रोजगारीका अवसरहरूको सिर्जना भएका छन् ।
- ३) परियोजना निर्माण पछि अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरूमा आधुनिक शैक्षिक सामग्री, कम्प्युटर, इमेल, इन्टरनेट आदि प्रविधिहरूको प्रयोग गरी अध्ययन र अध्यापन गराइएको छ ।
- ४) नमुना छनोटमा परेका कृषि पेशामा संलग्न १५० घरधुरीका ६६२ सदस्यहरूको शैक्षिक अवस्थालाई हेर्दा ०-५ वर्ष उमेर समूहका ८० बालबालिका बाहेक साक्षर ४६२ जना अर्थात् ७९.३८ प्रतिशत, निरक्षर १२० अर्थात् २०.६२ प्रतिशत रहेका छन् ।
- ५) नमुना छनोटमा परेका व्यापार व्यवसायमा संलग्न ६३ घरधुरी उद्यमी तथा व्यापारीको कुल जनसङ्ख्या २७८ मध्ये ०-५ वर्षका १७ बालबालिका बाहेक २६१ सदस्य मध्ये साक्षर २१९ अर्थात् ८३.९१ प्रतिशत, निरक्षर ४२ अर्थात् १६.०९ प्रतिशत रहेका छन् ।
- ६) परियोजनामा कार्यरत ५ श्रमिकको कुल जनसङ्ख्या २८ मध्ये ०-५ वर्षका ३ बालबालिका बाहेक २५ जना सदस्यहरूमध्ये साक्षर २२ अर्थात् ८८ प्रतिशत, निरक्षर ३ अर्थात् १२ प्रतिशत रहेका छन् ।
- ७) परियोजनामा कार्यरत ५ श्रमिकहरूले आफुले पाएको तलबबाट सन्तुष्टि नभएको दुर्घटना विमा पनि नगरिएको पाइयो ।
- ८) पोलहरूको उचित व्यवस्थापन मर्मत, संहारमा खासै ध्यान नदिएको वर्षायाममा मुहानबाट पानी चलाउन उपयुक्त किसिमको बाधको समस्या, कम भोल्टेजको विद्युत आपूर्तिले गर्दा उद्योग व्यवसायहरू सञ्चालन गर्न कठिन भएको र खेतीपातीमा सिचाइ गर्न समेत समस्या रहेको छ ।
- ९) यस परियोजनाले २०६० सालदेखि अहिलेसम्म निरन्तर रूपमा विद्युत सेवा उपलब्ध गराउँदै आइरहेको छ । २०६० साल देखि २०७१ साल सम्म

वार्षिक आम्दानी ८२,९२,०००, वार्षिक औषत आम्दानी, ६,९९,०००, वार्षिक खर्च ७७,९३,०००, वार्षिक औषत खर्च ६,४२,७५०, वार्षिक नाफा ५,७८,००० र वार्षिक औषत नाफा ४८,९६७ रहेको छ ।

५.२ सुझावहरू (Recommendations)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव ग्वालिचौर गा.वि.स., बागलुङ शीर्षकमा तयार गरिएको यस शोधपत्रमा लघु जलविद्युत परियोजनाले पारेको आर्थिक तथा शैक्षिक प्रभावलाई विभिन्न तथ्याङ्कलाई तालिका, वृत्तचित्र, व्याख्या विश्लेषण विधिबाट प्रष्ट पार्ने प्रयास गरिएको छ । परियोजनाले अध्ययन क्षेत्रको आर्थिक, शैक्षिक क्षेत्रको विकासमा सकारात्मक प्रभाव पारेको देखिएको छ । कुनै कार्य गर्दा होस या परियोजनाहरू सञ्चालन गर्दै जाँदा त्यसका पछाडि कुनै न कुनै समस्याहरू त अवश्य पनि देखिन्छ । परियोजनाका समस्या तथा उक्त परियोजनामा कार्यरत श्रमिकहरूका समस्याहरूलाई पनि सुधार गर्दै अगाडि बढाउन सकेको खण्डमा यसको अझै राम्रो प्रचारप्रसार हुने थियो । परियोजनाका सुधारको लागि दिइएका विभिन्न सुझावहरू यस प्रकार छन् ।

५.२.१ नीति सम्बन्धी सुझाव (Policy Related Recommendations)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव अध्यापन गर्ने क्रममा परियोजनाले नीतिगत रूपमा सुधार गर्नका लागि निम्न सुझावहरू पेश गरिएको छ ।

- १) लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले तोकको विद्युत महशुलदर नेपाल विद्युत प्राधिकरणले तोकेको महशुलदर भन्दा केही बढी देखिएको हुँदा यसमा परिमार्जन गरी नाफा भन्दा सेवा क्षेत्रमा जोड दिनुपर्ने देखिन्छ ।
- २) परियोजनाबाट सिचाइ गर्दा विद्युत सेवा अवरोध हुने हुँदा विद्युत उपभोक्ता र उद्यमीहरूलाई व्यापार व्यवसाय सञ्चालन गर्न समस्या हुने भएकोले विशेष गरी रातको समयमा खेतीपातीमा सिचाइ गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- ३) परियोजना स्थानीय उपभोक्ताहरूको विशेष श्रमदानबाट निर्माण भएको कारणले परियोजनाका आय, व्यय र नाफा सम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गर्न जनप्रतिनिधिहरू बिच बेला बेलामा बैठकहरू राखिनुपर्ने देखिन्छ ।
- ४) परियोजनाले आवश्यकीय सामग्रीको खरीद गर्दा सार्वजनिक सूचना जारी गर्ने नीति लिनुपर्ने देखिन्छ ।
- ५) परियोजनाले समय समयमा आफुले प्रवाह गर्दै आएको सेवा सुविधामा पारिमार्जन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ६) परियोजनाको निर्माण गर्दा ग्वालिकौर गा.वि.स. का वडा नं. १ र २ का दलित जातिहरूको खेतबारी मासिएको हुनाले उनीहरूलाई विशेष गरी विद्युत महशुलदर न्यून लिनुपर्ने देखिन्छ ।

५.२.२ प्रयोगात्मक क्षेत्रसँग सम्बन्धित सुझावहरू (Practice Related Recommendations)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले त्यति धेरै नाफा कमाउन नसके तापनि ग्रामीण विद्युतीकरणका लागि आवश्यक पर्ने साना तिना सहयोगहरू गर्दै आएको छ । परियोजनाबाट प्रभावित नमुना छनोटमा परेका कृषक, व्यापारी तथा उद्यमी, श्रमिक र परियोजनाका प्रयोगात्मक पक्षसँग सम्बन्धित निम्नानुसारका सुझावहरू रहेका छन् ।

- १) कृषि पेशामा संलग्न नमुना छनोटमा परेका कृषकको कृषि जन्यवस्तु तथा सेवाबाट प्राप्त वार्षिक आमदानी ३२.५४ प्रतिशत रहेको छ । उनीहरूको मुख्य पेशा नै कृषि रहेकोले यो आमदानी कम देखिन्छ । जुन आमदानी वृद्धि गर्न जिल्ला कृषि विकास कार्यालयबाट कृषि सम्बन्धी तालिम, उन्नत विउविजनको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- २) वर्षायाममा मुहानबाट पानी चलाउन उपयुक्त किसिमको बाधको समस्या भएको कारणले कम भोल्टेजको विद्युत आपूर्तिले गर्दा उद्योग तथा व्यापार व्यवसाय सञ्चालन गर्न समस्या रहेको छ । त्यसकारणले बाधको मर्मत संहार गरिनुपर्ने देखिन्छ ।
- ३) लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाबाट प्रभावित नमुना छनोटमा परेका कृषक घरपरिवार १२० अर्थात २०.६२ प्रतिशत, उद्यमी तथा व्यापारीका घर परिवार ४२ अर्थात १६.०९ प्रतिशत र परियोजनामा कार्यरत श्रमिका ३

अर्थात् १२ प्रतिशत निरक्षर रहेकोले उनीहरूलाई साक्षर बनाउन जिल्ला शिक्षा कार्यालयले साक्षरता अभियान सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- ४) परियोजनामा कार्यरत ५ श्रमिकहरू आफुले पाएको तलबबाट सन्तुष्टि नभएको र दुर्घटना विमा नगरिएकोले परियोजना सञ्चालकले उनीहरूको दुर्घटना विमा र तलबमा वृद्धि गरिदिनुपर्ने देखिन्छ ।

५.२.३ आगामी अनुसन्धान सँग सम्बन्धित सुझावहरू (Further Research Related Recommendations)

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाले ग्वालिचौर गा.वि.स. मा आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव सम्बन्धमा केन्द्रित यस शोधपत्रबाट लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजना र यसले पारेको आर्थिक र शैक्षिक प्रभावलाई पुष्टि गर्नका लागि लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजना सँग सम्बन्धित विभिन्न तथ्याङ्कहरूलाई प्रस्तुत गरियो । यस अध्ययनलाई मुख्य गरेर आर्थिक (कृषि तथा गैर कृषि) क्षेत्र तथा शैक्षिक गतिविधिसँग मात्र सम्बन्धित गरिएको छ । लघु जलविद्युतको अध्ययन गर्न चाहने आगामी अनुसन्धानकर्ताले निम्न बुँदाहरूलाई आधार बनाउन सक्ने देखिन्छ ।

- १) लघुजलविद्युत परियोजनाले स्थानीय जनताको सामाजिक तथा सांस्कृतिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव बारेमा अनुसन्धान गर्न सकिन्छ ।
- २) लघुजलविद्युत परियोजनाबाट खेर गइरहेको पानीलाई सदुपयोग गरी माछा उत्पादन गर्ने क्षेत्रमा लगानी गर्न सकिने क्षेत्रको अध्ययन गर्न सकिन्छ ।
- ३) केन्द्रीय प्रसारण लाइन पुग्न नसकेको क्षेत्रमा लघु जलविद्युतको भूमिका र महत्त्वको बारेमा अध्ययन गर्न सकिन्छ ।
- ४) परियोजनाबाट प्राप्त भएको नाफालाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्न सकिने क्षेत्र अध्ययन गर्न सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री (REFERENCE)

- आचार्य, नोलकुमारी (२०६९), रिडीखोला साना जलविद्युत आयोजनाद्वारा प्रभावित स्थानीय जनताको आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव : एक अध्ययन, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर, अप्रकाशित शोधपत्र ।
- उप्रेती, मोहनकृष्ण (२०७०), नेपालमा जलविद्युत उत्पादनका चुनौती र जिम्मेवार पक्ष, अर्धवार्षिक पत्रिका, काठमाडौं : नेपाल विद्युत प्राधिकरण ।
- कट्टेल, भवानी (२०७२), फाकफोक खोला चौथो : लघु जलविद्युत आयोजनाले स्थानीय जनतामा पारेको प्रभाव : एक अध्ययन, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर, अप्रकाशित शोधपत्र ।
- कुइँकेल, सुर्जनाथ (२०७१), सुनकोशी जलविद्युत आयोजनाले स्थानिय बासिन्दाको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव : एक अध्ययन, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर, अप्रकाशित शोधपत्र ।
- के.सी., टंक (२०७०), नायव सुब्बा, काठमाडौं : गुडविल पब्लिकेशन प्रा.लि ।
- खराल, विष्णुदेवी (२०७०), दरमखोला लघु जलविद्युत आयोजनाले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव : एक अध्ययन, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर, अप्रकाशित शोधपत्र ।
- गा.वि.स. (२०६८), ग्वालिचौर गाउँ विकास समितिको वस्तुगत विवरण, ग्वालिचौर, (बागलुङ) : ग्वालिचौर गाउँ विकास समिति ।
- गौतम, सचिन (२०६९), जलविद्युतको वर्तमान अवस्था, (नयाँ पत्रिका दैनिक), २०६९ भदौ २२, पृ. ५ ।
- जि.वि.स. (२०७०), जिल्ला विकास योजना आ.व. २०७०/७१, बागलुङ : जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, जिल्ला सूचना केन्द्र ।

- निउरे, ध्रुवप्रसाद (२०६९), *अनुसन्धान पद्धति*, काठमाडौं : क्वेस्ट पब्लिकेशन प्रा.लि. ।
- नेपाल विद्युत प्राधिकरण (२०६७), *विद्युत सम्बन्धी केही जानकारीमूलक कुराहरु*, अर्धवार्षिक पत्रिका, काठमाडौं : नेपाल विद्युत प्राधिकरण ।
- नेपाल, लोकप्रसाद (२०७२), *तनहुँ जलविद्युत आयोजनाको उपलब्धि र चुनौती*, अर्धवार्षिक पत्रिका, काठमाडौं : नेपाल विद्युत प्राधिकरण ।
- प्रजापति, रत्न (२०६९), *नविकरणीय उर्जा*, (गोरखापत्र दैनिक), २०६९ फाल्गुण १६, पृ. ७ ।
- बस्ताकोटी, कपिल चन्द्र (२०७२), *१२ औं योजनाको अन्तमा विद्युत क्षेत्रको विकासको स्थिति*, अर्धवार्षिक पत्रिका, काठमाडौं : नेपाल विद्युत प्राधिकरण ।
- वि.क, काशीराम (२०७२), *गिरडदीखोला लघु जलविद्युत आयोजनाले स्थानीय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव : एक अध्ययन*, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर, अप्रकाशित शोधपत्र ।
- वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र (२०७०), *नेपालमा वैकल्पिक उर्जाको सम्भाव्यता र चुनौती*, वार्षिक पत्रिका उर्जा ।
- रानाभाट, (२०६७), *विजयपुर सिँचाइ योजनाले स्थानीय जनताको आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव : एक अध्ययन*, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर, अप्रकाशित शोधपत्र ।
- राष्ट्रिय योजना आयोग (२०७०/०७१-२०७२/२०७३), *तेह्रौं त्रि-वर्षिय योजना*, काठमाडौं : राष्ट्रिय योजना आयोग, नेपाल सरकार ।
- लम्साल, रमेश (२०७१), *लोडसेडिङ अन्त्य गर्न ५५ अर्ब*, (गोरखापत्र) २०७१ साउन ७ पृ. १९ ।
- सिवाकोटी, गोपाल, लम्साल, खिमराम, र राना, चन्द्रशेर (२०६८), *नेपालमा जलस्रोत तथा उर्जा विकास मन्त्रालय*, काठमाडौं : पैरवी पब्लिकेशन प्रा.लि. ।
- Dahal, N. (2004). *Impact of hydro electricity project in economic development*. Unpublished Thesis, Tribhuvan University, Central Department of Economics.

Pandey, A. (2005). *Hydroelectricity development in Nepal*. Unpublished Thesis, Tribhuvan University, Central Department of Geography.

अनुसूची १

प्रश्नावली (Questionnaire)

कृषि क्षेत्रमा संलग्न नमुना छनोटमा परेका घरपरिवारको लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

नाम : ठेगाना :
पेसा : जम्मा परिवारको सङ्ख्या :
शिक्षा : क) महिला ख) पुरुष
वडा नं.

१. तपाईंले लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको निर्माण भएको स्थल देख्नुभएको छ ?

क) छ ख) छैन

२. परियोजनाको निर्माण गर्दा केही वस्तु गुमाउनु भएको छ ?

क) छ ख) छैन

३. छ भने के गुमाउनु भयो ?

.....

४. परियोजनाको निर्माण भएकोमा तपाईं खुसी हुनुहुन्छ ?

.....

५. खुसी हुनुहुन्छ भने किन ?

.....

६. खुसी हुनुहुन्न भने किन ?

.....

७. लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनाको निर्माण हुनुभन्दा अगाडि तपाईंको खेतबारीमा सिचाइ गर्नको लागि पानी कहाँबाट लिनुहन्थ्यो ?

.....

८. परियोजनाको निर्माणले तपाईंले बाली उत्पादनमा वृद्धि भएको छ ?

क) छ ख) छैन

९. नगदे बाली र खाद्यबाली के के उत्पादन गर्नुहुन्छ ?

अनुसूची २

नमुना छनोटमा परेका उद्यमी तथा व्यापारीहरूको लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

व्यापारीको नाम :

दर्ता नं.

व्यापारीको प्रकार :

दर्ता मिति :

शिक्षा :

ठेगाना :

१. तपाईंको उद्योग/व्यापार व्यवसाय लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा आधारित छ ?
क) छ ख) छैन
२. तपाईंले यो उद्योग/व्यापार कहिले देखि सञ्चालन गर्नु भएको हो ?
.....
३. तपाईंले यस व्यापार सञ्चालन गर्दा कति लगानी गर्नु भएको छ ?
.....
४. तपाईंको व्यापार व्यवसायबाट वार्षिक आम्दानी कति हुन्छ ?
.....
५. तपाईंको व्यापार व्यवसायबाट वार्षिक खर्च कति हुन्छ ?
.....
६. तपाईंको उद्योगबाट उत्पादिन वस्तुहरूलाई कुन कुन ठाउँमा विक्री गर्न लैजानुहुन्छ ?
.....
७. उद्योग सञ्चालन गरेवापत विद्युत महशुल दर कुन दरमा तिर्नुहुन्छ ?
.....
८. उद्योग सञ्चालनले तपाईंको आर्थिक क्षेत्रमा कस्तो प्रभाव पारेको छ ?
क) सकारात्मक ख) नकारात्मक ग) खासै प्रभाव पारेन
९. परियोजनाको निर्माणले तपाईंको बालबालिकाको शिक्षामा कस्तो प्रभाव पारेको छ ?
क) सकारात्मक ख) नकारात्मक ग) खासै प्रभाव पारेन

अनुसूची ३

लब्धीखोला लघुजलविद्युत परियोजनामा कार्यरत श्रमिकहरुको लागि तयार पारिएको

प्रश्नावली

नाम : जिल्ला :
गा.वि.स. : वडा नं.
पेसा : जम्मा परिवारको सङ्ख्या :
शिक्षा : क) महिला ख) पुरुष

१. यस परियोजनामा काम गर्न कहिलेदेखि सुरु गर्नु भएको हो ?
.....
२. तपाईंले यस परियोजनामा काम गर्नु भन्दा अघि कतै काम गर्नु भएको थियो ?
क) थिए ख) थिएन
३. तपाईंलाई यस परियोजनाले मासिक तलब कति दिएको छ ?
.....
४. तपाईं यस परियोजनाले दिएको तलबमा सन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?
क) छ ख) छैन
५. यति सन्तुष्ट हुनुहुन्न भने किन सन्तुष्ट हुनुहुन्न ?
क) थोरै तलब दिए ख) कहिल्यै तलबमा वृद्धि नगरेर
ग) समयमा तलब नदिएर घ) अन्य
६. तपाईंलाई यस परियोजनाले तलब बाहेक भत्ता पनि दिएको छन् ?
क) छ ख) छैन
७. तपाईंलाई यस परियोजनाले बासस्थानको व्यवस्था गरेको छ ?
क) छ ख) छैन
८. तपाईंलाई यस परियोजनाले औषधी उपचार खर्च दिन्छ ?
क) दिन्छ ख) दिदैन
९. तपाईंले यस परियोजनामा के काम गर्नुहुन्छ ?
.....
१०. तपाईंले यस परियोजनामा काम गर्दा के के समस्या भोग्नुभएको छ ?
.....

अनुसूची ४

परियोजना प्रमुखको लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

परियोजनाको नाम :

दर्ता नं.

ठेगाना :

दर्ता मिति :

परियोजना प्रमुखको नाम :

१. यस परियोजनाको स्थापना कहिले भएको हो ?

.....

२. तपाईं यस परियोजनामा कहिले देखि संलग्न हुनुहुन्छ ?

.....

३. तपाईंले यस परियोजनामा कति शेयर लगानी गर्नु भएको छ ?

.....

४. यस परियोजनामा कति जनाले शेयर लगानी गरेका छन् ?

क) एक जना

ख) दुई जना

ग) तिन जना

घ) तिन जना भन्दा माथि

५. तपाईंको यस परियोजनाबाट वार्षिक आम्दानी कति हुन्छ ?

.....

६. तपाईंको यस परियोजनाबाट वार्षिक खर्च कति हुन्छ ?

.....

७. यस परियोजनाबाट कति किलोवाट विद्युत उत्पादन गर्नु भएको छ ?

.....

८. यस परियोजनाले कति घरधुरीलाई विद्युत उपलब्ध गराएको छ ?

.....

९. यस परियोजनाले ग्वालीचौर गा.वि.स. का कति वडालाई विद्युतको उपलब्धता गराएको छ ?

.....

१०. तपाईं यस परियोजनाबाट उत्पादिन विद्युतलाई प्रति युनिट कति महशुलका दरले विक्री गर्नु हुन्छ ?

.....

११. यस परियोजनामा कति जना श्रमिकहरुले काम गर्दछन् ?
.....
१२. तपाईंले यस परियोजनामा लगानी गर्नुको उद्देश्य के हो ?
क) नाफा प्राप्त गर्नु ख) सामाजिक सेवा प्रदान गर्नु
ग) अन्य
१३. यस परियोजनामा सरकारले कुनै सहयोग गरेको छ ?
क) छ ख) छैन
१४. सहयोग गरेको छ भने के के सहयोग गरेको छ ?
क) विद्युत निर्माण गर्ने सामग्रीहरु उपलब्ध गराएर
ख) विद्युत गृह निर्माण गर्ने जग्गा उपलब्ध गराएर
ग) आर्थिक सहयोग गरेर
घ) अन्य
१५. तपाईंको यस परियोजनालाई अन्य कुनै संघसंस्थाले सहयोग प्रदान गरेका छन् ?
क) छन् ख) छैनन्
१६. सहयोग प्रदान गरेका छन् भने के के सहयोग गरेका छन् ?
.....
१७. शेयर लगानी गर्नु भएका सदस्यहरुले यसबाट प्राप्त शुद्ध नाफालाई कसरी भागबन्डा लगाउनु हुन्छ ?
.....
१८. यस परियोजनामा संलग्न श्रमिकहरुलाई मासिक तलब कति दिनुहुन्छ ?
.....
१९. तपाईंले यस परियोजनामा काम गरेका श्रमिकहरुको दुर्घटना बिमा गराई दिनु भएको छ ?
क) छु ख) छैन
२०. यस परियोजनाबाट के कस्तो उद्योग, व्यवसाय सञ्चालन भएका छन् ?
क) खाद्य मिल ख) काष्ठमिल
ग) कपडा उद्योग घ) साइबर
२१. यस परियोजना सञ्चालन गर्दा के कस्ता समस्याहरु आउने गर्दछन् ?
.....

अनुसूची ५
शैक्षिक विवरणात्मक प्रश्नहरू

नाम :

ठेगाना :

शिक्षा :

१. तपाईंले आफ्ना बालबालिकाहरुलाई कति वर्षको उमेर देखि विद्यालय पठाउनु हुन्छ ?
क) ३ वर्ष ख) ४ वर्ष ग) ५ वर्ष
घ) ६ वर्ष ड) ७ वर्ष
२. तपाईंका बालबालिकाहरु कुन कुन शिक्षण संस्थामा अध्ययनरत छन् ?
क) सरकारी ख) निजी
३. तपाईंको परिवारका सबै बालबालिकाहरु विद्यालय जान्छन् ?
क) जान्छन् ख) जाँदैनन्
४. तपाईं आफ्ना बालबालिकाको पढाइ प्रति सन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?
क) छु ख) छैन
५. सन्तुष्ट हुनुहुन्छ भने के कुरामा सन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?
क) नियमित रूपमा कक्षा उत्तिर्ण हुनु ख) राम्रो अंक ल्याएर पास हुनु
ग) अतिरिक्त क्रियाकलापहरु सक्रिय हुनु घ) अन्य
६. सन्तुष्ट हुनुहुन्न भने के के कुरामा असन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?
क) पढाइ प्रति वास्ता नगर्नु ख) राम्रो अंक ल्याएर पास नहुनु
ग) अतिरिक्त क्रियाकलापमा सक्रिय नहुनु घ) अन्य
७. तपाईंले आफ्नो बालबालिकाहरुलाई घरमा पढ्न सहयोग गर्नुहुन्छ ?
क) गर्छु ख) गर्दिन
८. गर्नुहुन्छ भने के कसरी सहयोग गर्नुहुन्छ ?
क) आवश्यक सामग्रीहरु उपलब्ध गराएर
ख) गृहकार्य गर्न सघाएर
ग) पढ्नको लागि छुट्टै कोठा र स्थानको व्यवस्था गराएर
घ) अन्य
९. पढाइमा विद्युतको उपयोग भएको छ कि छैन ?
क) छ ख) छैन

अनुसूची ६

अवलोकन निर्देशिका सूची

१. किसान, व्यापारी र श्रमिकहरुको घरको अवस्था ।
२. किसान, व्यापारी र श्रमिकहरुको जग्गा जमिनको अवस्था ।
३. किसान, व्यापारी र श्रमिकहरुको घरमा भएका भौतिक सामग्रीहरु ।
४. किसान, व्यापारी र श्रमिकहरुको रहनसहन ।
५. किसान, व्यापारी र श्रमिकहरुको लवाइखवाइ ।
६. किसान, व्यापारी र श्रमिकहरुको आर्थित्य सत्कार ।

अनुसूची ८

कृषि क्षेत्रमा संलग्न नमुना छनोटमा परेका घरधुरीको नामावली

१.	गौरीस्वर आचार्य	७६.	बसन्ती बलामी
२.	कृष्णलाल आचार्य	७७.	कर्णबहादुर बलामी
३.	नरिस्वर घिमिरे	७८.	शेरबहादुर बलामी
४.	डिलाराम खरेल	७९.	भुपाल विश्वकर्मा
५.	बाबुराम घिमिरे	८०.	चन्द्रकान्त गौतम
६.	काजीमान गौचन	८१.	यगेन्द्र विश्वकर्मा
७.	सुमित्रा बोहोरा	८२.	रुपा विश्वकर्मा
८.	तिरु वि.क.	८३.	भिमबहादुर थापा
९.	उमानन्द आचार्य	८४.	खिमानन्द तिवारी
१०.	रविलाल आचार्य	८५.	लालबहादुर थापा
११.	मेहरसिंह आचार्य	८६.	पुतली वि.क.
१२.	गीता घिमिरे	८७.	केशव वि.क.
१३.	राम बहादुर वि.क.	८८.	गोकर्ण घिमिरे
१४.	मोहन जि.सी	८९.	शिवलाल वि.क.
१५.	गोपला वि.क.	९०.	डिलबहादुर थापा
१६.	शिव वि.क.	९१.	यादव परियार
१७.	दुर्गालाल घिमिरे	९२.	पुनाराम दर्जी
१८.	मनिराज घिमिरे	९३.	लाल बहादुर दर्जी
१९.	महाविर वि.क.	९४.	थानेश्व खरेल
२०.	राज वि.क.	९५.	नविन कुँवर
२१.	तिरु वि.क.	९६.	यमलाल आचार्य
२२.	भागीरथ घिमिरे	९७.	सन्तोष थापा
२३.	मिन बहादुर परियार	९८.	हस्त बहादुर थापा
२४.	चुरामणि घिमिरे	९९.	पुतली वि.क.
२५.	हिरामणी आचार्य	१००.	जीवलाल बलामी
२६.	किसान रास्कोटी	१०१.	सेर बहादुर बलामी
२७.	केशव खरेल	१०२.	फर्स बहादुर थापा
२८.	लक्ष्मी मल्ल	१०३.	मुक्तिराम आचार्य
२९.	उम बहादुर परियार	१०४.	सुरेस आचार्य
३०.	तारापति खरेल	१०५.	पुनराम थापा
३१.	बुद्ध बहादुर के.सी	१०६.	खडानन्द खरेल
३२.	कमल प्रसाद खरेल	१०७.	रामप्रसाद भुसाल
३३.	टोप बहादुर घिमिरे	१०८.	काशीराम भुपाल
३४.	खिमबहादुर जि.सि	१०९.	चन्द्र बहादुर नेपाली
३५.	गणपति घिमिरे	११०.	पिताम्बर भुपाल
३६.	हुकुम बहादुर घिमिरे	१११.	नरबहादुर सावत
३७.	जुना बुढाथोकी	११२.	जंग बहादुर बलामी
३८.	शकुन्तला घिमिरे	११३.	रनबहादुर पाइजा

३९.	रुद्र बहादुर घिमिरे	११४.	तिलकराम आचार्य
४०.	तेजिन्द्र कडेल	११५.	भला आचार्य
४१.	रविलाल वि.क.	११६.	चुडामणि मगर
४२.	महानन्द घिमिरे	११७.	कुल बहादुर पुन
४३.	हरि परियार	११८.	शंकर परियार
४४.	श्याम रास्कोटी	११९.	रनबहादुर बलामी
४५.	अर्जुन प्रसाद खरेल	१२०.	मोहलाल भुपाल
४६.	भुपाल खरेल	१२१.	अमर बहादुर वि.क
४७.	अनिता घिमिरे	१२२.	चेतनारायण आचार्य
४८.	चेतनारायण आचार्य	१२३.	छविलाल बुढाथोकी
४९.	गोपाल परियार	१२४.	सागर घिमिरे
५०.	ध्रुव घिमिरे	१२५.	धनबहादुर खरेल
५१.	इन्द्र बहादुर ग्रिस	१२६.	कोपीला घिमिरे
५२.	इच्छा कक्षपती	१२७.	दुर्गादत्त खरेल
५३.	तामेश्वर घिमिरे	१२८.	इन्द्रकला बलाल
५४.	दिनेश आचार्य	१२९.	पूर्ण बहादुर बोहोरा
५५.	रामचन्द्र घिमिरे	१३०.	बसुन्धारा घिमिरे
५६.	खगेन्द्र काउछा	१३१.	डिलबहादुर घिमिरे
५७.	गोम बहादुर सावत	१३२.	दामोदर घिमिरे
५८.	बाल कुमारी रास्कोटी	१३३.	बालकुमार आचार्य
५९.	युवराज घिमिरे	१३४.	नैना बहादुर घिमिरे
६०.	विष्णु थापा	१३५.	पुरुशोत्तम भट्टराई
६१.	गंगाबहादुर बलामी	१३६.	कमलराज आचार्य
६२.	नरबहादुर थापा	१३७.	विकासचन्द्र खरेल
६३.	लछुमन तिवारी	१३८.	छोटी परियार
६४.	यमबहादुर बलामी	१३९.	धन बहादुर घिमिरे
६५.	लिला बलामी	१४०.	लालु जि.सी
६६.	खड्कबहादुर बलामी	१४१.	सुमित्रा भुजेल
६७.	चन्द्रबहादुर थापा	१४२.	लालमति बलाल
६८.	फूलमाया थापा	१४३.	डालेश्वर भुपाल
६९.	टेकबहादुर वि.सी.	१४४.	यम्मन सावत
७०.	हुकुम बहादुर बलामी	१४५.	नन्दु थापा
७१.	सरास्वती बलामी	१४६.	पहलमान शेरचन
७२.	शिवलाल विश्वकर्मा	१४७.	गोपाल खरेल
७३.	खगी श्रीस	१४८.	ईश्वरी घिमिरे
७४.	मनबहादुर बलामी	१४९.	नमि घिमिरे
७५.	जिवलाल बलामी	१५०.	देव बहादुर घिमिरे

अनुसूची-९

नमुना छनोटमा परेका उद्योग तथा व्यापार व्यवसायको नामावली

१. महाशिवशक्ति राईस मिल
२. जानकी व्युटीपार्लर
३. समुन्द्र फर्निचर उद्योग
४. उषा राईस मिल
५. शिवशंकर मनि ट्रान्सफर
६. शान्ति मेडिकल
७. बैकुण्ठ राईस मिल
८. पुन होटल तथा रेष्टुरेन्ट
९. ललिता किराना पसल
१०. आशीष स्टोर
११. अन्जु राईस मिल
१२. दिपक राईस मिल
१३. दयानिधि स्टोर
१४. मिठु तथा रोशन सुन चाँदी पसल
१५. प्रेमलाल खाद्य मिल
१६. दिपक साइवर
१७. कक्षपति विद्युतीय उपकरण मर्मत केन्द्र
१८. लक्ष्मी व्युटीपार्लर
१९. दिपक घडी विद्युतीय उपकरण मर्मत केन्द्र
२०. सरद चाउमिन उद्योग
२१. गौमति टेलर (कपडा सिलाई तथा प्रशिक्षण केन्द्र)
२२. पोखरेल फोटो स्टुडियो
२३. सन्तोष फोटोकपी लेमिलेशन तथा स्टेसनरी
२४. जानकी कपडा सिलाई कटिङ्ग तथा प्रशिक्षण केन्द्र
२५. सुजन ल्याब
२६. सुजल डेन्टल हस्पिटल
२७. कमल मेडिकल हल
२८. प्रेम कपडा सिलाई कटिङ्ग तथा प्रशिक्षण केन्द्र
२९. गरिमा डिजीटल फोटो एण्ड इन्टरनेट
३०. केशव फोटोकपी तथा लेमिनेशन
३१. बुद्धमणि किराना पसल
३२. पहलमान होटल तथा रेष्टुरेन्ट
३३. कृष्ण क्रसर कारखाना
३४. टोप बहादुर राईस मिल

३५. मालिका केवल
३६. कल्पना फोटोकपी तथा लेमिनेशन
३७. महेन्द्र किराना पसल
३८. विराट होटल तथा रेष्टुरेन्ट
३९. चमेली ब्यारेक
४०. कृष्ण ब्यारेक
४१. घिमिरे स्टोर
४२. देवीराम फर्निचर उद्योग
४३. देवे ग्रिल उद्योग
४४. आचार्य चिसो पसल
४५. कृष्ण एण्ड मैया चिसो पसल
४६. राजकुमार सुन चाँदी पसल
४७. गंगा किराना पसल
४८. सेतु भाडा निर्माण आरन
४९. करिना किराना तथा चिसो पसल
५०. खार बचत तथा ऋण सहकारी
५१. विष्णु स्टोर
५२. चुके होटल तथा रेष्टुरेन्ट
५३. प्रकाश किराना पसल
५४. कुलानन्द होटल तथा किराना पसल
५५. टेक किराना पसल
५६. इन्द्र चिसो तथा होलसेल पसल
५७. शोभा होलसेल पसल
५८. बेलम टेलर कपडा सिलाई कटिङ्ग
५९. सुप्रिया स्टोर
६०. कमला खाद्य तथा चिसो पसल
६१. मञ्जु होटल तथा रेष्टुरेन्ट
६२. शेरचन होटल तथा रेष्टुरेन्ट
६३. मित्रे क्रसर कारखाना

अनुसूची-१०

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजना प्रमुख

⇒ हरिलाल खरेल

लब्धीखोला लघु जलविद्युत परियोजनामा कार्यरत श्रमिक

१. देवीराम खरेल (मेनेजर) मिटर Reading
२. मित्रबहादुर थापा (विद्युत अपरेटर)
३. भविन्द्र बलामी (कुलो रेखदेख)
४. हेमलाल खरेल (विद्युत अपरेटर)
५. रुद्रलाल खरेल (विद्युत अपरेटर)